

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE 2000 SONRASI EKONOMİK KRİZ
DÖNEMLERİNDE UYGULANAN VERGİ
POLİTİKALARININ REEL SEKTÖR ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ: KOBİ'LER ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET BİLİK

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Serdar Şahin

BOLU, OCAK - 2022

KABUL VE ONAY SAYFASI

Mehmet BİLİK tarafından hazırlanan “**TÜRKİYE'DE 2000 SONRASI EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARININ REEL SEKTÖR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: KOBİ'LER ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Maliye Anabilim Dalı Maliye Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 31/01.2022

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Serdar ŞAHİN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Tarık Vural
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğretim Üyesi İsmail Engin
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 10/02/2022 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 12 olarak tespit edilmiştir.

.....
MEHMET BİLİK

ÖZET

**TÜRKİYE'DE 2000 SONRASI EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE
UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARININ REEL SEKTÖR
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: KOBİ'LER ÖZELİNDE BİR
DEĞERLENDİRME
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MEHMET BİLİK
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE BİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ SERDAR ŞAHİN)
BOLU, OCAK - 2022
XIII + 138**

Ekonomik krizler, hem dünya çapında hem de Türkiye’de sıklıkla görülen ülke ekonomileri ve işletmeler adına önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun üstesinden gelmek adına vergi politikaları önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. KOBİ’ler işletmeler içerisinde büyük bir paya sahiptir. Ekonominin bel kemiği konumunda olan KOBİ’ler, yaşanan ekonomik krizlerden olumsuz bir şekilde etkilenebilmektedir. Bu çalışmadaki amacımız 2000 yılı ve sonrasında Türkiye’de görülen ekonomik krizlerde uygulanan vergi politikalarını incelemek ve uygulanan bu politikaların KOBİ’ler üzerinde ne kadar etkili olduğunu istihdam, üretim, tüketim, yatırım, ihracat, ithalat ve vergi yükü gibi alanlarda değerlendirmektir. Çalışmada ilk olarak konu teorik bir biçimde ele alınmış ekonomik kriz tanımlamaları, türleri ve yaşanan önemli krizler konu edinmiştir. Ardından iktisadi ekollerin ekonomik krizler hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Daha sonra kriz dönemlerinde uygulanabilecek vergi politikaları incelenmiştir. Birinci bölümün sonunda kavramsal açıdan KOBİ’ler ele alınmış, tanımlamaları ve özelliklerine yer verilmiştir. İkinci bölümde Türkiye’de KOBİ’lerin mevcut durumları çok yönlü olarak ele alınmıştır. Türkiye’de 2000 yılı sonrasındaki ekonomik krizler ve uygulanan vergi politikaları incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise uygulanan bu politikalar KOBİ’ler açısından değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmamızdan elde ettiğimiz bulgulara göre 2000 sonrasındaki ekonomik kriz dönemlerinde krizi önlemek adına birçok vergi politikası uygulanmış bu politikalar KOBİ’ler üzerinde etkili olmuştur.

ANAHTAR KELİMELEER: Ekonomik kriz, KOBİ, Vergi Politikası

ABSTRACT

THE EFFECTS OF TAX POLICIES IMPLEMENTED IN THE POST-2000 ECONOMIC CRISIS IN TURKEY ON THE REAL SECTOR: AN EVALUATION SPECIFIC TO SME'S

MA THESIS

MEHMET BİLİK

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF FINANCE

(SUPERVISOR: ASSIST. PROF. DR SERDAR ŞAHİN)

BOLU, JANUARY 2022

XIII + 138

Economic crises emerges as an important problem for the economies of countries and businesses, which are frequently seen both throughout the world and in Turkey. Tax policies are used as an important tool to overcome this problem. SME's have a large share in enterprises. SME's, which are the backbone of the economy, can be adversely affected by the economic crisis. Our aim in this study is to examine the tax policies applied in the economic crises seen in Turkey in 2000 and thereafter and to evaluate how effective these policies are on SME's in areas such as employment, production, consumption, investment, exportation, importation and tax burden. In the study, firstly, the subject was discussed in a theoretical way, the definitions of economic crisis, its types and important crises were discussed. Then, the views of economic schools on economic crises are given. Then, tax policies that can be applied in crisis periods are examined. At the end of the first chapter, the conceptual definitions and characteristic of SME's are discussed. In the second part, the current situation of SME's in Turkey is discussed in a multi-faceted manner. The economic crises after 2000 and the tax policies applied in Turkey were examined. In the third and last part, these policies are evaluated in terms of SME's. According to the findings of our study, many tax policies were implemented in order to prevent the crisis during the post-2000 economic crisis and these policies were effective on SME's.

KEYWORDS: Economic Crisis, SME, Tax Policy

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ.....	ix
GRAFİK LİSTESİ.....	xi
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	xii
TEŞEKKÜR	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. KAVRAMSAL AÇIDAN EKONOMİK KRİZ VE KOBİ'LER	4
1.1 Kavramsal Açıdan Ekonomik Krizler	4
1.1.1 Ekonomik Krizlerin Türleri	7
1.1.2 Ekonomik Krizlerin Kapsamı	14
1.1.3 Para Krizi Modelleri	15
1.1.4 Dünyada Yaşanan Ekonomik Krizler	19
1.2 Kavramsal Açıdan KOBİ'ler	34
1.2.1 Türkiye'de KOBİ Kavramı.....	36
1.2.2 AB ve ABD'de KOBİ Kavramı	38
1.2.3 KOBİ'lerin Önemi	40
1.2.4 KOBİ'lerin Avantajları.....	41
1.2.5 KOBİ'lerin Dezavantajları	42
1.2.6 KOBİ'ler ve Dünya Ekonomileri	43
İKİNCİ BÖLÜM	46
2. TÜRKİYE'DE 2000 SONRASI EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE KOBİ'LER VE KOBİ'LERE YÖNELİK VERGİ POLİTİKALARI	46
2.1 Türkiye'de KOBİ'ler ve Ekonomi İçindeki Yerleri	46
2.1.1 Türkiye'de KOBİ'lerin Yapısı.....	46
2.1.2 Türkiye'de KOBİ'lerin Sektörel Dağılımı	49
2.1.3 Türkiye'de KOBİ'ler ve Rekabet Gücü.....	50
2.1.4 Türkiye'de KOBİ'ler ve Teknoloji.....	53
2.1.5 Türkiye'de KOBİ'lerin Kredilere Erişimi	56
2.1.6 Türkiye'de KOBİ'lerin Sorunları	58
2.1.7 Küreselleşme Bağlamında Türkiye'de KOBİ'lerin Yapısı	61
2.1.8 KOBİ'lerin Türkiye Ekonomisine Sağladıkları Katkı.....	62
2.1.9 Türkiye'de KOBİ'lerin Ödedikleri Vergiler.....	70

2.2 2000 Sonrası Dönemde Türkiye’deki Ekonomik Krizler	72
2.2.1 2000 Yılı Öncesindeki Mevcut Durum	72
2.2.2 Kasım 2000 Krizi	78
2.2.3 Şubat 2001 Krizi	81
2.2.4 2008 Küresel Krizi	84
2.3 2000 Yılı Sonrası Türkiye’de Krizlerin Etkilerini Azaltmak İçin Uygulanan Vergi Politikaları	87
2.3.1 Kasım 2000 Krizinde Uygulanan Vergi Politikaları	87
2.3.2 Şubat 2001 Krizinde Uygulanan Vergi Politikaları	90
2.3.3 2008 Küresel Krizinde Uygulanan Vergi Politikaları	92
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	97
3. TÜRKİYE’DE 2000 SONRASI EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARININ KOBİ’LER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	97
3.1 Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizinde KOBİ’lere Yönelik Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi	97
3.1.1 İstihdam ve Üretime Etkileri Açısından Değerlendirilmesi	98
3.1.2 Yatırım ve Tüketim Üzerindeki Etkilerin Değerlendirilmesi	100
3.1.3 İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi	104
3.2 2008 Küresel Krizinde KOBİ’lere Yönelik Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi	106
3.2.1 İstihdam ve Üretime Etkileri Açısından Değerlendirilmesi	107
3.2.2 Yatırım ve Tüketim Üzerindeki Etkilerin Değerlendirilmesi	109
3.2.3 İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi	111
3.3 2000 Sonrası Ekonomik Kriz Dönemlerinde KOBİ’ler Üzerindeki Vergi Yükünün Değerlendirilmesi	113
3.3.1 2000 ve 2001 Krizlerinde KOBİ’ler Üzerindeki Vergi Yükleri	113
3.3.2 2008 Küresel Ekonomik Krizi’nde KOBİ’ler Üzerindeki Vergi Yükleri	119
SONUÇ	125
KAYNAKLAR	130

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1 1927-1934 yılları arasında ABD ekonomik göstergeleri	22
Tablo 1.2 1970 ile 1980 arası seçili ülkelerdeki yıllık enflasyon oranları (%)	24
Tablo 1.3 1970 ile 1980 arasında seçili ülkelerin işsizlik oranları (%)	25
Tablo 1.4 1991-1997 yılları arasındaki Asya’da özel sektöre verilen banka kredilerinin artışı (%)	27
Tablo 1.5 Asya ülkelerindeki cari işlemler açığı (GSYH’nın yüzdesi).....	27
Tablo 1.6 2007-2010 arası seçili ülkelere ait işsizlik oranları.....	31
Tablo 1.7 Ülke gruplarına göre 2007-2011 arası büyüme oranları	32
Tablo 1.8 2006-2011 yılları arası dünya ekonomisinin genel görünümü (%)..	32
Tablo 1.9 ABD’de çalışanların sayılarına göre işletme ölçeği.....	39
Tablo 1.10 KOBİ’lerin ve büyük ölçekli işletmelerin göreceli avantajları	42
Tablo 1.11 AB ve seçilen bazı ülkeler ile ilgili KOBİ bilgileri.....	44
Tablo 2.1 Çalışan sayısına göre girişim sayıları (YSHİ).....	48
Tablo 2.2 2019 yılında KOBİ’lerde sektörlere göre çalışan sayısı (bin).....	67
Tablo 2.3 1998-2003 yılı Türkiye’deki bazı göstergeler	81
Tablo 2.4 Bütçe gelirlerinin GSMH’ye oranı (1999-2001) (%).....	89
Tablo 2.5 İndirimli Kurumlar Vergisi oranları.....	94
Tablo 3.1 İstihdama yönelik bazı göstergeler (1998-2002)	98
Tablo 3.2 Türkiye’de yıllar içerisinde açılan ve kapanan işyerlerinin sayısı	99
Tablo 3.3 KOBİ teşvik belgelerine tahsis edilen yatırım ve işletme kredilerinin dağılımı.....	101
Tablo 3.4 Yıllar itibarıyla tüketim harcamaları (1998-2002).....	103
Tablo 3.5 İhracatla ilgili bazı göstergeler (1998-2002).....	104
Tablo 3.6 İthalatla ilgili bazı göstergeler (1998-2002).....	105
Tablo 3.7 İstihdama yönelik bazı göstergeler (2006-2011)	107
Tablo 3.8 Kurulan ve kapanan işletme sayıları	108
Tablo 3.9 KOBİ yatırım teşvik belgelerinin yıllara göre dağılımı (2007-2009)	109
Tablo 3.10 2006 ile 2010 yılları arasında gerçekleşen tüketim harcamaları.	111
Tablo 3.11 İhracatla ilgili bazı göstergeler (2006-2010).....	112
Tablo 3.12 Türkiye’de ihracat içerisinde ilk on fasılın yüzdelik payları	112
Tablo 3.13 İthalatla ilgili bazı göstergeler (2006-2010).....	113
Tablo 3.14 1999-2003 yılları arasındaki dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri ..	114
Tablo 3.15 1999-2003 yılları arasındaki vergi yükü	115
Tablo 3.16 1999-2003 yılları arasındaki Gelir Vergisi tahsilatlarının GSYH’e oranları (%)	116
Tablo 3.17 1999-2003 yılları arasındaki Kurumlar Vergisi tahsilatlarının GSYH’e oranları (%)	117
Tablo 3.18 Seçili bazı OECD ülkelerinde Kurumlar Vergisi oranları (%)	117
Tablo 3.19 1998-2002 yılları arası hedeflenen ve gerçekleşen vergi gelirleri	118
Tablo 3.20 2006-2010 yılları arasındaki vergi yükü	119
Tablo 3.21 2006-2010 yılları arası dolaylı ve dolaysız vergiler.....	120
Tablo 3.22 2006-2010 yılları arasındaki Gelir Vergisi tahsilatlarının GSYH’e oranları (%)	121

Tablo 3.23 2006-2010 yılları arasındaki Kurumlar Vergisi tahsilatlarının GSYH'e oranları (%)	121
Tablo 3.24 Seçili OECD ülkelerinde Kurumlar Vergisi oranları (%)	122
Tablo 3.25 2006-2010 yılları arası hedeflenen ve gerçekleşen vergi gelirleri	123

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa

Grafik 2.1 Türlerine göre KOBİ büyüklükleri (KOSGEB)	47
Grafik 2.2 KOBİ'lerin sektörel dağılımı.....	50
Grafik 2.3 Küresel Rekabet Endeksi'nde Türkiye'nin durumu.....	52
Grafik 2.4 Yıllara göre Türkiye'nin rekabetçilik sıralaması (2010-2019)	53
Grafik 2.5 Bilişim teknolojilerinden yararlanma durumları	54
Grafik 2.6 KOBİ'lerin teknolojik üretim seviyeleri (2014).....	55
Grafik 2.7 Türkiye'de kredilerin dağılımı.....	56
Grafik 2.8 KOBİ kredilerinin gelişimi.....	57
Grafik 2.9 İş Yapma Kolaylığı Endeksi'ne göre Türkiye'nin genel sıralaması.....	58
Grafik 2.10 Türkiye'de iş yaparken karşılaşılabilecek problemler.....	60
Grafik 2.11 KOBİ'lerin temel göstergeler içerisindeki payları (2003-2015) ..	62
Grafik 2.12 2017 yılında Türkiye ve Avrupa Birliği'nde yaratılan katma değer içerisinde KOBİ'lerin payı.....	65
Grafik 2.13 2003-2015 yılları istihdam sayıları.....	66
Grafik 2.14 KOBİ'lerin dış ticaretteki payları 2009-2016.....	68
Grafik 2.15 KOBİ'lerde ihracatın sektörlere göre dağılımı 2013-2019 (%)....	68
Grafik 2.16 KOBİ'lerde ithalatın sektörlere göre dağılımı 2013-2019 (%).....	69
Grafik 2.17 2017 yılında ihracatta KOBİ'lerin payları.....	70

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

AB28: Avrupa Birliğinde Bulunan yirmi sekiz ülke

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AR-GE: Araştırma ve Geliştirme

ATV: Akaryakıt Tüketim Vergisi

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

CDO : Teminatlandırılmış Borç Yükümlülükleri

ERM: Avrupa Para Sistemi

GSMH: Gayrisafi Milli Hasıla

GSYH: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

IMF: Uluslararası Para Fonu

KDV: Katma Değer Vergisi

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

KSEP: KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı

LPG: Likit Petrol Gazı

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

ÖTV: Özel Tüketim Vergisi

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TİSK: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

TL: Türk Lirası

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TÖSYÖV: Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticileri Vakfı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

USD: Amerikan Doları

YSHİ: Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada 2000 sonrası ekonomik kriz dönemlerinde uygulanan vergi politikaları KOBİ'ler açısından incelenmiştir. Bu çalışmayı oluşturma sürecinde hiçbir konuda desteklerini benden esirgemeyen ve yol gösterici olan danışman hocam değerli Dr. Öğr. Üyesi Serdar Şahin'e teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, her zaman koşulsuz şartsız arkamda olan, bu günlere gelmemde yardım eden ve bu çalışma sürecinde de sabırla beni destekleyen çok kıymetli anne ve babama, çalışma boyunca güler yüzüyle beni motive eden biricik kardeşime en içten sevgilerimi sunar, bu konuyla ilgilenen herkese faydalı olmasını dilerim.

GİRİŞ

Kriz, sosyal bilimlerde kavramsal olarak birdenbire meydana gelen kötü duruma doğru yönelme, sıkıntı veya bunalım gibi anlamları ifade etmektedir. İktisadi çerçevede ele alındığında konjonktürün yönünün tersine doğru çevrilmesi, ekonominin genişleme ve büyüme döneminden daralma ve küçülme dönemine doğru dönmesi durumunu ifade etmektedir. Önceden bilinmemesi ve tahmin etmenin güç olması nedeniyle ülke ekonomileri ve işletmeler açısından ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Kriz olgusu iktisat literatüründe en çok konuşulan kavramlardan bir tanesidir. Ekonomi biliminin uzun zamandır uğraştığı ve çoğu zaman da büyük tartışmalar yaratan bu konu, beraberinde ekonomide krizlerin nasıl daha hafif atlatılabileceği ve ortadan kaldırılabilmesi tartışmalarını da getirmiştir. Ayrıca ekonomik istikrarı sağlayabilmek adına hangi politikaların uygulanması gerektiği yıllardır süregelen bir tartışma konusudur.

Ekonomik krizler, hem dünyada hem de Türkiye’de sıklıkla görülen, ülke ekonomileri adına önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddetleri ve bıraktıkları etkileri bakımından değişiklik gösterebilirler de krizler ekonomileri ve sosyal yaşamı olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu nedenle makro anlamda devletler için mikro anlamda ise işletmeler için büyük önem taşımaktadır.

Küreselleşme sürecinden önceki dönemlerde ülkelerin yaşadığı krizler, yalnızca o ülke ile sınırlı kalırken küreselleşme olgusu ile birlikte ülkelerin birbirilerine yaklaşmasının sonucu olarak krizler küresel çapta da gerçekleşmeye başlamıştır. Sermaye hareketlerinin serbest hale gelmesiyle beraber özellikle dünya ticaretinde önemli bir yeri olan ülkelere ortaya çıkan krizler çok daha kolay ve hızlı bir biçimde diğer ülkelere doğru yayılmaya başlamıştır. Dünyanın herhangi bir noktasından çıkan bir kriz kısa sürede kilometrelerce uzaktaki bir ülkenin ekonomisini altüst edebilmektedir. Pandemiler ile büyük benzerlikler gösteren ekonomik krizler, bir hastalık gibi ortaya çıkmakta ve önlem alınmaz ise dışa doğru yayılmaya başlamaktadırlar.

Krizlerin etkilerinden kurtulmak için birçok yola başvurulmaktadır. Para ve maliye politikaları bunlardan başlıcalarıdır. Maliye politikalarının en önemli alt dalı olan vergi politikaları, krizler ile mücadelede güçlü bir etmen olarak görülmektedir. Vergiler, önceleri yalnızca mali (fiskal) amaç güdülerek, kamu

harcamalarını finanse etmek için alınırken daha sonraları mali olmayan (ekstrafiskal) amaçlarla da kullanılmaya başlanmıştır. Ekonomi üzerinde istenen etkilerin yaratılması için de kullanılabilen vergiler kriz dönemlerinde ekonominin seyrinin değiştirilmesine yardımcı olabilmektedir.

1929 yılında meydana gelen büyük buhrandan bu güne hem Türkiye’de hem de dünyada önem arz eden birçok ekonomik kriz meydana gelmiştir. Bunlardan en önemlileri 1973-1978 petrol krizleri, 1997 Güneydoğu Asya krizi, 2001 Arjantin ve krizi ve 2008 Mortgage krizidir. Ülkemizde ise 2000 yılı ve sonrasında üç önemli kriz meydana gelmiştir. Kasım 2000 krizi, Şubat 2001 krizi ve 2008 yılında küresel çapta etkisi olan Mortgage krizidir. Bu üç kriz hem kamu ekonomisinde hem de piyasa ekonomisinde işletmeler üzerinde etkisini göstermiştir.

İşletmeler ölçeklerine göre sınıflandırıldığında her bir ölçeğe dâhil olan işletme sınıfının ülke ekonomisine çeşitli katkıları olduğu görülmektedir. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler olan KOBİ’lerin ekonomi üzerinde önemli rolleri vardır. İşletmeler içerisinde çok büyük bir paya sahip olan KOBİ’ler gerçekleştirdikleri istihdam, üretim, katma değer ve ihracat gibi alanlarda önemli katkılar sağlayarak ekonominin büyümesinde ve istikrar sağlamasında önemli bir paya sahip olmuşlardır. Bu nedenle KOBİ’ler ekonominin bel kemiği olarak görülmektedir.

Tüm işletmelerde olduğu gibi KOBİ’ler de krizlerden olumsuz bir şekilde etkilenmiş bu etki de ekonomiye olumsuz bir şekilde yansımıştır. Bu etkilerin giderilmesi için çeşitli vergi politikaları uygulanmış KOBİ’lerin krizlerden minimum seviyede etkilenmesi için çalışmalar yapılmıştır.

Tez kapsamında 2000 yılı ve sonrasındaki dönemde Türkiye’de yaşanan krizler ve bu krizlerde uygulanan vergi politikaları incelenecektir. Uygulanan bu politikaların KOBİ’ler üzerinde ne derece etkili olduğu, ekonomiye ne kadar katkı sağladığı gibi konular çalışma kapsamında değerlendirilecektir.

Çalışma üç ana bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde, teorik bir yaklaşım sergilenecektir. Kriz tanımlamaları yapılacak, ekonomik krizlerin türleri, finansal kriz modelleri ve dünyada meydana gelen başlıca ekonomik krizler incelenecektir. Daha sonra İktisadi ekollerin ekonomik krizler hakkındaki görüşlerine yer verilecektir. Ardından kriz dönemlerinde uygulanabilecek vergi politikaları ele

alınacaktır. Birinci bölümün sonunda ise KOBİ'ler kavramsal açıdan incelenecek, özellikleri, avantajları ve dezavantajları değerlendirilecektir.

İkinci bölümde, Türkiye'de mevcut KOBİ'lerin sayıları, sektörlerle göre dağılımları, rekabet güçleri, teknolojileri, kredi imkânları, karşılaştıkları sorunları, katma değerleri, istihdamları, ihracatları, ithalatları ve ödedikleri vergileri bakımından incelenecek, ekonomi içerisindeki büyüklükleri ve ekonomiye sağladıkları katkı ortaya konulacaktır. Ayrıca bu bölümde dünya üzerindeki çeşitli ülkelerde yer alan KOBİ'lerin durumu hakkında bilgiler yer alacaktır. Ardından 2000 yılından önceki dönem hakkında bir değerlendirme yapılacaktır. Kasım 2000, Şubat 2001 krizi ve 2008 Küresel Krizi detaylıca ele alınacaktır. Bunun ardından bu üç krizde uygulanan vergi politikaları incelenecektir.

Son bölüm olan üçüncü bölümde ise Türkiye'de 2000 yılından sonra gerçekleşen bu üç krizde uygulanan vergi politikaları KOBİ'ler açısından istihdam, üretim, yatırım, ihracat, ithalat, tüketim ve vergi yükleri gibi alanlarda değerlendirilecek, uygulanan bu politikaların KOBİ'ler açısından ne denli etkili olduğu, istatistiksel veriler yardımı ile gösterilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL AÇIDAN EKONOMİK KRİZ VE KOBİ'LER

1.1 Kavramsal Açıdan Ekonomik Krizler

Kriz kelimesi günlük hayatta sıklıkla kullandığımız kavramlardan biridir. Krizlerin daha sık bir şekilde ortaya çıkmasının ardından gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde görülen kriz dinamikleri araştırmacıların ilgi odağı olmaya başlamıştır. İktisadi literatüre baktığımızda krizlerden daha geleneksel bir konu neredeyse yok gibidir (Kindleberger, 2008: 5).

Sosyal bilimler bakımından kriz olgusunu tanımlamak hiç de kolay olmamaktadır. Bunun sebebi ise, içinde bulunulan durumun veya olayların ne derecede kriz olarak tanımlanabileceği kişiden kişiye değişiklik göstermesinden kaynaklanmaktadır. (Turgut, 2006: 35).

Etimolojik olarak incelendiğinde kriz kelimesinin kökeni Yunanca 'krisis' kelimesine dayanmaktadır ve genellikle 'bir anda ortaya çıkan bir hastalığın belirtisi' veya 'hastalığın ileriki evrelere ulaşması' anlamlarını taşımaktadır (Aktan ve Şen, 2001: 1225). Başka bir tanımda ise kriz 'denetlenmesi yapılamayan bazı dış etkiler sonucu meydana gelen sisteme zararlı olumsuz gelişmeler' olarak tanımlanmaktadır (Fırat, 2006: 1). Türk Dil Kurumu'nun güncel Türkçe sözlüğünde kriz 'bir organda meydana gelen fizyolojik bozukluk', 'bir kişinin hayatındaki ruhsal bunalım', 'çöküntü' ve 'bir ülkede ya da farklı ülkelerin arasında toplumun veya bir kurumun faaliyetlerinde ortaya çıkan güç dönem, bunalım, buhran' olarak tanımlanmaktadır. (sozluk.gov.tr, 2020).

Kriz kavramı sosyal bilimlerde genellikle 'aniden ortaya çıkan kötü duruma doğru ilerleme', 'büyük sıkıntı' ve 'bunalım' gibi sözcüklerle yakın anlamlı olarak kullanılmaktadır (Aktan ve Şen, 2001: 1225). Kriz, iktisadi çerçevede kavram itibariyle konjonktürün yönünün değişmesini yani ekonominin genişleme döneminden bir buhran ya da daralma aşamasına geçmesini ifade etmektedir. İktisadi kriz araştırmaları yapan kişiler tarafından genellikle bu anlamda kullanılmaktadır (Yılmaz v.dğr., 2005: 78).

Ekonomik krizler herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü ya da döviz piyasalarında oluşan fiyatlarda veya miktarlarda uygun değişim sınırlarını aşan

şiddetli bir biçimde gerçekleşen dalgalanmalar olarak tanımlanmaktadır (Kibritçioğlu, 2001: 1).

Farklı bir tanımda ise ekonomik anlamda kriz, öncesinden bilinmeyen veya tahmin edilemeyen bazı durumların devletler veya firmalar açısından ciddi sorunlar ortaya çıkarmasıdır. Bu nedenle ekonomik krizleri beklenmeyen zamanlarda ani bir şekilde meydana gelen olumsuz gelişmeler olarak adlandırmak doğru olacaktır (Aktan ve Şen, 1999: 37).

Ekonomide karşı karşıya kalınan her sorunu kriz olarak algılamamak gerekir. Ülkeler ekonomik konjonktür bütünüyle değişmeden de çeşitli ekonomik sorunlar yaşayabilmektedir. Yaşanan sorunları kriz olarak addedebilmek için önemli bir boyuta ulaşması ve beklenmedik bir zamanda ortaya çıkması gerekmektedir.

Bu kriz tanımlamasının ardından krizler ile ilgili merak edilen bir diğer olgu ekonomik krizlerin öngörülebilir olup olmadığıdır. Literatürde bu durum hala tartışma konusudur. Ekonomik kriz tanımlamalarında beklenmedik bir şekilde ortaya çıkması vurgulanırken, krizlerin çeşitli öncü göstergelere sahip olduğunu ve tahmin etmenin mümkün olduğunu savunan bir kesim de mevcuttur.

Ekonomik kriz, tüketicilerin oluşturduğu talepte ve firmaların yatırımlarında meydana gelen büyük azalmalar, büyük işsizlik oranları ve dolayısıyla yaşam standartlarında meydana gelen azalma gibi şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca ekonomik krizler, hisse senetlerinde meydana gelen düşüşler, finansal piyasalarda oluşan belirsizlikler ve ülke parasının yabancı ülke paraları karşısında değer düşüşleri gibi durumlarda da görülebilmektedir (Eğilmez, 2008: 48).

Kindleberger'e göre krizlerde yaşanan durum genel itibari ile bazı hadiselerin ekonomik gidişatı değişikliğe uğratmasıdır. Yeni kar fırsatları yakalandığı zaman toplum çılgınlığa kapılıp fırsattan yararlanmaya çalışır. Bu fırsattan yararlanma aşamasının aşırılığa uğraması halinde işler tersine dönerek panik başlar. Yani gayrimenkullerden ve menkul kıymetlerden paraya ve borçların geri istenmesine doğru hücum başlar. Bu aşamadan itibaren Kindleberger'in (mania, panic and crash) cinnet, panik ve çöküş olarak tanımladığı aşamalar birbirini takip etmeye başlar (Kindleberger, 2008: 1-22).

Ekonomik krizler; enflasyon, kamu kesiminde oluşan açıklar, üretimde meydana gelen azalma işsizliğin artması, bankaların ve bankacılık sektörünün

güçsüzleşmesi ve dış ticarete görülen açıklar gibi makroekonomik düzeydeki olguların yanında siyasi¹ veya sosyal sebeplerden de kaynaklanabilmektedir (Fırat, 2009: 502).

Mishkin'e göre krizlerin oluşmasında ters seçim² ve ahlaki riziko³ önem arz etmektedir. Finansal krizlere neden olan faktörler şunlardır: faiz oranlarındaki artış, borsa düşüşleri, belirsizliklerde görülen artış, banka panikleri ve toplam fiyat seviyelerinde yaşanan beklenmeyen düşüşler (Mishkin, 1991: 8).

Ekonomik kriz, ekonomik konjonktür seyrinde devam ederken beklenmeyen bir anda ortaya çıkan birtakım ekonomik, siyasi veya sosyal gelişmelerin ekonominin seyrini olumsuz etkileyecek şekilde değiştirmesidir. Ekonomik konjonktürde görülen bu ani olumsuzluk devlete, işletmelere ve bireylere çeşitli şekillerde zarar verebilmektedir. Karşılaşılan her önemli problem kriz olarak kabul edilmediği gibi aniden meydana gelen her problem de kriz olarak isimlendirilmemektedir.

Ekonomik krizlerin sınıflandırılması açısından Türkiye'de birçok farklı görüş bulunmaktadır. Eğilmez'e göre krizler mali sektör krizleri ve reel sektör krizleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Mali sektör sözü ile bankalar, sigorta şirketleri, leasing, faktöring şirketleri, yatırım fonu şirketleri gibi kurumların bulunduğu sektör kastedilmektedir ve eğer ekonomik kriz buradan ortaya çıkmışsa mali sektör krizi ya da finansal kriz denilmektedir (Eğilmez, 2008: 51). Bu türdeki krizler genellikle borsalarda meydana gelen yüksek değer kayıplarıyla, bankacılık sektöründeki panik durumlarıyla veya dövizle doğru kayış ile doruk noktasına ulaşmaktadır. Kriz, reel sektör şirketlerinin aldığı kredileri geri ödememelerinden kaynaklanıyor ise reel sektör krizleri adı verilmektedir (Eğilmez, 2008: 51).

Kibritçioğlu'na göre krizler reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak iki ana başlık altında toplanabilmektedir. Reel sektör krizleri üretim ya da istihdam alanlarında meydana gelen önemli daralmaları ifade ederken finansal krizler ise döviz ve hisse senedi piyasaları gibi çeşitli piyasalarda meydana gelen

¹ Örneğin 19 Şubat 2001 tarihinde Türkiye'de Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında Milli Güvenlik Kurulu'nda yaşanan yoğun tartışmalar, kamuoyuna devletin yaşadığı bir kriz olarak lanse edilmiş, daha Kasım 2000 krizinin etkileri ortadan kalkmamışken mali piyasalarda bir

² Piyasada taraflardan birinin malın kalitesi ve şekli hakkında daha fazla bilgiye sahip olması sonucu ortaya çıkan asimetrik bilginin sebep olduğu bir olumsuzluktur. İşlemden önce meydana gelen bir durumdur.

³ Ahlaki tehlike olarak da bilinen, ilişki içerisinde olan iki tarafın birbirlerinden farklı bilgilere sahip olması durumudur. Ahlaki riziko sözleşmeden ya da seçimden sonra meydana gelen bir durumdur.

güçlü dalgalanmaları ya da bankaların verdiği kredileri geri alamaması sonucu ortaya çıkan batık kredilerin çoğalmasından sonucunda yaşanan mali sorunları ifade etmektedir (Kibritçioğlu, 2001: 2).

Genel kabul görmüş yaklaşıma göre ekonomide reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak ikili bir ayırım yapılmakta, finansal krizler ise bankacılık krizleri, para (döviz) krizleri, sistemik finansal krizler ve dış borç krizleri olarak dört grupta ele alınabilmektedir. Krizler türleri bakımından genel itibariyle birbirlerinden kolaylıkla etkilenebildikleri bu türler arasında keskin ayrımlar yapılmasını zorlaştırmaktadır.

1.1.1 Ekonomik Krizlerin Türleri

Ekonomik krizler kendi içerisinde reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.1.1.1 Reel Sektör Krizleri

Reel sektör, ekonomi içerisinde bulunan tarım, sanayi ve hizmet gibi temel sektörlerin üretici ve tüketicilerini oluşturan bireyleri temsil eden kesimdir. Reel sektör krizleri ise reel sektör içerisinde meydana gelen krizlerdir.

Üretimin aniden daralması, fiyatlardaki yükselişler, arz fazlası nedeniyle fiyatlarda görülen azalmalar, işsizlik oranlarında görülen artışlar ve iflaslar sonucunda reel sektörde kriz meydana gelebilmektedir. Ayrıca reel sektör krizleri birtakım siyasal olaylar, teknolojik değişimler ve doğal afetler gibi farklı sebeplerden dolayı da ortaya çıkabilmektedir (Öztürk, 2010: 52).

Reel sektör krizi denildiğinde mal, hizmet ve işgücü piyasalarında görülen üretimde ve/veya işgücünde ortaya çıkan ciddi daralmaları ifade etmektedir ve bu kriz durgunluğun veya işsizliğin önemli derecede artması şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Mal ve hizmet piyasalarında görülen enflasyonun belirli bir sınırı aşması durumunda da meydana gelebilmektedir (Kibritçioğlu, 2001: 2).

Fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen artış ve azalış durumları literatürde konjonktürel dalgalanmalar, iş döngüleri (business cycles) olarak adlandırılabilir (Aktan ve Şen, 2001: 2).

Enflasyon ekonomiler adına bir sorundur fakat her enflasyon artışı bir kriz olarak görülmemektedir. Enflasyon artışının kriz olarak nitelendirebilmek için ani ve beklenmedik bir şekilde yükselme göstermesi gerekmektedir.

Krizin reel sektör içerisindeki üretici ve tüketiciler üzerindeki etkilerinin belirlenmesi, muhtemel kriz zamanlarında işletmelerin karşı karşıya

kalabilecekleri riskleri önceden görmek, krizden olabildiğince az etkilenmek ve kriz durumunda alınabilecek önlemleri ortaya koymak önem taşımaktadır (Uzay, 2012: 122). Reel sektörün herhangi bir alanında ortaya çıkacak kriz bu sektörle bağlantılı diğer sektörleri de etkileyebileceği gibi krizi daha da derin hale getirebilmektedir. Bu nedenle reel sektörde bulunan üretici ve tüketicilerin krizle karşı karşıya kaldığında hazırlıklı olması gerekmektedir.

1.1.1.2 Finansal Krizler

Finansal krizler birtakım finansal kuruluşlarda veya finansal enstrümanlarda beklenmedik bir şekilde ortaya çıkmakta ve aniden işleyişin değişmesine neden olmaktadır.

Finansal krizler, varlık fiyatlarında meydana gelen sert düşüşler, mali ve mali olmayan büyük başarısızlıklar, döviz piyasalarındaki aksaklıklar, deflasyonlar veya bunların aynı anda gerçekleşmesiyle de meydana gelebilmektedir (Mishkin, 1991: 1).

Finansal kriz, farklı nedenlerden dolayı finansal düzenin bozulmasına ek olarak fon arzı ve talebi arasındaki dengenin bozuntuya uğraması olarak tanımlanabilmektedir (Yiğiter ve Özyiğit, 2016: 517).

Başka bir tanımda finansal krizler, döviz ve hisse senedi piyasaları gibi piyasalardaki güçlü bir şekilde gerçekleşen fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sistemindeki bankalara geri ödenmeyen batık haldeki kredilerin çoğalması neticesinde meydana gelen ciddi ekonomik problemler olarak kabul edilmektedir (Kibritçioğlu, 2001: 2).

Finansal krizler kendi içerisinde farklı türlere ayrılmaktadır. Tez çalışmamızda genel kabul görmüş sınıflandırma ele alınacaktır.

Finansal krizler dört alt başlık altında incelenecektir. Bunlar bankacılık krizleri, para (döviz) krizleri, sistematik finansal krizler ve dış borç krizleridir.

1.1.1.2.1 Bankacılık Krizleri

Bankalar; para, kredi ve sermaye ile ilgili işlemleri gerçekleştiren, farklı şekillerde sahip oldukları mevduatları bireylere, işletmelere veya devletlere krediler verebilen ve ticari faaliyet gösteren kuruluşlardır.

Günden güne ülke ekonomileri adına daha da önemli hale gelen bankacılık sektörü ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bile etki edebilmektedir. Tarım, sanayi teknoloji ve benzeri sektörlerin gelişebilmeleri adına bankalar önemli bir rol oynamaktadır.

Bankacılık krizleri ticari faaliyet gösteren bankaların borçlarının vadesinin uzatılmamaları ya da vadesiz mevduatlarda görülen beklenmedik bir çekme talebini karşılayamaması sonucunda likidite sorunu yaşamaları ve ardından iflas etmeleri durumunu ifade etmektedir (Delice, 2003: 61).

Bankacılık sektöründe başarısızlıkların veya iflasların olduğu durumlarda mevduata sahip olan bireylerin bankalara duydukları güvenlerini kaybedip panik havası içerisinde mevduatlarını geri almaya çalışmaları sonucunda ve devletin bankalara el koyması şeklindeki müdahalesinin gerçekleşmesi halinde bankacılık krizleri ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2010: 55).

Güven kaybı yaşayan mevduat sahiplerinin aynı anda bankalara hücum etmesi sonucunda bankalarda yeterli mevduatın bulunamaması bankacılık krizine yol açabilmektedir. Ayrıca ödeme gücüne sahip olmayan kişi veya kurumlara çeşitli banka kredileri verilmesi sonucu geri dönmeyen krediler bankaların işleyişini tehlikeye sokabilmektedir.

Ülkedeki tek bir bankada gerçekleşecek güven kaybı veya bankaya hücum tek başına bankacılık krizi yaratmayabilir fakat herhangi bir bankada meydana gelen güven kaybı ve panik diğer bankalara sıçrayabilmekte ve bunun sonucunda bankacılık krizi ortaya çıkabilmektedir.

Bankacılık krizleri ödeme sisteminin işleyişini tehlikeye sokabilir ve yurt içinde bulunan finansal kurumlara duyulan güveni sarsarak yurt içi tasarruflarında azalmaya ve ülkeden büyük miktarlarda sermaye çıkışlarına sebep olabilmektedir. Bireylere ve işletmelere sağlanan kredi akışını bozduğu, yatırım ve tüketimi olumsuz etkilediği ve firmaları iflasa sürüklediği için büyük ölçekteki bankacılık soruları önem arz etmektedir (Kunt ve Detragiache, 1998: 81).

Bankaların ekonominin vazgeçilmez bir parçası olmasından dolayı bankacılık sektöründe yaşanan çeşitli sorunlar ekonomideki birçok sektörü doğrudan etkileyebilmektedir.

Goldstein ve Turner'e göre gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde bankacılık krizleri çeşitli faktörlere bağlanmaktadır. Bu faktörler içsel ve dışsal sebeplerden kaynaklanan makroekonomik değişkenlik, kredilerdeki yükseliş ve ülke içine sermaye girişlerindeki aşırı yükseliş, varlık fiyatlarında oluşan beklenmedik düşüşler, uzun vadeli banka yükümlülüklerinde meydana gelen artışlar, finansal serbestleşme için yetersiz altyapı çalışmaları, aşırı hükümet

müdahaleleri, gevşek kredi kontrolleri, hatalı döviz kuru rejimleri, muhasebe, şeffaflık ve yasal çerçevedeki eksikliklerdir (Goldstein ve Turner, 1996: 8-31).

Bankacılık krizlerinin en önemli sebepleri şu şekilde özetlenebilmektedir (İpeker, 2002: 39):

- Aşırı değer kazanmış döviz kurları
- Uluslararası rezervlerin yetersiz olması
- Ekonomide meydana gelen durgunluk
- Yüksek seyreden faiz oranları
- Kredilerin aşırı büyümesi

Bankacılık krizleri genel itibariyle bankalardaki mevduat çekimleri, bankaların sağlaması gereken yükümlülüklerini ertelemeleri ya da hükümet tarafından büyük finansal destekler verilmek suretiyle bunu engellemeye çalıştığı banka iflaslarının yaşandığı durumlarda meydana gelmektedir (Delice, 2003: 61).

Kunt ve Detragiache bankacılık krizlerinin sınırlarını dört koşul ile belirlemiştir (Kunt ve Detragiache, 1998: 91):

- Bankacılık sistemi içerisindeki sorunlu varlıkların toplam varlıklara oranı yüzde onu aşması gerekmektedir.
- Hükümetler tarafından yapılan kurtarma operasyonlarının maliyetleri en az GSYH'nin yüzde ikisine ulaşması gerekmektedir.
- Büyük ölçüde kamulaştırmaya yol açacak bankacılık problemlerinin var olması gerekmektedir.
- Hükümetler tarafından gerçekleştirilen düzenlemeler ile bankalara hücumun önüne geçilmesi ve genel mevduat garantilerinin var olması gerekmektedir.

Kaminsky ve Reinhart'ın yaptığı çalışmaya göre genellikle bankacılık ve para krizleri birlikte meydana gelmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan krizlere ikiz kriz (twin crises) adı verilmektedir (Kaminsky ve Reinhart, 1999: 475).

1.1.1.2.2 Para (Döviz) Krizleri

Para krizleri literatürde döviz krizleri ismiyle de anılmaktadır. Döviz kurlarında oluşan beklenmedik bir hareket ve sermaye hareketliliğindeki sert bir değişim sonucu meydana gelmektedir (Turgut, 2006: 36).

Ortaya çıkan ekonomik problemi para krizi olarak tanımlayabilmek için döviz kurlarında gerçekleşen hareketlerin ve ülke içerisindeki sermayenin

ülkedeki ekonomik birimlerce beklenmeyen zaman ve miktarda gerçekleşmesi ve ekonomik hayatın gidişatını önemli derecede etkilemesi gerekmektedir.

Genellikle sabit döviz kuru sistemini uygulayan ülkelerde piyasadaki kişilerin taleplerini beklenmedik bir şekilde ulusal paradan yabancı para cinsindeki aktiflere kaydırmaları neticesinde Merkez Bankasının mevcut döviz rezervlerinin azalması veya bitmesi biçiminde meydana gelen krizlerdir (Turgut, 2006: 36).

Para krizi, bir para biriminin başka ülke parası karşısında değişim değerine yani döviz kuruna yapılan spekülasyon atak, o para biriminin ani değer kaybına yol açtığında ya da yetkilileri büyük rezervler kullanarak para birimini savunmak zorunda bıraktığında da ortaya çıkabilmektedir (IMF, 1998: 74).

Bir başka tanıma göre para krizi, finansal yatırım yapanların beklentilerindeki değişimlere göre spekülasyon saldırılarda bulunmasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Para krizi döviz kurlarındaki beklenmedik hareketleri ve sermaye akımlarının yön değiştirmesini ifade etmektedir (Danışoğlu, 2007: 2-3).

Döviz krizleri genel itibariyle sabit döviz kuru uygulanması neticesinde meydana gelmekte ve yerel paranın değerlenmesi sonucu cari işlemler dengesindeki oluşan açık artış göstermektedir. Buna rağmen sabit döviz kuru programlarını terk etmeyen ülkeler krize sürüklenmektedir (Turgut, 2006: 37).

Sabit kur rejimi, ülkedeki döviz kurunun piyasa aktörleri yerine merkez bankası tarafından belirlenmesi neticesinde oluşmaktadır. Merkez bankası kuru sabit tutabilecek kadar döviz stoğuna sahip değil ise döviz kuru yerel para karşısında değerlenmeye başlayacak, yerel para değerini yitirebilecektir. Merkez bankasının kuru sabit tutmada yetersiz kaldığı zamanlarda para krizlerinin yaşanması fiyatı piyasa aktörleri tarafından belirlenen dalgalı kur rejimine göre daha muhtemel olabilmektedir.

Ayrıca ekonomik olarak nispeten zayıf olan ülke ekonomilerine gerçekleştirilen spekülasyon saldırılar sonucu da para krizleri görülebilmektedir. Bu durum ülkenin elindeki döviz stoğunun erimesine ve yerel paranın değer kaybetmesine neden olabilmektedir.

Kibritçioğlu para (döviz) krizlerinin belirleyici faktörlerini beş grup altında toplamaktadır (Kibritçioğlu, 2001: 2):

- Makroekonomik göstergelerin zayıflığı ve doğru olmayan iktisat politikaları
- Finansal altyapının yetersiz olması
- Ahlaki risk ve asimetrik bilginin varlığı
- Piyasa kreditorlerinin ve uluslararası alanda hizmet veren finansal kuruluşların hatalı tahminleri
- Terör saldırıları veya siyasi saldırılar gibi beklenmedik olaylar

Hemen hemen her para krizinin evvelinde bu beş faktörden en az biri veya birkaçı, belirli bir zamandan beri değer kaybetmesi gereken ama yeterince değer kaybetmemiş bir yerel paraya karşı spekülatif ataklar başlatılmasına neden olmaktadır (Kibritçioğlu, 2001: 2).

Para krizleri genellikle kırılğan ekonomilerde patlak vermektedir ve ekonomilerin çeşitli sektörlerinde meydana gelen sıkıntı işaretlerini göstermektedir (Kaminsky, 1998: 1). Yerel paradan kaçışlara engel olmak adına faiz oranlarının yükseltilmesi ekonomik birimler üzerine olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Öztürk, 2010: 54).

Para (döviz) krizlerini açıklamak için literatürde üç farklı model mevcuttur. Bunlar sırayla Birinci Nesil Modeller, İkinci Nesil Modeller ve Üçüncü Nesil Modeller olarak sınıflandırılmaktadır. Günden güne ortaya çıkan her bir yeni kriz, para krizlerini açıklama konusundaki modellerin bir kısmını ya da tamamını geçersiz kılmıştır.

1.1.1.2.3 Sistemik Finansal Krizler

Finansal sistem içerisinde bulunan temel fonksiyonların tam ve doğru bir şekilde yerine getirilmemesi sonucu meydana gelen önemli sorunlar sistemik finansal kriz olarak tanımlanabilmektedir.

Finansal sistemin temel fonksiyonlarından en önemlisi ekonomide fon arzı ile fon talebi dengesinin sağlanması ve fonların faydalı bir şekilde değerlendirilebilmesidir. Bu şekilde ekonomi içerisindeki tasarruflar çeşitli yollarla ekonomiye kazanılırken bireylerin gelirlerinde iyileşme gerçekleşebilmektedir.

Sistemik finansal krizler, finansal piyasaların temelini önemli ölçüde bozulmasını ifade etmektedir. Bu tür krizler ekonomik, politik ve sosyal hayatın düzeninden ve değişken olmasından kaynaklanabilmektedir (Delice, 2003: 62). Sistemik finansal krizler, piyasaların etkin bir şekilde işleyişine zarar vererek reel

ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratabilen aksamalardır. Sistemik finansal kriz, bir para krizini içinde barındırabilmekte fakat bir para krizi kesin olarak yurt içindeki ödemeler dengesinin ciddi bir biçimde bozulmasını gerektirmemektedir (IMF, 1998: 75).

Tam kapsamlı bir spekülasyon saldırı meydana geldiğinde ve bunun sonucunda para birimi değer kaybına uğradığında, gelişen piyasa ekonomilerinde borç alma piyasalarının kurumsal yapısı ile yerel paranın devalüasyonu arasında bir etkileşim oluşmakta ve ekonomide sistemik bir finansal krizin başlamasına neden olabilmektedir (Mishkin, 2001: 11).

Marshall, en genel tanımı ile sistemik finansal krizleri şu şekilde tanımlamıştır. Finansal sistem içerisinde varlık değerlemesi, kredilerin dağıtımı ve ödemeler bilançosu gibi sistemlerin işleyişini bozan şokları tanımlamaktadır (Marshall, 1998: 13).

Sistemik finansal krizlerin diğer ekonomik krizlerden farkı finansal sistemin temel fonksiyonlarında gerçekleşen aksamalardan oluşması olarak görülmektedir. Arz talep dengesinin gerçekleştirilememesi, fonların verimli yatırımlara kanallanabilememesi, yatırımlara teşviklerin yapılması ve maliyetlerin azaltılması finansal sistemin temel fonksiyonları arasında sayılabilmektedir.

Sistemik kriz dönemlerinde ülke içerisindeki üretimde kayıplar oluşmakta, milli gelir azalmakta, ekonomik kayıplar artmakta ve ülke ekonomik etkinlikten uzaklaşmaktadır (Turgut, 2006: 39).

1997 yılında gerçekleşen Asya krizi sistemik finansal krizlerin en tipik örneğini oluşturmaktadır. Marshall'ın çalışmasında sistemik finansal krizlerin oluşmasına neden olan faktörler aşağıdaki gibidir (Marshall, 1998: 13):

- İrrasyonel borç yığılmaları
- Hükümet tarafından yanlış fiyatlandırılmış mevduat sigortalarının sebep olduğu ahlaki tehlike
- Şirketlerin ticaret yapma konusundaki isteksizlikleri
- Merkez Bankasının gerekli likidite ihtiyacını karşılayamaması
- Sektör dışından gelen beklenmeyen negatif şoklar
- Banka hücumları

Sistemik finansal krizlerin oluşmasında mutlak bir yayılma süreci mevcuttur. Bir ülkedeki, şirketteki ya da kurumdaki problemler, bir başka ülkedeki, şirketteki veya kurumdaki çözümsüzlüğe neden olabilmektedir. Örnek

verecek olursak Asya krizinde ilk olarak şirketlerin iflas etmeleri Kore ve Tayland'da görülürken bu durum kısa bir süre içerisinde bölgede bulunan bütün ülkelere yayılmıştır (Turgut, 2006: 39).

1.1.1.2.4 Dış Borç Krizleri

Ellerinde fazla fon bulunduran ülke veya kuruluşlar fon talebinde olan ülke veya kuruluşlara fonlarını aktarabilmektedir. Bu aktarma yurt dışı kaynaklı yapıldığı takdirde dış borçlanma söz konusu olmaktadır.

Dış borç krizleri genel itibariyle bir ülkenin kamu ya da özel kesimin sahip olduğu dış borçlarını ödeyememelerinden kaynaklanan bir durumdur (IMF, 1998: 75). Özellikle devletlerin dış borçlarının çevrilmesi ve dışarıdan yeni krediler bulabilme konusunda sorun yaşamaları sebebiyle dış borçların yeniden ödeme planına bağlanması ya da borç yükümlülüklerinin ertelenmesi biçiminde ortaya çıkabilmektedir (Delice, 2003: 61).

Dış borç krizleri, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerini engellemekte ve ekonomik problemlerini artırmaktadır (Ural, 2003: 12). Borçların ödenememesi durumunda biriken borç ve gecikme faizleri borç maliyetlerini daha da artırmakta ülke ekonomilerine ciddi zararlar verebilmektedir.

Bir borçlu kişi ya da kurum temerrüde düştüğü zaman veya borç verenler temerrüdün (borcun ödenmemesi) kesin olduğuna inandıkları zaman yeni kredileri bırakıp mevcut olanları toplamaya çalışmaktadırlar. Bunun sonucunda bir borç krizi oluşabilmektedir (IMF, 2002: 1).

Uluslararası bankaların gelişmekte olan ülkelere ortada bulunan riski göz ardı etmek suretiyle büyük miktarlarda sermaye aktarmalarının krize yol açtığı düşünülmektedir (Kendirli ve Irmak, 2018: 19).

Geri ödemesi yapılamayan her dış borç krize yol açmayacağı gibi dış borç krizinin var olabilmesi için ülke ekonomisi adına önem arz eden bir miktarda fon söz konusu olması gerekmektedir.

1.1.2 Ekonomik Krizlerin Kapsamı

Kapitalizmin küreselleşmesinden önceki dönemlerde yaşanan krizler genellikle ortaya çıktığı ülke sınırları içerisinde kalmaktaydı. Yayılma etkisi yüksek olmayan görece olarak ticaret hacmi ufak ya da dünya ticareti içerisinde az bir paya sahip olan ülkelerde ortaya çıkan krizlerin o ülke ile yalnızca yakın ilişki

içerisinde olduğu ülkeler ile sınırlı kalmaktaydı. Bu tür krizlere “ulusal ekonomik krizler” denilmektedir (Eğilmez, 2008: 52).

Yatırımcıların ülkeleri tek başına bir bütün olarak görmesinden ziyade bölgesel bir ekonomi olarak kabul etmesinin sonucunda meydana gelen, bölgedeki tüm ülkeleri ilgilendirip etkisi altına alan bunalımlar “bölgesel ekonomik kriz” olarak anılmaktadır (Eğilmez, 2008: 52).

Küreselleşme ya da globalleşme, dünya üzerindeki ülkeleri oluşturan sınırların ortadan kalması olarak tanımlanabilmektedir. Küreselleşme neticesinde ekonomik ve siyasal sınırlar etkisini kaybetmektedir.

Sermaye hareketlerinin serbest hale gelmesi ile birlikte özellikle dünya ticaretinde söz sahibi olan ticaret hacmi yüksek ülkelerde meydana gelen ekonomik krizler daha kolay ve daha hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Bu şekilde oluşan krizlere “küresel ekonomik kriz” adı verilmektedir (Eğilmez, 2008: 52).

1.1.3 Para Krizi Modelleri

Para krizlerini açıklamak adına literatürde üç farklı model bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla Birinci Nesil Modeller, İkinci Nesil Modeller ve Üçüncü Nesil Modeller olarak sınıflandırılmaktadır. Fakat hiçbir model bütün kriz türlerini tam anlamıyla açıklamak için yeterli olmamaktadır.

1.1.3.1 Birinci Nesil Modeller

Birinci nesil modeller finansal kesimde oluşan krizleri açıklamak adına yapılan ilk çalışmadır. Bu model devlet bütçesinde oluşan açıkların aşırı derecede artması sonucunda finansal krizlerin gerçekleşeceğini savunmaktadır. Birinci nesil modellere göre bütçedeki açıkları kapatmak adına devletin para basmak suretiyle para arzını genişleteceğini bunun sonucunda da o dönem sıklıkla uygulanan sabit döviz kuru politikasının zarar göreceğini ifade etmektedir (Durmuş, 2010: 32).

Para krizlerini açıklamak adına yapılan çalışmalar ilk olarak Salant ve Henderson (1978)⁴ ve Krugman (1979)⁵ tarafından ortaya atılmıştır. İleriki

⁴ Salant, Stephan W. ve Henderson Dale W. (1978). Market Anticipations of Government Policies and the Price of Gold. The Journal of Political Economy, Sayı: 86, No: 4, 627-648. <https://pdfs.semanticscholar.org/6b4d/9acb143cab99378c2c6357cf6ee827235c03.pdf>. Erişim Tarihi: 30.09.2020.

⁵ Krugman, Paul (1979). A Model of Balance of Payments Crises. Journal of Money, Credit and Banking, Sayı: 11, No: 3, 311-325. <https://macropierri.files.wordpress.com/2014/12/krugman-p-1979-e2809ca-model-of-balance-of-payments-crisese2809d-journal-of-money-credit-and-banking-11.pdf>. Erişim Tarihi: 30.09.2020.

dönemlerde Flood ve Garber (1984)⁶ çalışmayı yeniden ele alıp günümüzdeki haline ulaştırmışlardır (Danışoğlu, 2007: 3). Tükenebilir mal ve altın piyasası gibi piyasalara yapılan spekülâtif saldırılar ve bu saldırıların sonuçları değerlendirilmiştir. Değerlendirme neticesinde ödemeler dengesi krizleri bakımından da anlamlı olabileceği desteklenmiştir. Krugman bu tür krizleri “kanonik kriz” modelleri olarak isimlendirmiştir (Emirkadı, 2005: 38).

Ekonominin sabit döviz kuru rejimini kabul ettiği varsayımı altında, ülkedeki kur üzerinde meydana gelen baskılar sonucu Merkez Bankası tarafından döviz piyasasına müdahalede bulunulması, rezervlerin tükenmesine yol açabilmektedir. Genellikle döviz rezervlerinin tamamı erimeden önce ortaya çıkan spekülâtif saldırılar Merkez Bankası’nın elindeki son rezervlerinin de tükenmesine yol açacaktır. Bu sebepten dolayı döviz kurunda hareketlenme meydana gelecek ve kur serbest dalgalanma süreci içerisine bırakılacaktır (Doğanlar v.dğr., 2007: 254).

Birinci nesil modellerde finansal krizlerin bütçe açıklarının para basmak suretiyle kapatılmaya çalışılması ve döviz kurunu hareketsiz tutma gibi ekonomi politikasında meydana gelen ana dengesizliklerden kaynaklandığı iddia edilmektedir (Teyyare, 2013: 13). Birinci nesil modeller, krizin büyümesine yol açan ana makroekonomik faktörlerin önemine dikkat çekmekte ve döviz krizlerini makroekonomik politikalardaki yapısal uyumsuzluk yani sürdürülemez olmasına dayandırmaktadır (Delice, 2003: 64).

Krugman’a göre krizin tetiklenmesine neden olan şey devasa bütçe açıklarının kredileri genişletme yoluyla finansmanıdır. Sabit döviz kuru ile tutarsız bir biçimde uygulanan para ve maliye politikaları neticesinde yerel paraya karşı spekülâtif atakların nasıl gerçekleştiği ve bu atakların zamanlamasının ülkelerin döviz rezervlerinin düzeyleri ile ilişkisini açıklamaktadır (Danışoğlu, 2007: 4).

Birinci nesil modellere bağlı olarak kriz oluşmasını öngörmede kullanılabilecek durumlar şöyledir (Özdemir, 2007: 20):

- Uluslararası rezervlerdeki önemli miktarda azalmalar
- Bütçedeki açıklar

⁶ Flood, Robert P. ve Garber, Peter M. (1984). Collapsing Exchange Rate Regimes. Journal of International Economics. Sayı: 17, 1-13. <http://www.jamus.name/teaching/460ormt.pdf>. Erişim Tarihi: 30.09.2020.

- Kamu ve özel sektördeki kredi miktarlarındaki artışlar
- Döviz kurunda meydana gelen reel kayıplar
- Cari işlem açıkları

1.1.3.2 İkinci Nesil Modeller

İkinci nesil modellere göre krizler; gerçekleşen beklentiler, sürü davranışları ve bulaşmalar sebebiyle ortaya çıkmaktadır ve bu modele göre piyasadaki kişiler beklentilerini gerçekleştirirken kendilerinin ortaya koyduğu davranışların iktisadi politikalara herhangi bir etkisinin olmayacağı varsayımına dayanmaktadır (Teyyare, 2013: 12).

İkinci nesil modeller, birinci nesil modellerin öne sürdüğü makroekonomik çöküntülerin krizlere sebep olacağı görüşünü desteklemekle birlikte piyasadaki bireylerin devalüasyon olması yönünde beklentileri ve bunun devamında da yerel paraya yönelik spekülasyon saldırıların da krizlere sebep olabileceğini savunmaktadırlar. 90'lı yıllarda Avrupa'daki ülkelerin karşılaştıkları spekülasyon saldırılar birinci nesil modelleri açıklamakta yetersiz kalınca ikinci nesil modeller ele alınmaya başlanmıştır. Avrupa'daki ülkeler uluslararası alanda finansman bulma konusunda sorun yaşamadıklarından dolayı birinci modellerde olduğu gibi bütçe açıklarının kapatılması adına para basma yöntemini kullanmışlardır (Öztürk, 2010: 57). İkinci nesil modellerde iki ana özellik ön plana çıkmaktadır. Birincisi beklentilerin kendi kendilerini besleyebiliyor olması. İkincisi ise çoklu dengenin var olması (Bastı, 2004: 14).

İkinci nesil modeller, sabit döviz kuru rejiminin çökmesini engellenemez bir son olarak değil politik bir seçim olarak kabul etmektedir (Bastı, 2004: 14). İkinci nesil modellerde piyasadaki beklentiler makroekonomik politikaların belirlenmesinde direkt olarak etkili olabilmektedir (Özdemir, 2007: 20).

İkinci nesil modeller farklı değişkenlerin ekonomiyi yönetme kararlarını ve hedeflerini belirleyebileceklerini ileri sürmektedir. İkinci nesil modellerin öncü göstergeleri aşağıdaki gibi verilmiştir (Özdemir, 2007: 29):

- Üretim düzeylerinde oluşan sapmalar
- Büyük işsizlik oranları
- Yurt içindeki ve yurt dışındaki faizlerde artış
- Kamunun borç stoku
- Bankacılık sektöründe meydana gelen problemler
- Politik değişkenler

1.1.3.3 Üçüncü Nesil Modeller

Birinci ve ikinci nesil modeller genel itibari ile makroekonomik politikalar üzerinde durmaktadır. Üçüncü nesil modeller Krugman tarafından 1997 yılında gerçekleşen Asya krizinin ardından geliştirilmiştir ve Asya krizinin yayılma safhaları ile ilgili teorik bir açıklama getirmeye çalışmaktadır (Danışoğlu, 2007: 5). Asya’da meydana gelen ekonomik krizleri ekonomik göstergeler ışığında ülkedeki enflasyon, ülke bütçesinin açıkları, işsizlik oranları ve parasal büyüme oranları gibi birinci ve ikinci nesil modeller ile açıklanamamaktadır (Engin, 2007: 39).

Döviz kurlarına başarılı bir şekilde gerçekleştirilen spekülasyon atakları, paranın reel değerinde azalma meydana getirmektedir ve bu da ülkenin dış ülkeler ile rekabet gücünü artırmaktadır (Ural, 2003: 14). Bu da ikinci bir ülkede ticaret açıklarına sebep olmakta ve bu da ülke rezervlerinde azalma meydana getirmektedir. Bunun ardından o ülkeye spekülasyon atakları başlamaktadır (Ural, 2003: 14).

Üçüncü nesil modeller, bankacılık ve para krizlerinin birbirlerini harekete geçiren bir kısır döngüye soktuğunu ve krizlerin ülkelere yayılma etkisi gerçekleştiğini savunmaktadır (Kendirli ve Irmak, 2018: 25). Üçüncü nesil kriz modellerinde savunulan görüşlerden biri bankacılık sektöründeki örtülü devlet garantileridir (Krugman, 1999: 33). Bankacılık sektörü kamunun sağladığı garantiler neticesinde risk içeren krediler vermekten ya da kaynaklarını daha az verimli alanlara yönlendirmekten çekinmemektedirler. Bu dönemlerde ülke içerisine hızlı sermaye akışları olmakta ve gayrimenkuller ve hisse senetleri üzerinde aşırı değer artışlarına sebep olmaktadır (Öztürk, 2010: 58). Bu örtülü devlet garantileri bankaların ahlaki açıdan tehlike arz eden krediler vermesine yol açmaktadır. Dış borçların aşırı bir şekilde artış göstermesi ekonomiyi spekülasyon saldırılara açık bir duruma getirmektedir. Bu duruma “aşırı borçlanma sendromu” da denilmektedir (Krugman, 1999: 33).

Krugman’a göre ülkelerin bütçe ve makroekonomik politikalarının sağlamlığı yalnızca görünürde meydana gelen bir yanılsamadan ibarettir. Aslında arka planda olan şey hükümetlerin umursamaz ve sürdürülemez bir şekilde harcamalar yapmasıdır (Krugman, 1999: 33).

Savunulan diğer bir görüş ise finansal zayıflık yaklaşımıdır. Ülkeler her ne kadar doğru makroekonomik ve finansal politikalar izlerse izlesin finansal

sistemlerinin kırılgan bir yapıda olması ülkeleri savunmasız bir duruma sokmaktadır. Bu görüşe göre yatırımcılar düşük getiriye sahip kısa vadedeki yatırımlar ile daha yüksek oranda getiriye sahip olan uzun vadedeki yatırımlar arasında bir seçim yapmak zorundadır. Uzun vadedeki yatırımlar eğer ki erkenden tasfiye edilmek mecburiyetinde kalırlar ise panik başlar (Krugman, 1999: 33).

1.1.4 Dünyada Yaşanan Ekonomik Krizler

Çalışmamızın bu kısmında 1929 Ekononik Buhranı, 1973-1978 Petrol Krizi, 1997 Güneydoğu Asya Krizi ve Subprime Mortgage Krizi incelenecektir.

1.1.4.1 1929 Ekonomik Buhranı

Amerika Birleşik Devletleri 1920’li yıllarda “kükreyen yirmiler⁷” olarak anılan servet ve bolluk içerisinde bir dönem yaşamaktaydı. Bu dönemde çoğu kişi ekonomideki refah düzeyinin değişim göstermeden devam edebileceğine inanmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından daha yüksek bir konuma erişen ABD, ülkeler arasındaki en büyük alacaklı konumuna gelmiş kükreyen yirmiler döneminde otomobil ve endüstriyel alanda yaşanan gelişmelerin ardından hisse senetlerinde meydana gelen spekülasyonlar ekonomideki hareketliliğin artmasına sebep olmuştu (Buluş ve Kabaklarlı, 2010: 2). Avrupa’daki gelişmiş olan ülkelerin üretim olanakları Birinci Dünya Savaşı sebebiyle düşerken denizaşırı ülkelerde gerçekleşen üretimler artmıştır. Avrupa’nın aksine büyük buhrandan önce 1920’li yıllar, ABD ekonomisi adına en yaratıcı dönemlerden biri olmuştur (Buluş ve Kabaklarlı, 2010: 2-3).

Birinci Dünya Savaşı’ndan önceki dönemlerde ülkelerin büyük bir bölümü altın standardı olarak bilinen bir sisteme sahipti ve kâğıt para altına endeksli bir şekilde basılmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından yoğun bir şekilde paraya ihtiyaç duyan Avrupalı devletler altın standardını bırakıp karşılıksız bir şekilde para basmaya başlamıştır (Eğilmez, 2008: 57). Karşılıksız olarak para basılması enflasyona sebep olmuştur ve bu da yatırımcıların ellerindeki paraları hala altın karşılığı para basmaya devam eden ABD’deki bankalara göndermelerine neden olmuştur. Bu dönemde dünyadaki altın birikiminin neredeyse %40’ı

⁷ Kükreyen Yirmiler: ABD’nin 1920’li yılların başından itibaren ekonomik olarak büyük bir hızla gelişen ve kara perşembeye kadar devam eden süreci açıklamak için kullanılan deyiştir. Hızlı bir şekilde büyüyen ekonominin yanında, radikal olarak değişen yaşayış biçimlerini de ifade etmektedir.

ABD'nin eline geçmiştir ve ABD'nin biriktirdiği bu büyük servet güçlü bir ekonomik sıçramaya yol açmıştır. (Eğilmez, 2008: 57).

Buhranın ortaya çıkmasından az bir zaman önce Irving Fisher şu meşhur açıklamayı yapmıştır. “Hisse fiyatları sürekli yüksek seviyede duracakmış gibi gözükten bir düzeye ulaşmıştır” (Teach, 2007). Hisse senedi fiyatları 1921 yılındaki en alt seviyesinden 1929 yılındaki zirve seviyeye ulaşana kadar dört kattan fazla yükseliş göstermiştir (Romer, 2003: 3).

New York Borsasının hisse fiyatları olumlu beklenti ve yüksek seviyede seyreden fiyatlardan elde edilen finansal kazanımlar 29 Ekim 1929 “Kara Salı⁸” günü çöküşe uğramıştır (Balı ve Büyükşalvarcı, 2011: 102). Sonuç olarak yatırımcılar borsa üzerindeki güvenlerini tamamen kaybetmiştir ve borsadaki balonu patlamıştır. Panik satışı 24 Ekim 1929’ da “Kara Perşembe” günü başlamıştır (Romer, 2003: 3.). Bir gün içerisinde borsada dört milyar dolardan fazla kayıp meydana gelmiştir ve dört bin dolaylarında banka iflas etmiştir. (Eğilmez, 2008: 58). Bu çöküş ABD tarihindeki en büyük borsa çöküşü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kriz yalnızca ABD’yi değil dünya çapında birçok ülkeyi etkisi altına almıştır.

Irving Fisher’ın ortaya koyduğu 1933 tarihli teoriye göre 1929 ekonomik buhranında olan şey bir borç deflasyonudur. Alışılmadık derecede karlı yatırımlar yapmak üretken olmayan borçlara sebep olduğu için bir borç balonu ortaya çıkarmıştır. Fisher bu durumu şöyle açıklamıştır “kötü bir soğuk nasıl zatürreye yol açıyorsa aşırı borçluluk da deflasyona yol açar” (Fisher, 1933: 337-350).

Romer’e göre ABD’de gerçekleşen buhranın en temel sebebi toplam talepte veya harcamalarda meydana gelen azalmalardır. Bu da üreticilerin stoklarında yüksek seviyelerde artış olmasına dolaylı olarak üretimlerini azaltmalarına yol açmaktadır (Romer, 2003: 2). ABD’nin harcamalarında meydana gelen daralmalar bunalım süresince değişiklik göstermiş bunlarda toplam talepte keskin azalmaların yaşanmasına sebep olmuştur (Romer, 2003: 2).

Kindleberger’e göre buhranın gerçek nedenlerinden biri Birinci Dünya Savaşı süresi boyunca Avrupa’nın dışarısında üretimin büyümesidir. Buna

⁸ Büyük buhranın başlangıcı olan hisse senetlerinin eşi benzeri görülmemiş bir seviyede değer kaybettiği kara perşembeyi takip eden gündür.

ilaveten savaşlarda alınan borçlar ve tazminatların sebep olduğu finansal sıkıntılar da sayılabilmektedir (Kindleberger, 2008: 192).

Eğilmez büyük buhranın önemli nedenlerini şu şekilde sıralamıştır (Eğilmez, 2008: 58):

- ABD’de üretimin belli başlı holdinglerin elinde toplanması önemli problemlere yol açmıştır. Bunlardan birkaçının bile bunalıma girmesi krize neden olabilecek ortamı oluşturmaya yeterli olacaktır.
- Bankalara yönelik denetim mekanizmaları, kapsamlı kurallar ve güçlü mevduat sigorta sistemlerinin bulunmaması.
- O günlerde klasik ekonomi politikası uygulamaları mevcuttu. Ekonomideki bozulmalara karşı devlet müdahalesi olmadan Adam Smith’in görünmez elinin devreye girmesi bekleniyordu.

Galbraith’e göre 1929 senesinde konjonktürün yönünün sapması yani buhranın oluşmasının temel sebebi 1919 ile 1929 seneleri arasında kalan dönemde bir taraftan sanayinin ve işgücünde meydana gelen verimliliğin artması öte yandan ise ücret ve fiyat artışlarında ise hiçbir yükselme meydana gelmemesidir (Roiser, 1991: 51). Bunun neticesinde yüksek gelire sahip kişilerin yaptıkları harcamaları destekleyen borsada spekülasyon yapılmasını besleyen ve yatırımları teşvik eden kar oranlarında artış meydana gelmiştir halbuki aynı dönemde halkın gerçekleştirdiği tüketim harcamalarındaki artış az bir seviyede seyretmiştir. Yaşanan bu durum kar oranlarını düşürerek buhranın oluşmasına neden olmuştur (Roiser, 1991: 51).

Galbraith ABD ekonomisinin bazı temel hastalıkları olduğunu ileri sürmüş krizin sebebi olarak bunları göstermiştir. Gelir dağılımında meydana gelen bozulmalar, holdinglerin sanayi yapısında egemen olması ve bazı ekonomi politikalarının anlamsızlığı bunların başlıcalarıdır (Roiser, 1991: 51-52).

Ekonomik kriz GSYH, işsizlik ve faiz oranları gibi birçok göstergelyi doğrudan etkilemiştir. Tablo 1.1’e göre 1927 yılında işsizlik oranı %3.3 olarak belirlenmiştir. Yaşanan ekonomik krizin ardından bu oranda önemli bir artış meydana gelmiş ve 1933 yılında işsizlik oranı %25.2’ lere kadar ulaşmıştır. Ayrıca GSYH’de önemli azalmalar görülmüştür.

Tablo 1.1 1927-1934 yılları arasında ABD ekonomik göstergeleri

	GSYH (%)	İşsizlik Oranları (%)	Faiz Oranları (%)
1927	1.00	3.3	3.5
1928	1.12	4.2	5.0
1929	6.12	3.2	4.5
1930	-8.90	8.9	2.0
1931	-7.68	16.3	3.5
1932	-13.20	24.1	2.5
1933	-2.10	25.2	2.0
1934	7.73	22.0	1.5

Kaynak: Işık, Nihan ve Duman, Erhan (2012). Reel ve Finansal Göstergeler Açısından 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Yönetim ve Ekonomi. Cilt:19. Sayı:2. 239-260.

Sonuç olarak 1929'da başlayan ve 1939'a kadar devam eden dünya çapında bir ekonomik gerileme yaşanmıştır. Bu bunalım sanayileşmiş batı toplumlarının geçirdiği en uzun ve en şiddetli depresyondur. ABD'de meydana gelmesine rağmen dünya çapında neredeyse her ülkede üretimde önemli azalmalar, yoğun işsizlik ve deflasyona sebep olmuştur (Romer, 2003: 1). Buhranın dip noktası ile zirvesi arasında ABD'de gerçekleşen endüstriyel üretim %47 oranında gerileme göstermiştir. İşsizlik %20'yi aşmıştır. Buhrandan etkilenme oranları ülkelere göre çeşitlilik göstermiştir. Borsada meydana gelen çöküş ABD'nin toplam talebinde önemli bir düşüş yaratmıştır. Tüketicilerin dayanıklı tüketim mallarına olan talepleri ve işletme yatırımları büyük bir düşüş yaşamıştır (Romer, 2003: 2-3).

Bu dönemin en önemli özelliği ekonominin neredeyse her yönünde toplu bir şekilde çöküş meydana gelmesidir. 1929 yılının yaz ayından itibaren mali piyasa ve kurumlar, işgücü piyasaları ve uluslararası sektördeki para ve mal piyasalarının fiili olarak işleyişi durma noktasına gelmiştir. ABD hükümeti böyle bir duruma müdahalede bulunma konusunda çaresiz kalmıştır (Cecchetti, 1997: 1). 1929 Ekonomik bunalımının sonuçlarından biri de günümüzde kurumların o dönemde olduğundan çok farklı olmalarıdır. Bu dönemde meydana gelen önemli olgulardan birkaçı şunlardır (Cecchetti, 1997: 1):

- Federal Rezerv sisteminin daha fazla merkezileştirilmesi
- Daha güçlü bir şekilde ayarlanan bankacılık ve mevduat sigortaları düzenlemeleri

- Ticari bankaların ve yatırım bankalarının birbirinden ayrılması
- Kağıt para standardı
- İşsizlik sigortası ve sosyal sigortalar

Oturmamış bankacılık sistemi ve piyasadaki kırılgan yapı, büyük bir borsa çöküşünü beraberinde getirmiştir. Hiç düşmeyecekmiş gibi yükselen piyasadan hisselerini satmaya başlayan yabancılar neticesinde ülke dışına önemli bir döviz kaçıışı olmuştur. Bankacılık krizi ile para krizinin birlikte gerçekleştiği 1929 yılı, ekonominin on yıldan uzun süren bir buhrana girmesi ile sonuçlanmıştır.

Liberal bir ekonomi politikası sürdüren ABD, klasik iktisadın önermeleri ile krizi önlemekte yetersiz kalmıştır. Adam Smith'in görünmez eli krizi önlemekte başarılı olamayınca devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunan Keynesyen İktisat Ekolü ortaya çıkmıştır.

1.1.4.2 1973 Petrol Krizi

Petrol, sanayi devriminden sonra hayatımızda önemli bir yere sahip olmuş ve günümüzde de bu önemini devam ettiren hammaddelelerden bir tanesidir. Petrol krizi, petrolün arz ve talebi arasındaki dengesizliklerden meydana gelen bir ekonomik krizdir.

Bütün ülkelerin petrole ihtiyacı olduğu gibi her ülkede petrol kaynaklarına rastlanılamamaktadır. Petrol kaynaklarının yetersiz kaldığı durumda petrol ihtiyacı olan ülkeler ihtiyaçlarını petrol kaynakları bol bulunan ülkelere temin ederek karşılamaktadır. Petrole muhtaç olan sanayileşmiş toplumlar için bu kaynağa ulaşamamak önemli derecede sorunlar yaratabilmektedir.

1973 yılında gerçekleşen petrol krizinde çeşitli siyasi olayların da etkili olduğu bilinmektedir. 1973 yılında gerçekleşen Petrol Krizi, Arap-İsrail savaşında batılı ülkelerin İsraili desteklemesinin ardından önemli petrol kaynaklarına sahip olan Arap ülkelerinin batılı ülkelere karşı petrol ambargosu uygulaması sonucu ortaya çıkmıştır.

1970'lere kadar ABD parasını altına endeksli olarak basan tek ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. 1971 yılında altın standardından, Bretton Woods sisteminden vazgeçerek parasını dalgalanma içerisine bırakmıştır. ABD'nin ardından diğer gelişmiş sanayi ülkeleri de parasını dalgalanma içine bırakarak ABD'yi takip etmiştir. Bu sistem karşılıksız bir şekilde kolayca para basabilmenin yolunu açmıştır. Bunun sonucunda ise ülke para birimleri aşırı değer kayıplarına

uğramıştır. Tablo 1.2’de görüldüğü gibi 1973 yılı ve sonrasında enflasyon oranlarında önemli artışlar meydana gelmiştir (Eğilmez, 2008: 62).

Dolara endeksli bir şekilde oluşan petrol fiyatları ve dolar kurundaki azalış petrol ihraç ederek gelir elde eden ülkelerin gelirlerini azaltmıştır. Bu sebeple petrol ihraç eden ülkeler (OPEC) petrolü altına endeksli bir hale getirerek üretimini azaltmıştır. Petrol ithal eden ülkelere fiyatların aşırı bir şekilde yükselmesine ve I. Petrol Şokuna neden olmuştur (Ay ve Uçar, 2015: 16). Petrol fiyatlarının artış göstermesi bir taraftan maliyetlerin artması anlamına gelirken öte yandan ise petrol ihraç eden ülkelerin zenginleşmesine yol açmıştır. Daha sonraları petrol ihraç eden ülkelere akan sermaye “petro dolar” olarak adlandırılmaktadır (Öztürk ve Saygın, 2017: 3).

Tablo 1.2 1970 ile 1980 arası seçili ülkelerdeki yıllık enflasyon oranları (%)

	Fransa	Birleşik Krallık	İtalya	Japonya	ABD	Hollanda
1970	5.3	6.4	5	6.9	5.8	3.7
1971	5.4	9.4	4.8	6.4	4.3	7.5
1972	6.1	7.1	5.7	4.8	3.3	7.8
1973	7.4	9.2	10.8	11.6	6.2	8
1974	13.6	16	19.2	23.2	11.1	9.6
1975	11.7	24.2	17	11.7	9.1	10.2
1976	9.6	16.6	16.6	9.4	5.7	8.8
1977	9.5	15.8	17.1	8.2	6.5	6.4
1978	9.3	8.3	12.1	4.2	7.6	4.1
1979	10.6	13.4	14.8	3.7	11.3	4.2
1980	13.6	18	21.1	7.8	13.5	6.5

Kaynak: Öztürk, Salih ve Saygın, Selin (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt:6 Sayı:12. 7.

Tablo 1.2’de seçili ülkelerde yıllık enflasyon oranları verilmiştir. Yaşanan kriz ekonomiyi olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Ekonomik krizin ardından seçili ülke ekonomilerinde enflasyon artışı gerçekleştiği görülmektedir.

Petrol krizinin küresel çapta bir kriz boyutuna erişmesinin diğer bir sebebi ise finans piyasalarında petrole duyulan aşırı talep sebebiyle meydana gelmesidir. 1960’lı yıllardan itibaren sanayileşmiş ülkelerin üretimde söz sahibi olan sektörlerdeki kar oranlarının azalmaya başlaması ile sermayeyi elinde bulunduran

kesim üretim yapmak yerine finansal sektöre yönelmiştir. Bu yönelim ilk olarak piyasalarda istikrarsızlıklar oluşmasına sebep olmuştur (Ay ve Uçar, 2015: 16).

Tablo 1.3 1970 ile 1980 arasında seçili ülkelerin işsizlik oranları (%)

	Almanya	Japonya	ABD	Birleşik Krallık
1970	0.43	1.15	4.93	-
1971	0.53	1.23	5.96	4.1
1972	0.71	1.42	5.62	4.3
1973	0.78	1.27	4.89	3.7
1974	1.67	1.38	5.59	3.7
1975	3.1	1.89	8.47	4.5
1976	3.09	2.01	7.72	5.4
1977	3.01	2.02	7.07	5.6
1978	2.89	2.24	6.07	5.5
1979	2.53	2.08	5.83	5.4
1980	2.47	2.01	7.14	6.8

Kaynak: Öztürk, Salih ve Saygın, Selin (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt:6 Sayı:12. 7.

Sanayileşmiş ekonomilerin büyük kısmı ham petrole önemli derecede ihtiyaç duymaktaydı ve OPEC onlara tedarik sağlayan en önemli üretici görevindeydi. Bu dönemde ortaya çıkan yüksek enflasyon (Tablo 1.2) nedeniyle ekonomideki faaliyetlerin yavaşlamasından yüksek düzeydeki fiyatları sorumlu tutan bir teori mevcuttur (Balı ve Büyükaşvalı, 2011: 128). Katı bir talep yapısına sahip olan petrol için harcanan paralar ithalatçı konumdaki ülkelerin satın alma gücünde aşırı azalmaya sebep olarak diğer mallara duyulan talebi büyük ölçüde azaltmıştır. Bu olay ise petrolü ihraç eden ülkelere büyüme hızlarının yavaşlamasına ve işsizliğin (Tablo 1.3) artmasına neden olmuştur (Öztürk ve Saygın, 2017: 3-4). 1973-1974 yılları arasında petrolün varil fiyatı üç dolardan on iki dolara yükselmiş dört kat artış göstermiştir. Petrol fiyatlarında bu kadar ani bir yükseliş meydana gelmesi dolarda ve diğer rezerv paralarda değer kayıpları ile aynı anda ortaya çıkınca stagflasyon problemini ortaya çıkarmıştır (Eğilmez, 2008: 63). 1973 Petrol Fiyatları Şoku 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından sonra ekonomi üzerinde kalıcı etkiler bırakan en önemli olay olarak kabul edilmektedir (Balı ve Büyükaşvalı, 2011: 128).

1973 yılında gerçekleşen petrol krizi, reel sektör krizi olarak karşımıza çıkmaktadır. Alternatif enerji kaynaklarının petrol ikamesi olarak ortaya

çıkmasının ve Arap ülkeleri arasındaki siyasi birliğin bozulmasının ardından petrol pazarı, üretimde görülen artışlar ile beraber eski halini geri kazanmıştır.

1973 yılında stagflasyon olgusu ülkeleri etkisi altına almıştır. Ekonomi durgunluk içerisindeyken ve işsizlik artış gösterirken enflasyonda da artışlar gerçekleşmiştir. Ekonomide stagflasyonu önlemek adına çeşitli vergi politikaları uygulanabilmektedir. Bunların başında vergi temelli geliler politikası gelmektedir. Uygulanacak olan vergi politikaları piyasadaki ücretlerin artmasını engellemeye yönelik olması gerekmektedir. Daha düşük ücretle çalışanların performansına göre vergilerin azaltılması yoluna gidilerek çalışanları mükâfatlandırılabilir. Bu şekilde ücretler belirli bir sınırdan tutulurken işçilerin vergilerinde azalma meydana gelerek ödüllendirildiği görülmektedir. Ayrıca ücretlerin aşırı yükselmesini kabul eden firmalarda ise çalışanların vergileri arttırılarak cezalandırma yoluna gidilebilmektedir (Öztürk ve Saygın, 2017: 9).

1.1.4.3 1997 Güneydoğu Asya Krizi

Dünyanın önemli bir kısmına yayılmış olan Asya krizi 2 Temmuz 1997 yılında Tayland'ın dış borçlarını ödeyemediğini açıklaması ve bunu takip eden bir dizi sorunlar dizisi ile başlamıştır. Yaşanan dalgalı krizlerdeki sorumluluk problem içeren ülkelerde (özellikle Endonezya, Güney Kore, Malezya ve Tayland) deregülasyonu destekleyen özel ve kamudaki uzmanlar ile döviz yoluyla krediler sağlayıp ardından bir anda kredileri kesen bankalar ve yatırım kurumlarının da içinde barındıran kişi ve kurumlar arasında paylaştırılmıştır (Kindleberger, 2008: 194).

Krizin çıkış noktası, Tayland'ın hızlı bir şekilde büyümesine yardım eden kredi sistemi olarak görülmektedir. 1997 yılının ilk yarısında bu sistem bozulmaya başlamıştır (Krugman, 2010: 70).

Tayland hükümeti, mevcut para birimleri olan Baht'a destek olmak adına yaptıkları müdahalelerin ardından ortaya çıkan sancılı bir yüksek büyüme sürecine rağmen Baht'ı Amerikan dolarından ayırma kararı alarak serbest bırakmıştır (Balı ve Büyükşalvarcı, 2011: 166). Bunun ardından Tayland Baht'ının aşırı değer kaybetmesi sonucunda bir kriz meydana gelmiştir. Kriz yayılmaya başlayınca Güneydoğu Asya'da ülkelerin birçoğunda ve Japonya'da para birimlerinin ve borsaların fiyatları dibe çakılırken özel borçlarda ise ciddi bir artış meydana gelmiştir (Balı ve Büyükşalvarcı, 2011: 166).

Tablo 1.4 1991-1997 yılları arasındaki Asya’da özel sektöre verilen banka kredilerinin artışı (%)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Kore	20,78	12,55	12,94	20,08	15,45	20,01	21,95
Endonezya	17,82	12,29	25,48	22,97	22,57	21,45	46,42
Malezya	20,58	10,79	10,80	16,04	30,65	25,77	26,96
Filipinler	7,33	24,66	40,74	26,52	45,39	48,72	28,79
Singapur	12,41	9,77	15,15	15,25	20,26	15,82	1,68
Tayland	20,45	20,52	24,03	30,26	23,76	14,63	19,80
Çin	19,76	20,84	43,52	24,58	24,23	24,68	20,96
Tayvan	21,25	28,70	19,46	16,18	10,00	6,00	8,92
Hong Kong	-	10,17	20,15	19,94	10,99	15,75	20,10

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası (2001). Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler. Yayın No: 2001-47. 1. Baskı. 37.

Tablo 1.4’te yaşanan kriz öncesinde özel sektöre verilen banka kredilerinin artış oranları verilmiştir. 1991 yılından itibaren özel sektöre verilen krediler önemli ölçüde artmıştır. Bu sebeple Asya’da özel sektör önemli bir büyüme göstermiştir.

Asya Kaplanları’nın ⁹ 80’ler ve 90’larda güçlü bir büyüme gerçekleştirmeleri sebebiyle Asya’da bu denli bir krizin yaşanması beklenmeyen bir durum olmuştur. Asya Kaplanları arasındaki sürü psikolojisi, iç piyasadaki fiyatlar artarken aşırı değer kazanan dövizle borçlanma ile spekülasyon saldırılara müsait bir ortam oluşması ve yerli paranın dolara bağlanması olarak görülmüştür (Kindleberger, 2008: 194-195).

Tablo 1.5 Asya ülkelerindeki cari işlemler açığı (GSYH’nın yüzdesi)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Kore	-0,69	-2,83	-1,28	0,30	-1,02	-1,86	-4,75	-1,85
Endonezya	-2,83	-3,65	-2,17	-1,33	-1,58	-3,18	-3,37	-2,24
Malezya	-2,03	-8,69	-3,74	-4,66	-6,24	-8,43	-4,89	-4,85
Filipinler	-6,08	-2,28	-1,89	-5,55	-4,60	-2,67	-4,77	-5,23
Singapur	8,33	11,29	11,38	7,57	16,12	16,81	15,65	15,37
Tayland	-8,50	-7,71	-5,66	-5,08	-5,60	-8,06	-8,10	-1,90
Çin	3,09	3,27	1,33	-1,94	1,26	0,23	0,87	3,24
Tayvan	4,74	4,39	1,69	1,60	1,66	1,61	3,45	2,35

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası (2001). Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler. Yayın No: 2001-47. 1. Baskı. 37.

⁹ Asya kaplanları, Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore ekonomilerini tanımlamak için kullanılan bir deyiştir.

Krizin ortaya çıkmasına sebep olan en önemli iki sebep yüksek miktardaki yabancı sermaye ve finansal yapıdaki kırılganlıktır. Ekonomide meydana gelen birtakım makroekonomik problemler ve yanlış olarak uygulamaya geçirilen bazı politikalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Krizin oluşmasının en önemli sebebi krizden önce Asya ülkelerine yurt dışından yüksek miktarda yabancı sermaye girişleri gösterilmektedir (Engin, 2007: 42). Diğerk bir grşegre ise krizin sebebi piyasadaki beklentilerin olumsuzla dönmesi ve piyasadaki güvenin yok olması krizi başlatmış yapılan propagandalar da krizin derinleşmesine yol açmıştır. Bu konuda çalışmalar yapan araştırmacılar IMF'nin önerdiği yanlış politikaların paniğı arttırdığına ve bu sebeple de krizin daha fazla yayıldığına ne sürmektedirler (Bastı, 2004: 62).

Radelet ve Sachs' a göre krizin ortaya çıkma sebepleri şunlardır (Radelet ve Sachs, 1998: 4-6):

- Hatalı makroekonomik politikalar
- Finansal panik oluşması
- Piyasada oluşan balonun patlaması
- Ahlaki tehlike sorunu
- Düzensiz borçlanma

Corsetti, Pesenti ve Roubini'ye göre Asya krizi birinci nesil ve ikincil nesil kriz modelleri bu krizi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Krugman tarafından üçüncü nesil modeller ortaya atılmıştır. Asya lkelerinde kamu ve özel sektörü düzenleyici yasaların yetersizliğı ve ahlaki tehlike sorunu mevcuttur. Siyasi baskılar sonucunda özel sektöre verilen uzun vadeli kamu garantileri krizi tetikleyen sebeplerden biri olmuştur (Corsetti v.dğr., 1998: 2).

Devalüasyon dönemlerinde büyük çaplı krizler beklenmemekle birlikte yerli paranın değerk kaybettirilmesine izin verilmesi büyük bir krize yol amamaktadır. lke para birimi belli ölçülerde değerk kaybettikten sonra istikrar sağılaması beklenmektedir. Baht'ın bu derece değerk kaybetmesinin sebebi ise paniktir (Krugman, 2010: 75). Panikler ekonomi içerisinde önem arz etmektedir. Bunun için verilen klasik örneklerden biri banka hcumlarıdır. Bir bankanın bütün müşterileri aynı zamanda parasını çekmeye çalıştığı zaman banka düşük fiyatlardan elinde bulunan aktifleri satmaya mecbur kalır ve iflasını verir. Panik

içerisinde olmayan diğer müşteriler ise çok daha kötü durumlarda kalır (Krugman, 2010: 76).

Krizin yarattığı etkiler makro düzeyde gerçekleşmiş ve Asya'daki ülkelerin paralarının, taşınır taşınmaz varlıklarının ve borsalarının değerlerinin aşırı bir biçimde düşmesine yol açmıştır. Ayrıca bu kriz Asya kıtası ülkelerinde önemli siyasi değişikliklere neden olmasının yanında birçok ülkeyi ve milyonlarca insanı da etkisi altına almıştır. (Balı ve Büyükşalvarcı, 2011: 178).

Güneydoğu Asya krizi, karşımıza finansal kriz olarak gelmektedir. Finansal kriz türleri içerisinde para (döviz) krizi ve bankacılık krizini içinde barındırmaktadır.

Öte yandan para (döviz) krizlerinin sistematik finansal krizlere kaynak olma olasılığı da oldukça fazladır. 1997 Güneydoğu Asya'da yaşanan para (döviz) krizi de sistematik finansal krizlere dönüşmüştür (Delice, 2003: 63).

Güneydoğu Asya krizi, sermaye hareketlerinin serbest hale gelmesi neticesinde sermayenin vergisi yüksek olan ülkelere çıkarak daha düşük düzeyde vergi oranlarına sahip ülkelere doğru akın etmesine sebep olmuştur. Krizin yaşandığı dönemde Asya'da kurumlar vergileri düşük düzeyde tutulmuş, yatırımları çekebilmek adına birçok vergi indirimi ve teşvikleri getirilmiştir. Diğer taraftan krize sebep olan spekülasyon amaçla gerçekleştirilmiş portföy yatırımlarından elde edilen menkul kıymet gelirleri için düşük oranda stopaj uygulanmıştır (Aydın, 2000: 26).

Krizin etkilerini ortadan kaldırmak adına uluslararası alanda gerçekleşen sermaye hareketleri neticesinde elde edilen menkul sermaye gelirlerine uygulanan stopaj oranlarının artırılması gerekmektedir. Bu vergi artırımını spekülasyon hareketlerin azalmasına neden olabilmektedir.

Uygulanan düşük kurumlar vergileri artırılarak ve vergi teşviklerinde azalmaya gidilerek ülke içerisine giren yabancı sermaye oranı dengelenebilmektedir.

1.1.4.4 2008 Subprime Mortgage Krizi

2007 yılının ikinci yarısında ABD'de meydana gelen bu kriz, zamanla etki alanının artmasıyla küresel çapta bir finans krizine dönüşmüştür. Bu kriz bütün dünyada ülke ekonomileri adına olumsuzluklara yol açmıştır.

ABD'de 2003 ve 2006 yılları arasındaki dönem faizlerin düşük düzeylerde ilerlediği fakat gayrimenkul fiyatlarının artış gösterdiği dönemdir. Faizlerin düşük

bir şekilde sürekli devam edeceği beklentisi mortgage piyasasının gayrimenkul satın alımları için kredilerin çoğaltılmasına sebep olmuştur (Öztürk, 2010: 114). Konut balonunun¹⁰ şişmesine sebep olan şey geçmiş on yıldaki faiz oranlarının düşüklüğü olarak görülmektedir. Bu faiz oranları ise mortgage kredileri ile konut alımını cazip kılmıştır (Krugman, 2010: 133).

İlk başlarda mortgage kredilerinin büyük bir bölümünü yüksek geliri olan müşterilere verilen prime mortgage¹¹ adı verilen krediler oluşturmaktadır. Daha sonraları krediler daha düşük geliri olan müşterilere de sağlanmaya başlanmıştır. Bu kredilere subprime mortgage¹² adı verilmektedir (Eğilmez, 2008: 66). Satın alınacak evleri teminat göstererek mortgage kredisi kullanan kişilerin bu kredileri ödeyememesi halinde evlerini teminat karşılığı bankalara vermesi gerekmektedir.

Düşük faizli bir şekilde kolaylıkla ev alma imkânına sahip olan kişiler konutlara ve mortgage kredilerine yoğun talep oluşturmuşlardır. Artan talep neticesinde konut fiyatları gitgide daha yüksek bir hal almıştır.

Sahip oldukları gayrimenkullerin değer kazanması ile birlikte refahlarında artış gerçekleştiğini zanneden ve bununla birlikte daha fazla borçlanıp harcama yapan Amerikalılar krizin patlak vermesiyle birlikte önemli refah kayıplarına uğramışlardır. Artan emlak fiyatlarının refahını arttırdığı düşünen emlak sahipleri daha fazla harcama yaparak ekonominin canlanmasına ve emlak fiyatlarının daha da artmasına sebep olmuştur. Emlak fiyatlarının aşırı yükselmesi ise emlak piyasasına dayalı kâğıtlar ile gerçekleşen finansal işlemleri gittikçe artırmıştır (Eğilmez, 2008: 67). Temelinde emlak piyasasında oluşan bu kriz çeşitli finansal enstrümanlar kullanılarak daha da karmaşık bir yapıya kavuşmuştur.

İlk olarak çöküş eşik altı piyasalarda bulunan mortgage kredilerinin geri ödemelerinin kesilmesi ile başlamıştır. Daha sonra gölge bankacılık sistemi¹³ nin barındırdığı yapılandırılmış yatırım enstrümanlarını içeren sistem çöküşe uğramıştır. Üçüncü aşamada, krizin merkezi olan Amerika'daki Bear&Stearns ve Lehman Brothers gibi finansal kuruluşların, yoğun kurtarma çabalarına rağmen

¹⁰ Konut (emlak) balonu, konut piyasasında görülen arz-talep dengesizlikleri sonucunda fiyatların spekülasyon bir şekilde yükselmesini ifade etmektedir.

¹¹ Önceki kredi ödemelerinde herhangi bir sorun yaşanmamış olan kredi geçmişi iyi olan kişilere verilen kredilerdir.

¹² Önceki kredi ödemelerinde sıkıntılar yaşamış, kredi geçmişi iyi olmayan, kredileri ödeyememe riski olan bireylere yüksek faizler ile verilen kredilerdir.

¹³ Gölge Bankacılık Sistemi (Shadow Banking): Yasal olarak denetime tabi olmayan veya daha az tabi olan ticari bankalara benzer bir şekilde hizmet veren bankacılık sistemidir.

çöküşünün önüne geçilememiştir. Ayrıca Merrill Lynch ile Bank of America da birleşmeye mecbur kalmıştır. Dördüncü aşamada para piyasalarında hızlı ve beklenmedik bir paniğe neden olmuş, ardından çöküş başlamıştır. Beşinci aşamada çok sayıda hedge fon¹⁴ çöküşe uğramıştır (Öztürk, 2010: 116).

Tablo 1.6 2007-2010 arası seçili ülkelere ait işsizlik oranları

	2007	2008	2009	2010
ABD	4,6	5,8	9,3	9,6
Euro Bölgesi	7,5	7,5	9,6	10,1
Rusya	6,2	6,4	8,4	7,6
Çin	4,2	4,0	4,3	4,1
Brezilya	9,3	7,9	8,1	7,0
Meksika	3,2	4,0	5,5	5,6
Türkiye	9,9	10,6	14,0	11,9

Kaynak: Kaderli, Yusuf ve Küçükkaya, Hatice (2012). 2008 Dünya Finansal Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Bazı Ülkelerle Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı:12. 87.

Piyasalarda yaşanan çöküşün ardından kriz, bütün dünyada etkisini göstermeye başlamış ve küresel piyasalarda durgunluk meydana gelmiştir. Tablo 1.6'da seçili ülkelerde 2007-2010 yılları arasındaki işsizlik oranları verilmiştir. Küresel çapta yaşanan bu durgunluk sebebiyle işsizlik önemli ölçüde artış göstermiştir.

Roubini ve Mihm'e göre krizin ana sebeplerinden bir tanesi uzun yıllar ABD merkez bankası başkanlığı yapan Alan Greenspan'ın desteklediği serbest piyasa ekonomisi ve bu doğrultuda uyguladığı politikalar olmuştur. Greenspan'ın uyguladığı düşük faiz politikası konut balonu oluşmasına neden olmuştur (Roubini ve Mihm, 2010: 137).

2008 krizi geçmişten günümüze küresel çapta yaşanan en büyük konut krizi olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD'de bulunan ve neredeyse on trilyon dolarlık büyüklüğe erişmiş mortgage piyasası sahip olduğu bu büyüklük ile döneminde dünya üzerindeki en büyük piyasa olmuştur (Eğilmez, 2008: 66). Kriz dünya piyasalarında olumsuz bir etki yaratmıştır. Gelişmiş ekonomilerin büyüme

¹⁴ Risk fonu veya serbest yatırım fonu adıyla da bilinen hedge fonu, bireysel ve kurumsal olarak yapılan yatırımların oluşturduğu fonların ortak bir havuzda toplanması ile gerçekleştirilen finansal anlamda bir ortaklığı temsil etmektedir. Genellikle risk yönetimi ile fazla risk alarak yüksek getiri sağlamak hedeflenmektedir.

oranları, ticaret hacimleri ve üretim hacimleri gibi finansal göstergelerinde gerilemeler yaşanmıştır (Yıldırım, 2010: 48-50).

Finans piyasalarında bilinen eski bir deyiş vardır “ABD hapşurduğunda bütün dünya nezle olur”. Burada anlatılmak istenen ise dünya üzerindeki etkin ekonomik gücün içinde çıkan bir finansal hastalığın dışa doğru yayılması küresel bir çapta salgına dönüşebilmektedir (Roubini ve Mihm, 2010: 60).

Tablo 1.7 Ülke gruplarına göre 2007-2011 arası büyüme oranları

	2007	2008	2009	2010	2011
Gelişmiş Ülkeler	2,7	0,0	-3,8	2,9	1,8
Gelişmekte Olan Ülkeler	8,4	6,1	1,9	7,0	-
Avrupa	7,0	4,0	-6,1	4,4	-
Türkiye	4,7	0,7	-4,8	9,2	8,5

Kaynak: Kaderli, Yusuf ve Küçükkaya, Hatice (2012). 2008 Dünya Finansal Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Bazı Ülkelerle Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı:12. 87.

Küresel çapta yaşanan bu krizin ardından ülke ekonomilerinde durgunluk meydana gelmiştir. Yaşanan bu durgunluk neticesinde birçok ülkede büyüme oranları önemli ölçüde azalmıştır. Tablo 1.7’ye göre 2007 yılında gelişmiş ülkelerde ortalama 2,7 olarak belirlenirken bu oran 2009 yılında -3,8’e gerilemiştir. Gelişmekte olan ülkeler için bu oran 2007 yılında 8,4 olarak görülürken 2009 yılında 1,9’a kadar düşmüştür.

Sonuç olarak ABD kaynaklı ortaya çıkan kriz küresel anlamda bir etki oluşturmuş, tüm dünya ekonomilerini etkilemiştir. Küresel krizin sonucunda dünya genelinde üretim, tüketim ve ticaret yavaşlamış, ülke ekonomileri için daralmalar kaçınılmaz hale gelmiştir.

Tablo 1.8 2006-2011 yılları arası dünya ekonomisinin genel görünümü (%)

Dünya	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Büyüme	4,0	4,0	1,5	-2,2	4,1	2,9
Enflasyon	3,7	4,1	6,0	2,4	3,7	4,9
Ticaret Artışı	9,2	8,0	3,1	-10,6	12,5	6,0

Kaynak: Eğilmez, Mahfi (2013). <https://www.mahfiegilmez.com/2013/04/kuresel-krizin-neresindeyiz.html>. Küresel Krizin Neresindeyiz. 21.04.2013. Erişim Tarihi:05.08.2021.

Tablo 1.8’de 2006-2011 yılları arası dünya ekonomisinde büyüme, enflasyon ve ticaret artışı gibi ekonomik göstergeler verilmiştir. Bu göstergelere

göre büyüme ve ticaret artışı oranlarında önemli bir azalma meydana gelirken enflasyon oranlarında artış yaşandığı görülmektedir.

2008 yılında gerçekleşen subprime mortgage krizi bir bankacılık krizi olarak karşımıza çıkmaktadır. Banka kredilerinin ödeme gücü olmayan kişilere uzun vadeli olarak verilmesi bu kredilerin geri dönüşlerinde belirli bir zaman sonra sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Ayrıca 2008 yılında çeşitli karmaşık finansal enstrümanların çokça kullanılması krizi daha da içinden çıkılmaz hale sokmuştur.

2008 yılında bankaların düşük maliyetler ile bolca krediler kullandırabilmesi sübjektif risk¹⁵ kavramı ile açıklanabilmektedir. Bankalar sistem içerisinde çok büyük ve önemli hale gelerek kriz sonrasında batmalarına izin verilmeyeceklerini düşündükleri için normalde almaktan kaçınacakları riskleri alma eğilimi içerisine girmişlerdir.

Roubini ve Mihm'e göre bu kurumlar yalnızca batmasına izin verilemeyecek ölçüde büyük değil aynı zamanda var olmak için fazlasıyla büyük ve iyi bir biçimde yönetilmek içinse fazla karmaşık yapıdadır. Bu nedenle bu tür finans kuruluşları gibi kurumları parçalara ayırmak gerekmektedir (Roubini ve Mihm, 2010: 118).

Küresel krize para politikası yerine maliye politikası ile müdahale öncelikli olarak tercih edilmiştir. Hâlihazırda çok düşük düzeylerde seyreden faiz oranlarının daha da düşürülmesi piyasanın yeterince rahatlamasına neden olamayacağından dolayı ekonomide bulunan durgunluk ve işsizliği gidermek adına maliye politikası daha da önemli hale gelmiştir. Maliye politikasına olan ihtiyaç neticesinde birçok ülke mali teşvik paketleri hayata geçirmiştir. Bu paketlerin içeriğine bakıldığında genel anlamda firmalara yönelik yapılan yardımlar, vergi indirimleri ve sübvansyonlar şeklinde oluşmaktadır (Şen v.dğr., 2018: 17).

Kanada, Güney Kore ve Rusya gibi bazı ülkeler kurumlar vergisini doğrudan azaltma yoluyla vergi indirimine giderken Fransa gibi bazı ülkeler ise yatırım teşviklerine başvurmuştur. ABD, Hindistan, Kanada, Almanya, Fransa ve Türkiye ihracatı destekleyici, stratejik açıdan önem arz eden sektörlerle ve

¹⁵ Subjektif risk, birisinin, bir başka kişinin o risk sonucunda ortaya çıkacak olumsuzlukları yükleneceğini bilmesi halinde normalde almaktan kaçınacağı riskleri almaya daha fazla istekli olması anlamına gelmektedir.

KOBİ'lere yönelik teşvikler sağlamışlardır. Vergi indirimleri Kanada, Fransa, Almanya, Endonezya, Japonya, İspanya, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde doğrudan gelir vergilerinde indirime gidilerek gerçekleştirilirken Brezilya, Hindistan ve Türkiye gibi bazı ülkelerde ise bazı malların satışlarındaki vergilerin azaltılması şeklinde uygulanmıştır (Şen v.dğr., 2018: 18).

1.2 Kavramsal Açıdan KOBİ'ler

KOBİ'ler günümüzde birçok akademik çalışmaya konu olan, ekonomik kalkınma adına önemli bir faktör olan organizasyonlardır. Organizasyon genel anlamıyla 'bir hedef doğrultusunda kurulan kuruluşlar' anlamına gelmektedir (Gök, 2004: 102).

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme kavramı, üzerine fikir birlikteliğine varılabilmiş, objektif kriterler ile açıklanabilen bir kavram değildir. Her ne kadar hem Türkiye hem de dünya çapında birçok kurum ve kuruluş farklı biçimlerde KOBİ tanımları yapmış olsa da genel itibariyle kabul edilmiş bir KOBİ tanımlaması bulunmamaktadır.

KOBİ tanımlamaları bir ülkeden diğerine farklılık göstermekte hatta bir ülkenin içerisinde bile farklı tanımlamalara sahip olabilmektedir. Gelişmiş ülkeler genel itibariyle KOBİ tanımlaması yaparken personel sayıları, aktiflerin toplam büyüklükleri, yapılan toplam satışlar, ortaklık yapılarındaki bağımsızlık düzeyleri ve pazar payları gibi kriterlerden bir tanesini ya da birkaçını bir arada kullanabilmektedirler (Müslümov, 2002: 13).

İşletme, yasal statüsüne bakılmaksızın bir ya da daha fazla gerçek ve tüzel kişinin sahip olduğu ekonomide faaliyet gösteren birimler ya da girişimler olarak tanımlanabilmektedir (KOSGEB, 2005: 2). Küçük ve orta boyutlu işletmeler kısaca KOBİ olarak anılmaktadır. KOBİ'ler belirli bir sayıdaki istihdamın ve yıllık net satış hasılatını aşmayan ekonomik birimler ya da girişimler olarak tanımlanabilmektedir. Her işletme KOBİ olarak sayılamazken bir işletmenin KOBİ statüsünde sayılabilmesi için bazı kriterleri yerine getirmesi gerekmektedir.

Genel anlamda KOBİ'ler daha düşük sermaye kullanılmasının yanında daha fazla emek ile çalışan, hızlı karar verebilme özelliğine sahip ve daha düşük yönetim giderleri ile çalışıp üretim gerçekleştirebilen iktisadi teşebbüslerdir (Taş, 2009: 19).

KOBİ'ler ülke ekonomilerinde dinamizm, yenilik ve esnekliğin sağlanmasında anahtar bir role sahiptir. Ayrıca yeni iş olanaklarının yaratılması, üretkenlik ve ekonomik büyümeye de önemli katkılar sağlamaktadır.

Gelişmiş ülkelerin çoğunda büyük firmalar ekonomik faaliyetlerin bir kısmını oluştursa da KOBİ'lerin toplam istihdam içerisindeki oranları sanıldan daha önemli bir rol oynamaktadır (Cull v.dğr., 2005: 3).

Büyük işletmeler her ne kadar geniş çaplı üretim gerçekleştirmekte ve çeşitli alanlarda faaliyet gösterip üretim, istihdam ve benzeri alanlarda olumlu çalışmalar gerçekleştirmesine rağmen KOBİ'ler de sayıları bakımından büyük işletmelere göre bir avantaja sahip olmaktadır. Ekonomiye ufak ufak katkılar sağlayan KOBİ'ler bir araya geldiklerinde sayılarının fazla olmasından dolayı ortaya koydukları katkı bakımından bazı alanlarda büyük işletmelerin önüne geçebilmektedirler.

KOBİ'lerin büyük işletmelerden ayrılmasını sağlayan kendilerine has çok sayıda özellik bulunmaktadır. KOBİ'lerde bulunan bu karakteristik özelliklerin bir bölümü büyük ölçekli işletmelere nazaran belirli avantajlar verirken diğer bir bölümü ise dezavantajlı konuma sokmaktadır.

Ülke ekonomilerinde mal ve hizmetlerin tüketici kesimine ulaşması adına oluşturulan her aşamada KOBİ'lerin önem arz etmekte ve aynı sektörlerde faaliyet gösteren büyük işletmelere karşı desteklenmesi büyük önem taşımaktadır (Sariso, 2006: 4-5). Sermayeye ulaşmada zorluklar, pazarlama sorunları, piyasa giriş çıkışlarında karşılaştıkları engeller, nitelikli eleman açığı ve istikrarsızlık gibi dezavantajlardan dolayı KOBİ'ler varlığını sürdürebilmesi adına desteklenmeye ihtiyaç duyabilmektedir.

KOBİ'ler teknolojik yeniliklere kolaylıkla ayak uydurabilmeleri ve tüketiciler ile yakın ilişkiler içinde olmaları sebebiyle tek başlarına karar alma ve hareket etme isteği içerisinde girmektedirler. Bu durum kurumsallaşmanın engellenmesine neden olabilmekte ve şirket yönetimine aykırılık arz eden stratejiler ve vizyon eksikliği gibi problemler ortaya çıkarabilmektedir (Çetinkaya ve Gerçek, 2018: 393).

Türkiye'de de Dünya'da olduğu gibi farklı kuruluşlar tarafından yapılan çeşitli KOBİ tanımları mevcuttur. KOBİ'ler adına hizmet sağlayan her kuruluş kendi doğrultusunda tanımladıkları KOBİ kavramı çerçevesinde hareket etmekte bu da uygulama aşamasında birtakım farklılıklar meydana getirmektedir. Bu

farklılıklar sebebiyle KOBİ destek ve teşvikleri sunulması sırasında bazı KOBİ'lerin kapsam dışı kalmasına yol açabilmektedir. Aynı zamanda kredi veren kuruluşların farklı tanımlar ile hareket etmeleri kredi kullanacak olan KOBİ'lerin bazılarının bu kredilerden yararlanamamasına yol açmaktadır (Bayülken ve Kütükoğlu, 2012: 3). Bazı KOBİ tanımlamalarında sadece imalat sanayi içerisinde olan işletmeler KOBİ kapsamına alınmakta bu sebeple diğer sektörlerde bulunan kuruluşların devlet teşviklerinden yararlanma olasılıkları ortadan kalkmaktadır (Bayülken ve Kütükoğlu, 2012: 3).

Beck, Demirgüç-Kunt ve Levine'e göre KOBİ'lerin var olmasını destekleyen politika üç temel argümana dayanmaktadır. Birincisi KOBİ'lerin girişimciliği ve rekabeti dolayısıyla ekonomik verimlilik ve yeniliği arttırdığını savunmaktadır. Bu nedenle KOBİ'lere doğrudan devlet desteği verilmesi ülkelerin daha yüksek rekabet gücü ve çeşitli sosyal faydalardan yararlanmalarına imkân tanıyacaktır. İkincisi KOBİ'leri destekleyenler genellikle KOBİ'lerin büyük şirketlerden daha üretken olduğunu fakat finansal piyasalardaki ve diğer kurumlardaki başarısızlıkların KOBİ'lerdeki gelişime engel olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle KOBİ'lere doğrudan devlet destekleri yapılması ekonomideki büyüme ve kalkınmayı hızlandırabilir. Üçüncü argüman ise KOBİ'lerin daha çok emek yoğun bir şekilde olması sebebiyle KOBİ'lerin artmasının istihdamı büyük firmalardan çok daha fazla arttırdığını savunmaktadır. Bu yönden bakıldığında ise KOBİ'lerin desteklenmesi işsizliği azaltma adına yardımcı olabilmektedir (Beck v.dğr., 2005: 1).

1.2.1 Türkiye'de KOBİ Kavramı

Türkiye' de birbirinden farklı birçok KOBİ tanımlaması bulunmaktadır. KOBİ'ler adına hizmet sağlayan her kurum ve kuruluş kendilerine uygun olan KOBİ kavramından yola çıkmakta bu da uygulama aşamasında farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Türkiye'de farklı kurum ve kuruluşların kullandığı KOBİ tanımları aşağıdaki gibidir:

KOSGEB'e Göre KOBİ Tanımı: 2005 yılında yayımlanan ve 2018 yılında güncellenen 'Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkındaki Yönetmelik'e göre 250 kişiden az sayıda senelik işçi çalıştıran ve senelik net satış geliri ya da mali bilançosu 125 milyon TL'yi geçmeyen işletmeler KOBİ olarak tanımlanmaktadır. Mikro işletme, küçük

işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır (KOSGEB, 2005: 2):

- **Mikro İşletme:** 10 kişiden az sayıda senelik işçi çalıştıran ve senelik net satış geliri ya da mali bilançosu 3 milyon TL'yi geçmeyen işletmeler mikro işletme olarak adlandırılmaktadır.
- **Küçük İşletme:** 50 kişiden az sayıda senelik işçi çalıştıran ve senelik net satış geliri ya da mali bilançosu 25 milyon TL'yi geçmeyen işletmeler küçük işletme olarak adlandırılmaktadır.
- **Orta Büyüklükteki İşletme:** 250 kişiden az sayıda senelik işçi çalıştıran ve senelik net satış geliri ya da mali bilançosu 125 milyon TL'yi geçmeyen işletmeler orta büyüklükteki işletme olarak adlandırılmaktadır.

Eximbank'a (Türkiye İhracat Kredisi Bankası) Göre KOBİ Tanımı: 250 kişiden az sayıda senelik işçi çalıştıran ve senelik net satış geliri ya da mali bilançosu 125 milyon TL'yi geçmeyen işletmelerdir. Bağımsız işletmeler tanımlaması altına girebilen, imalatçı, imalat-ihracatçı, ihracatçı ve döviz sağlayan hizmet faaliyetlerini gerçekleştirebilen firma özelliğini taşıyan, mikro, küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri kapsamaktadır (Eximbank, 2018).

TOBB'a (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) Göre KOBİ Tanımı: Mikro işletmeler, küçük işletmeler ve orta büyüklükteki işletmeler olarak aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır (TOBB, 2021):

- **Mikro İşletmeler:** 10 kişiden az sayıda senelik işçi çalıştıran ve senelik net satış geliri ya da mali bilançosu 3 milyon TL'yi geçmeyen işletmelerdir.
- **Küçük İşletmeler:** 50 kişiden az sayıda senelik işçi çalıştıran ve senelik net satış geliri ya da mali bilançosu 25 milyon TL'yi geçmeyen işletmelerdir.
- **Orta Büyüklükteki İşletmeler:** 250 kişiden az sayıda senelik işçi çalıştıran ve senelik net satış geliri ya da mali bilançosu 125 milyon TL'yi geçmeyen işletmelerdir.

TÖSYÖV'e (Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticileri Vakfı) Göre KOBİ Tanımı: Çok küçük ölçekli işletmeler, küçük ölçekli işletmeler ve orta ölçekli işletmeler olarak aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır (Bayülken ve Kütükoğlu, 2012: 5):

- **Çok Küçük Ölçekli İşletmeler:** 1 ile 5 işçi çalıştırmakta olan işletmeler çok küçük ölçekli işletme olarak adlandırılmaktadır.
- **Küçük Ölçekli İşletmeler:** 6 ile 100 işçi çalıştırmakta olan işletmeler küçük ölçekli işletme olarak adlandırılmaktadır.
- **Orta Ölçekli İşletmeler:** 101 ile 200 işçi çalıştırmakta olan işletmeler orta ölçekli işletme olarak adlandırılmaktadır.

1.2.2 AB ve ABD’de KOBİ Kavramı

Türkiye’nin Avrupa Birliğine katılım süreci içerisinde olması ve uyum çalışmalarının var olması nedeniyle Avrupa Birliğinin ortaya koyduğu KOBİ tanımı ülkemiz adına başka ülke ve tanımlarına göre daha fazla önem arz etmektedir.

Türk mevzuatı adına da önem arz eden Avrupa Birliği tanımı üye olan ülkelerin uygulamalarını standart hale getirmek adına uğraş vermekte ve işletme yapıları açısından birbirinden ayrılan birçok ülkenin ihtiyaçlarını karşılamak adına uygun olup olmadığı hakkında tartışmalar devam etmektedir (Taş ve Özcan, 2015: 9).

KOBİ’ler Avrupa Birliğinde 1980’li yıllardan itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Bununla birlikte Avrupa Birliği 1983 yılını KOBİ’ler yılı olarak ilan etmiş ve KOBİ’lere verdiği önemi göstermiştir. Avrupa Birliği içerisinde ülkelerin toplam işgücü içerisinde yaklaşık üçte ikisini KOBİ’ler istihdam etmektedir (Canitez, 2004: 20).

Avrupa Birliği, yapılacak farklı tanımlamaların ortaya çıkartacağı karışıklıkları önlemek adına bir tanım ortaya koymuştur. Bu tanım içerisinde işçilerin sayısını, bilançoların büyüklüğünü ve bağımsızlık gibi kriterleri barındırmakta ve mikro (çok küçük), küçük ve orta büyüklükteki işletme olarak farklı biçimlerde ayırma tabi tutarak tanımlamaktadır. Sınıflandırma aşağıdaki gibi verilmiştir (European Commission, 2020: 4-11):

Mikro işletmeler

- Çalışanların sayısı 1 ve 9 arasında olan,
- Senelik toplam bilanço değeri ya da senelik toplam satış miktarı 2 milyon Euro’yu aşmayan işletmelerdir.

Küçük İşletmeler

- Çalışanların sayısı 10 ve 49 arasında olan,

- Senelik toplam bilanço değeri ya da senelik toplam satış miktarı 10 milyon Euro’yu aşmayan işletmelerdir.

Orta Büyüklükteki İşletmeler

- Çalışanların sayısı 50 ve 249 arasında olan,
- Senelik toplam bilanço değeri 43 milyon Euro’yu veya senelik toplam satış miktarı 50 milyon Euro’yu aşmayan işletmelerdir.

ABD’de KOBİ’leri tanımlayabilmek için kullanılan ölçütler, çalışmakta olan işçi sayıları ve satışların miktarları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mevzudaki uygulamaları Amerika Küçük İşletme Yönetimi (Small Business Administration¹⁶) ve benzeri kurumlar tarafından yerine getirilmektedir.

Günümüzde işletmelerin KOBİ sayılabilmesi için SBA tarafından belirlenen ve kullanılmakta olan en yaygın standartlar (U.S Small Business Administration, 2019: 9):

- Perakende ve ticaret hizmetleri için senelik 7.5 milyon dolar,
- Genel inşaat hizmetleri için 35.5 milyon dolar,
- 500 çalışanı olan Federal tedarik hizmetleri haricindeki tüm federal programlar ve toptan ticaret için 100 çalışan,
- İmalat endistürileri için 500 çalışan,
- Çoğu tarım işletmesi için 0,75 milyon dolar – 35,5 milyon dolardır.

ABD’de ülke çapında belirlenen resmi bir KOBİ tanımı bulunmamakla birlikte Küçük İşletmeler İdaresi tarafından yapılan sınıflandırılmada işletmeler çalışan sayısına göre dört grupta ele alınmaktadır. Bu sınıflandırma Tablo 1.9’da verilmiştir.

Tablo 1.9 ABD’de çalışanların sayılarına göre işletme ölçeği

Ölçek	Çalışan Kişi Sayısı
Mikro İşletme	1-9
Küçük İşletme	10-99
Orta İşletme	100-499
Büyük İşletme	500 kişiden fazla

Kaynak: Sirkeci, Osman (2011) KOBİ’lerde Yeni Yaklaşımlar Açısından Mikro Girişimlerde Mali Teşvikler. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s. 31.

¹⁶ <https://www.sba.gov/>

1.2.3 KOBİ'lerin Önemi

Küreselleşme ile birlikte ülkelerin üretimlerinde ve ekonomilerinde önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu değişim ile birlikte KOBİ'lere verilen önem de zaman zaman değişiklik göstermiştir.

Sanayi devriminin ardından üretim sistemlerinin değişmesiyle beraber büyük işletmeler daha da önemli hale gelmiştir. 1970'li yıllara doğru gelindiğinde dünya ekonomisinin içinde bulunduğu sıkıntı nedeniyle büyük işletmeler güç kaybetmiş ve onların yerine ekonomik sistem içerisine daha kolay adapte olabilen KOBİ'ler önem kazanmaya başlamıştır. Enformasyonun değerli hale geldiği günümüz bilgi çağında ise KOBİ'ler istihdam, üretim ve rekabet gibi çeşitli alanlarda öne çıkmaya başlamışlardır.

KOBİ'ler istihdam olanakları, yenilikçi ve esnek yapıları sayesinde ülke ekonomilerine artı değerler kazandırabilme özelliğine sahiptirler. Her ülkenin ihtiyaçlarına göre ortaya çıkan KOBİ'ler ülke ekonomilerinde bulunan işletmeler içerisinde büyük bir paya sahip olmaktadır.

KOBİ'ler ekonomik ve sosyal sisteme önemli katkılar sağlamaktadır. Ekonomiye kattığı hareketlilik, istihdam olanakları, rekabetin korunması, yeniliklere uyum, orta sınıfın korunması, sermaye birikimine destek olma, mesleki faaliyet gösteren bir okul gibi kalifiye eleman yetiştirme gibi birçok alanda ekonomik ve sosyal sisteme destek olmaktadır. Bürokrasinin azlığı ve esnekliği sayesinde de büyük ölçekli işletmelere göre avantajlar sağlayabilmektedir (Aksu, 2012: 34).

KOBİ'ler yönetimin bağımsızlığı ve genel olarak yöneten kişi ile işletmenin sahibinin aynı kişiler olması, piyasa içerisinde ortaya çıkan talep boşluklarını uzun süreler geçmeden doldurmaları, talepteki değişimlere ve tüketicilerin tercihlerine daha hızlı bir şekilde uyum sağlamaları ve üretim içerisinde deneme yanılma yönteminin bulunması gibi özelliklere sahiptir (Türkoğlu, 2002: 83).

Üretimde emek sınıflandırılması az görülmekle birlikte usta çırak tipi üretim bulunmaktadır. Genellikle piyasa içerisinde hâkim bir güce sahip olmayan KOBİ'ler profesyonel bir yönetim yapısına da sahip değildirler. Üretim ve idare birlikte yapılmaktadır. Daha az eğitilmiş işgücü ve kalifiye eleman ihtiyacı duymaktadırlar. Aile üyeleri işletme içerisinde bulunabilmektedir. Az teknoloji gerektiren daha ufak çaplı üretim yapan KOBİ'ler işçi, müşteri veya satıcılar ile

doğrudan iletişim kurmaktadırlar. Genellikle belirli bir bölgeyi kapsayan KOBİ'ler bölge içerisindeki mevcut kaynakları kullanmayı tercih etmektedirler (Türkoğlu, 2002: 83). Ayrıca kendi başlarına büyük çapta üretim gerçekleştirmede zorlanan KOBİ'ler büyük işletmelerin fason üretimlerini gerçekleştirip yüklerini hafifletmektedirler. Bu şekilde dolaylı yoldan büyük işletmelerin üretimlerine de katkı sağlamaktadırlar.

1.2.4 KOBİ'lerin Avantajları

KOBİ'lerin büyük işletmelere göre birtakım ekonomik ve sosyal avantajları bulunmaktadır. KOBİ'lerin avantajlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Vossen, 1998: 4, Nooteboom, 1994: 334, Taş, 2009: 29-35, Türkoğlu, 2002: 84-90):

- Yeni iş kolu meydana getirme ve bu şekilde istihdama katkı sağlaması.
- İşletme bürokrasisinin en alt seviyede olması
- Tüketicilerin tercihlerine daha duyarlı karşılık verilmesi
- Yeniliklere daha kolay uyum sağlayabilmeleri
- Büyük işletmelere rakip değil onları tamamlayıcı özelliklere sahip olmaları
- Çalışanların daha sıkı koordine olması ve esneklik kaybının önlenmesi
- Çalışanlar ile daha samimi ilişkiler kurulması
- Bölgesel kalkınmaya ve çevre korunmasına katkı sağlaması
- Hızlı karar alma ve alınan kararların daha çabuk hayata geçirilebilmesi
- Çalışanların görevlerinde daha fazla çeşitlilik olması
- İşletme içi hiyerarşinin az olması
- İnsiyatif alabilme özgürlüğünün olması
- Üretimde ve genel giderlerde düşük maliyetler olması
- Ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlamaktadırlar
- Esnek yapıları sayesinde krizlere karşı daha fazla uyumluluk göstermeleri
- Rekabet piyasasını geliştirme adına önemli bir role sahip olması.
- Girişimci ruhu canlı tutan bir yapıya sahip olması
- Sabit maliyetlerin daha az olması

Tablo 1.10 KOBİ'lerin ve büyük ölçekli işletmelerin göreceli avantajları

KOBİ'ler	Büyük Ölçekli İşletmeler
Daha az bürokrasi	Resmi yönetim becerileri
Hızlı karar alma	Karmaşık organizasyonları kontrol edebilme
Risk alabilme	Riski ürün portföyüne yayabilme
Motivasyonlu ve kararlı bir yönetim	Personelin görevlerinde fonksiyonel uzmanlık
Motive edilmiş emek	Uzmanlaşmış emek
Hızlı ve etkili iletişim, daha hızlı karar zincirleri	Bilim ve teknoloji kullanılarak kapsamlı zaman ve kaynak yönetimi
Değişen market gereksinimlerine hızlı cevap verebilme	Daha büyük ve kapsamlı tesisler
Daha dar bir pazara hâkim olma	Mevcut ürünlerle geniş bir pazar gücü
AR-GE'de verimlilik sağlama	Daha büyük çapta AR-GE çalışmaları
Hızlı öğrenme ve uyum sağlamaya yönelik stratejiler	Yatırımları arttırarak bilgileri genişletme
İnovasyondan elde edilen ödüllerin sahiplenilmesi	Piyasa girişlerine engel olabilir

Kaynak: Vossen, Robert W. (1998). Combining Small and Large Firm Advantages in Innovation: Theory and Examples. Research Report 98B21, University of Groningen, Research Institute SOM (Systems, Organisations and Management). 5.

Tablo 1.10'da KOBİ'lerin ve büyük ölçekli işletmelerin göreceli avantajları verilmiştir. Her iki işletme türünün de avantajlı olduğu durumlar mevcuttur.

1.2.5 KOBİ'lerin Dezavantajları

KOBİ'ler zaman zaman birçok sorun ile karşılaşmaktadır. Bu sorunların bir bölümü KOBİ'lerin kendi yapılarından meydana gelmekte, diğer bir bölümü ise işletme dışarısından kaynaklanan ekonomik ve siyasi durumlardan oluşmaktadır. KOBİ'lerin dezavantajları aşağıdaki gibidir (Nooteboom, 1994: 334, Taş, 2009: 36):

- Sermaye yapısı olarak KOBİ'lerin daha zayıf kalması
- Finansmana ulaşma bakımından birçok engelle karşı karşıya olmaları
- İç ve dış pazarlama problemlerine sahip olmaları
- Örgütsel yönetim alanında ortaya çıkan eksiklikler
- Nitelikli işgücündeki yetersizlik
- Yüksek düzeydeki vergiler ve prim maliyetlerinin artış göstermesi
- Piyasaya girişlerde engellerle karşılaşmaları
- Satışlarda düzenli bir istikrarın her zaman yakalanamaması
- Yeni bilgi ve teknoloji için sınırlı kapasiteye sahip olması

- Risk yayılımının az olması
- Kariyer fırsatlarının sınırlı olması
- Bilgi eksikliği
- Büyüme için gerekli araçların eksikliği
- Pazarlama ve stratejilerde sıklıkla hatalar yapılması

1.2.6 KOBİ'ler ve Dünya Ekonomileri

İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasının ardından 1970'lerde ortaya çıkan büyük ekonomik krizlere kadar dünya üzerinde büyük ölçekli işletmelerin varlığına özen gösterilip ön plana alındığı ve ekonomik büyüme adına gerçekleştirilen faaliyetlerin bu türdeki işletmeler aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. Büyük ölçekli işletmelerin uzmanlaşma ve kaynakların etkin kullanılması gibi çeşitli sebeplerden dolayı daha çok verim alınan bir üretim şekli olduğu düşünülmektedir (Taş ve Özcan, 2015: 44-45). Burada izlenen amaç vakit kaybetmeden sermaye birikimini sağlamak ve savaşın bitmesinin ardından dağılmış olan sanayinin yeniden toparlanmasını sağlamaktır. Bu sebeple KOBİ'lere yönelik çok fazla politika üretme yoluna gidilmemiştir (Bayülken, 2017: 6). Öte yandan bu dönemde küçük ve orta ölçekli işletmeler bazı politik ve sosyal sebeplerden dolayı devletler ve büyük işletmeler tarafından güçlü destekler aldığı düşünülmektedir ve bu destekler sonucunda ekonomi içerisinde varlıklarını sürdürebildikleri düşüncesi mevcuttu. Yine bu dönem içerisinde KOBİ'lerin ekonomiye büyük bir yük getirdiği ve ekonominin hasta çocuğu olduğu düşüncesi hâkimdi (Taş ve Özcan, 2015: 45).

1970'li yıllardan sonra yaşanan petrol krizlerinden büyük işletmelerin önemli ölçüde etkilenmesine karşın KOBİ'ler daha düşük düzeyde etkilenmiştir. Ayrıca bu dönemde KOBİ'lerin ekonomik gidişata ve istihdama yaptığı olumlu katkılar da KOBİ'ler adına yeni politikalar üretilmesini zorunlu kılmıştır. 1980'lerde ise ortaya çıkan işsizlik dolayısıyla ülkelerin politika üretirken KOBİ'lerin üzerlerinde yoğunlaşmalarına sebep olmuştur. Büyük işletmelerde meydana gelen üretim, istihdam ve yatırım gibi sorunlarını da bu şekilde çözülmesi yoluna gidilmiştir. 1990'lı yıllardan sonra genel itibariyle ülkelerin gerçekleştirdiği politikalar üzerinde KOBİ'ler hassasiyetle düşünölmeye başlanmıştır. Günümüzde de bu durum geçerliliğini korumaya devam etmektedir (Bayülken, 2017: 6).

Tablo 1.11’de seçili bazı ülkelerde KOBİ’lerin sayısı, istihdamı ve yarattığı katma değer verilmiştir. Mikro, küçük ve orta ölçekli olarak ayrılan KOBİ’lerin işletmeler içerisindeki payı azımsanmayacak derecede önem arz etmektedir. KOBİ’ler ekonomik ve sosyal açıdan ülkelere çeşitli faydalar sağlayabilmektedir. Ekonomik açıdan KOBİ’ler ülkelerin büyük bir çoğunluğunda işletmeler içerisinde %97’lik payın üzerinde seyretmektedir. Sosyal açıdan ise ülkeler içerisinde gerçekleştirilen istihdamın önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Sağlanan istihdam olanaklarının yanısıra KOBİ’ler ülke ekonomileri adına katma değer yaratabilmektedir. Sağlanan doğrudan katma değer yanısıra büyük işletmelerin ihtiyaç duyduğu bazı malların üretimini yaparak büyük işletmelerin gelişmiş katma değer üretimlerine de dolaylı yoldan yardımcı olabilmektedir.

Tablo 1.11 AB ve seçilen bazı ülkeler ile ilgili KOBİ bilgileri

Ülkeler	Baz Alınan Yıl	Mikro (%)	Küçük (%)	Orta (%)	KOBİ'ler in Sayısı	İstihdam (Milyon Kişi)	Yaratılan Katma Değer (Milyon Euro)
AB28	2013	92,6	6,4	1	21,571 Milyon	88,844	3.667
ABD	2011	95,4	3,8	0,8	18,2 Milyon	48,7	3.300
Japonya	2012	79,2	18,3	2,5	3,9 Milyon	33,5	-
İtalya	2013	94,9	4,6	0,5	3,7 Milyon	11,5	459
İspanya	2013	95,5	4,8	0,6	2,4 Milyon	7,6	281
Hollanda	2013	93,8	5,2	1	802 Bin	3,6	189
İsrail	2012, 2011*	86	10,8	3,2	370 Bin	1,2	45
Norveç	2010, 2013*	81,6	16,1	2,3	282 Bin	1	156,2
Rusya	2012, 2011*	95,8	3,9	0,3	1,7 Milyon	11,4	700
G. Kore	2012	87,1	10,1	2,8	3,35 Milyon	13,06	-

Kaynak: KSEP (2015). KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı 2015-2018. [https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/KSEP/Kobi_Stratejisi_ve_Eylem_Plani_\(2015-2018\).pdf](https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/KSEP/Kobi_Stratejisi_ve_Eylem_Plani_(2015-2018).pdf). Erişim Tarihi: 12.11.2020. s.44. * KOBİ Sayısı, İstihdam ve Yaratılan Katma Değer’de referans alınan yılları göstermektedir.

KOBİ'lerin ülke ekonomileri adına öneminin farkına varan AB, ABD, Rusya, Japonya ve benzeri ekonomiler KOBİ'leri geliştirmek ve devamlılığını sağlamak adına çeşitli destekler sağlamaktadır.

Türkiye'nin müzakere içinde olduğu Avrupa Birliği, KOBİ'leri ekonomisinin temel taşı olarak görmektedir. Tablo 1.11'de 2013 yılındaki verilere göre Avrupa Birliği lkeleri içerisinde 21.5 milyon küçük ve orta ölçekli işletme faaliyet göstermiştir. Aynı zamanda 88.8 milyon istihdam sağlamış olan Avrupa Birliği KOBİ'leri yaklaşık olarak 3.7 trilyon Euro'luk katma değer oluşturmuştur. Diğer bir deyişle 2013 senesinde her 100 işletme içerisinden 99 tanesini oluşturan Avrupa Birliği KOBİ'leri istihdam edilen her 3 kişiden 2 sini üstlenmiş ve katma değerin ise %58'ini oluşturmuştur. Bu büyüklük ise Avrupa Birliği GSYH'sinin %28'ine tekabül etmektedir (KSEP, 2015: 43).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE 2000 SONRASI EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE KOBİ’LER VE KOBİ’LERE YÖNELİK VERGİ POLİTİKALARI

2.1 Türkiye’de KOBİ’ler ve Ekonomi İçindeki Yerleri

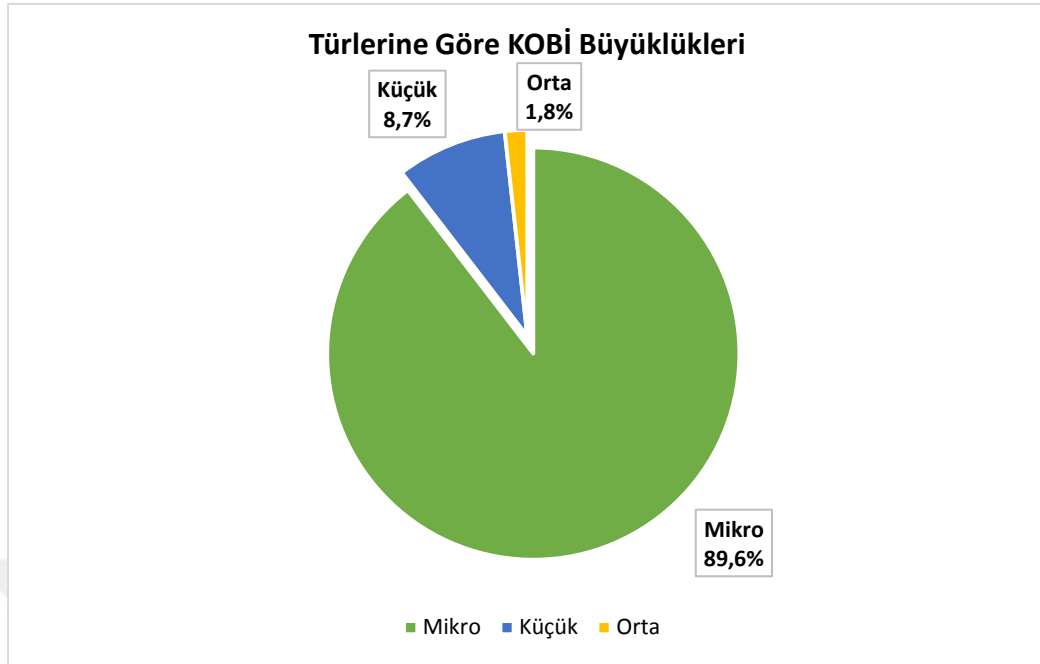
Türkiye’de küçük işletmelere verilen önem çok eskilere dayanmaktadır. 13. yüzyılda Şeyh Mahmut Nasrettin Ahi Evran tarafından kurulmuş olan Ahilik Sistemi ile ülkedeki küçük işletmelerle ilgili önemli düzenlemelere gidilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu küçük ölçekli işletmelerin kurulması, geliştirilmesi ve denetlenmesi adına görev yapan ahilik teşkilatına önem göstermiştir (Şahin, 2018: 375-376). Cumhuriyetin kurulmasının ardından KOBİ’lere gereken önem gösterilmiş 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresinde Teşviki Sanayi kanunu ile KOBİ tanımlaması yapılmıştır. Beş işçiden az ve en fazla dokuz beygirlik güç çalıştıran işletmeler küçük ölçekli işletme sayılmış bunun üzerinde kalanlar ise büyük ölçekli işletme olarak kabul edilmiştir (Şahin, 2018: 375-376).

Günümüz Türkiye’sinde de önemi anlaşılan KOBİ’ler Türk toplumunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Toplumsal olarak daha dinamik bir yapıya sahip olan KOBİ’ler toplumdan etkilenebildikleri gibi toplumu da doğrudan etkileyebilmektedir.

2.1.1 Türkiye’de KOBİ’lerin Yapısı

Türkiye’de birbirinden farklı birçok KOBİ tanımlaması bulunmaktadır. KOBİ’ler adına hizmet sağlayan her kurum ve kuruluş kendilerine uygun olan KOBİ kavramından yola çıkmakta bu da uygulama aşamasında farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Türkiye’de birçok farklı tanımlamanın bulunması ve KOBİ’ler adına hizmet veren birden fazla kurum bulunmasından dolayı Türkiye’deki KOBİ’lerin istatistiklerinde de bazı farklılıklar görülebilmektedir. Türkiye’de KOBİ’ler ile ilgili genel kabul gören kurum olan KOSGEB’e göre KOBİ’ler kendi içerisinde mikro, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler olarak sınıflandırılabilir.

Grafik 2.1 Türlerine göre KOBİ büyüklükleri (KOSGEB)

Kaynak: KOSGEB (2019). Yeni Vizyon ve Destek Programları. İstanbul. 9.05.2019. s.6. 2016 yılı GİB verileri alınarak oluşturulmuştur.

Grafik 2.1’ de türlerine göre KOBİ büyüklükleri verilmiştir. Türkiye’deki KOBİ’lerin %89,6’sını mikro işletmeler, %8,7’sini küçük işletmeler ve %1,8’ini ise orta büyüklükteki işletmeler oluşturmaktadır.

Genel kabul gören KOSGEB’in tanımlamasına göre elde edilen veriler ışığında 2016 yılında Türkiye’deki toplam işletme sayısı 3.480.821 adet olarak belirlenmiştir. Toplam KOBİ sayısı ise toplam işletme sayısı içerisinde %99,7’lik bir payı oluşturmaktadır. Toplam KOBİ sayısı 3.470.491 adet olarak belirlenmiştir. Türlerine göre KOBİ tanımı aşağıdaki gibi yapılmıştır (KOSGEB, 2019: 6):

Mikro İşletmeler

- Çalışan Sayısı 0-9
- Net Satış/ Bilanço $\leq$ 3.000.000 TL
- 3.108.653 adet mikro işletme bulunmaktadır
- Toplam işletmeler içerisinde %89,3
- KOBİ’ler içerisinde %89,6

Küçük İşletmeler

- Çalışan Sayısı 10-49
- Net Satış/ Bilanço $\leq$ 25.000.000 TL

- 300.893 adet küçük işletme bulunmaktadır
- Toplam işletmeler içerisinde %8,6
- KOBİ'ler içerisinde %8,7

Orta Büyüklükteki İşletmeler

- Çalışan Sayısı 50-249
- Net Satış/ Bilanço $\leq$ 125.000.000 TL
- 60.945 adet orta büyüklükteki işletme bulunmaktadır
- Toplam işletmeler içerisinde %1,8
- KOBİ'ler içerisinde %1,8

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2018 yılında yayımladığı 2017 yılı 'Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri'ne göre (Tablo 2.1) toplam 3.100.412 adet girişim bulunurken bunların 2.896.357 tanesini mikro işletmeler, 170.088 tanesini küçük işletmeler, 28.592 tanesini orta büyüklükteki işletmeler oluşturmaktadır. Çalışan sayısı 250 kişiden fazla olan ise 5.375 girişim bulunmaktadır (TÜİK, 2018: 2). Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistiklerine ilişkin veriler 2016 senesine kadar anket yöntemi kullanılarak yapılmaktaydı. 2018 yılında yayımlanan bu çalışma ile ilk kez 2016 – 2017 senelerine ait Gelir İdaresi Başkanlığı ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nun idari kayıtları kullanılmak suretiyle üretilmiştir. Bununla beraber 2009-2015 senelerine ait veriler idari kayıtlar kullanılarak yeniden hesaplanmıştır (TÜİK, 2018: 1).

Tablo 2.1 Çalışan sayısına göre girişim sayıları (YSHİ)

Çalışan Sayısı	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1-9	2.582.352	2.627.713	2.668.165	2.697.747	2.741.488	2.782.760	2.896.357
10-49	131.174	145.731	150.863	159.489	167.120	165.762	170.088
50-249	19.987	22.450	24.114	26.127	27.553	27.659	28.592
250+	3.765	4.166	4.583	4.817	5.072	5.200	5.375
Toplam	2.737.278	2.800.060	2.847.725	2.888.190	2.941.233	2.981.381	3.100.412

Kaynak: TÜİK (2018). Haber Bülteni. Türkiye İstatistik Kurumu. Sayı: 30910. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?jsessionid=10tBfcQbZL0XGkdxjPLf3gLNLPmyX9hbHQHnRWg6hJfQDnYkP0T7!-1808706775?id=30910>. Erişim Tarihi: 12.11.2020.

'TÜİK İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları Çalışması' sonuçlarına göre Türkiye'de 2013 senesinde 3.529.541 girişimin faaliyet içerisinde olduğunu göstermektedir. Çalışan sayısı bilgisinin haricinde net satışlarında görülen

hasılatlar ya da bilançolarındaki değerleri de içine alan alternatif çalışmalar bulunmadığı için İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları çerçevesinde 250'den daha az çalışana sahip girişimler KOBİ olarak sayılmaktadır (KSEP, 2015: 28). Bu çalışmaya göre 2013 senesi içerisinde Türkiye'de 250 kişiden az çalışana sahip KOBİ sayısı 3.524.331 olarak belirlenmiştir. Çalışan sayısı 250'den az olmasına karşın net satışlarındaki hasılatı ya da bilançoadaki ölçütleri açısından KOBİ sayılma sınırını geçen işletme sayısı, toplam işletmeler içerisinde çok az bir yer tutmaktadır (KSEP, 2015: 28-29).

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler sayıları ve toplam istihdam içerisindeki yerleri bakımından Türkiye ekonomisi içerisinde büyük bir öneme sahiptir. KOBİ'ler bütün dünyada olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de esnek ve dinamik yapıda olup ülkemizdeki sosyal ve ekonomik yapının gelişmesi bakımından önemli rol oynayabilmektedir.

Farklı sektörlerde KOBİ adına politikaların geliştirilmesine yardım eden farklı kurum ya da kuruluşların her biri kendine özgü bir KOBİ tanımı belirlemiş olduğu için KOBİ'ler açısından ekonominin tamamını kapsayan veriler üretilmemektedir.

2.1.2 Türkiye'de KOBİ'lerin Sektörel Dağılımı

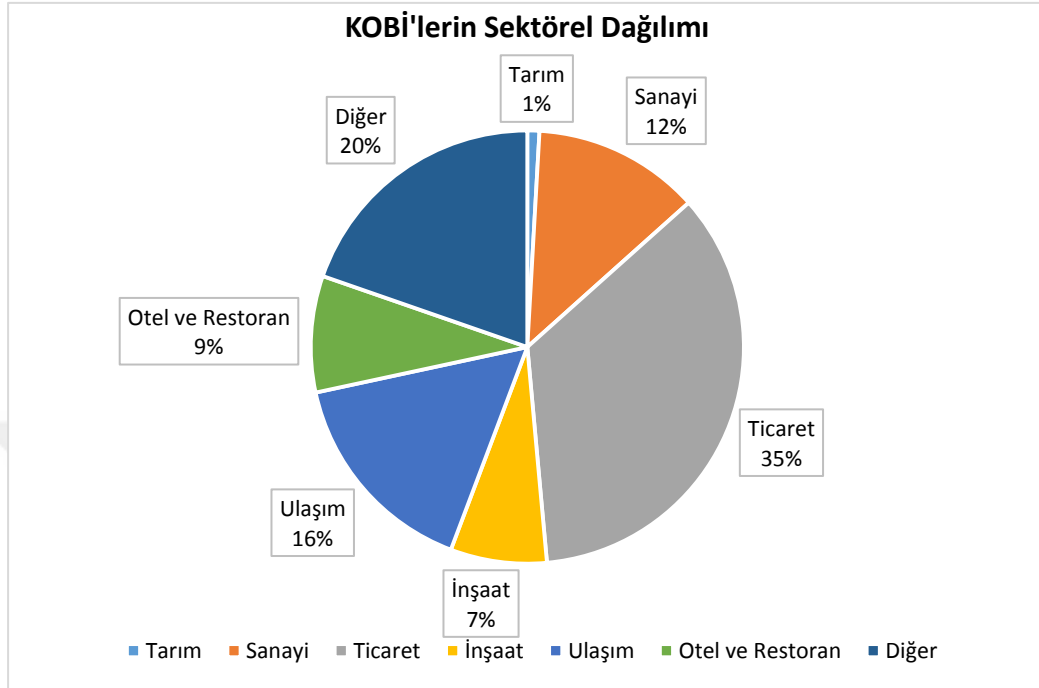
KOBİ'ler ülkemizde birçok alanda faaliyet göstermektedir. Tarım, sanayi ve hizmet gibi alanların tamamında görebileceğimiz KOBİ'ler bu alanlarda gerçekleştirdikleri ekonomik ve sosyal faaliyetler ile ülke ekonomisini etkileyebilmektedir.

KOBİ'lerin sektörlere göre dağılımına baktığımızda gayrimenkul, ticaret, ulaşım, tarım, otel ve restoranlar büyük ölçekli işletmelere oranla KOBİ'lerin daha yoğun olduğu iktisadi faaliyetler olduğu görülmektedir. TÜİK'in 2013 yılı 'İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları' çalışmasından elde ettiği verilere göre KOBİ faaliyetlerinin üçte birinden büyük bölümü toptan ve perakende ticaret üzerine yoğunlaşmaktadır. Ulaştırma ve depolama bütün faaliyetler içerisinde %16'lık bir bölümü gösterirken imalat sanayi ise %12'lik bölümünü oluşturmaktadır (Uz, 2019: 4).

Grafik 2.2'de KOBİ'lerin sektörel dağılımına bakıldığında Türkiye'deki KOBİ'lerin %12'sini sanayi sektöründeki KOBİ'ler, %1'ini ise tarım sektöründeki KOBİ'ler oluşturmaktadır. Bunun dışında kalan KOBİ'ler ise hizmet sektöründe yer almaktadır. Bu da KOBİ'lerin %87'sinin hizmet sektöründe

yoğunlaştığını göstermektedir. Hizmet sektörü içerisinde de özellikle toptan ve perakende ticaret sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir.

Grafik 2.2 KOBİ'lerin sektörel dağılımı

Kaynak: TÜİK İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları 2013 yılı. Aktaran: Uz, Can (2019). KOBİ Finansmanına Bütüncül Bakış. TSKB Ekonomik Araştırmalar. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. 4. *2013 yılı verilerinden oluşmaktadır.

Sanayi sektöründe genellikle maliyetleri düşürmek adına büyük çaplı üretimler gerçekleştirilmekte bunun için de daha büyük çaptaki işletmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle daha az işletme bu sektörde yoğunlaşmıştır. Yine de tarım sektörüne göre daha fazla KOBİ'ye sahip olan sanayi sektöründe büyük fabrikaların üretim yaparken uğraşmak istemeyecekleri daha küçük çaplı imalat işlerini gerçekleştirmek adına KOBİ'ler bulunmaktadır.

2.1.3 Türkiye'de KOBİ'ler ve Rekabet Gücü

İktisadi bir kavram olarak rekabet, aynı piyasada bulunan alıcı ve satıcıların fiyat, üretim ve pazar payı gibi konularda rakip üreticiler ile girdiği üstünlük yarışı olarak tanımlanabilmektedir. Serbest piyasa ekonomisine sahip olan Türkiye'de işletmelerin birbirleri ile rekabet edebilme gücü önem arz etmektedir. Piyasa ekonomisinin doğru bir şekilde işleyebilmesi için rekabetin aktif bir şekilde işlemesi gerekmektedir.

İşletmelerin rekabet gücünü etkileyen birtakım unsurlar bulunmaktadır. Maliyetler, yatırım yapabilme gücü, siparişi teslim edebilme süresi, kapasitenin esnek olması, kalite standartlarına uygun olabilme, güvenilirlik, teknoloji ve AR-GE, nitelikli işgücünün varlığı, pazar payı ve üretim zamanı gibi iç ve dış pazarlarda işletmelerin rekabet gücünü etkileyen birçok faktör bulunmaktadır (Doğan v.dğr., 2003: 115-121).

KOBİ'ler rekabet açısından bazı avantajlar sağlarken bazı alanlarda ise dezavantajlı duruma düşmektedirler. Tüketici tercihlerine göre üretim yapabilme avantajı sağlayıp daha az bürokrasi ile hızlı kararlar verip yeniliklere ayak uydurabilen ve esnekliği sayesinde krizlerde ayakta kalabilen KOBİ'ler rekabet açısından avantajlar sağlayabilmektedir. Fakat finansmana erişimi daha zor olan, niteliksiz işgücüne ve bilgi eksikliğine sahip olabilen KOBİ'ler piyasaya giriş çıkışlarda da birçok engel ile karşılaşabilmektedir.

Türkiye'de ekonomi için önemli olan KOBİ'lerin içinde bulunduğu dezavantajları azaltmak adına devlet tarafından birtakım desteklemeler yapılmaktadır.

4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkındaki Kanun¹⁷ ile KOBİ'lerin korunmasına ilişkin herhangi bir bağlayıcı hüküm bulunmazken Rekabet Kurumu tarafından ortaya konulan rekabet kuralları ile girişimciliğin özgürleştirilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması, tekelleşme ve kartelleşmenin önüne geçilmesi KOBİ'lerin korunması amacına hizmet etmektedir (VII. KOBİ Zirvesi, 2011).

4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkındaki Kanun'un 5. Maddesine göre belirli koşulların varlığı halinde çeşitli muafiyetler uygulanabilmektedir. KOBİ'ler de belirli koşulları taşımaları halinde bu muafiyetlerden yararlanabilmektedir.

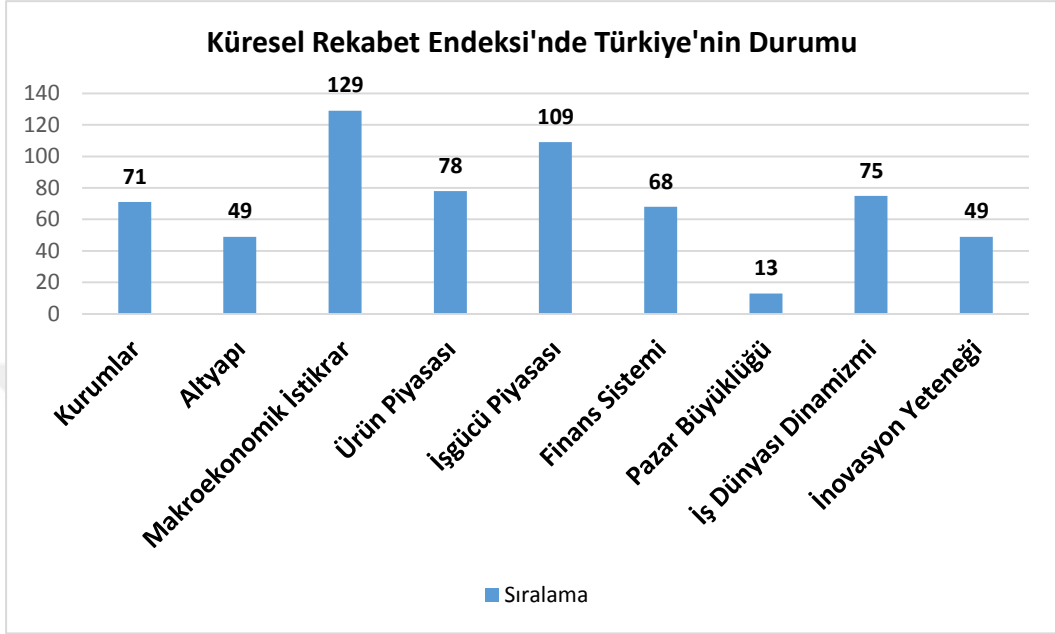
Rekabet gücü fazla olan bir ekonomi yaratılabilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması adına KOBİ'lerin büyüme ve gelişimlerini ileriye taşıyıp rekabet güçlerini artırması gerekmektedir (KSEP, 2015: 56).

Küreselleşme KOBİ'ler adına günden güne daha da önem kazanmakta ve KOBİ'ler üzerindeki rekabet baskısını gitgide artırmaktadır. Bu sürecin içerisinde gerekli önlemleri almayan ülkeler, ekonomik problemler yaşayabilmekte ve ülke ekonomilerinde KOBİ'lerden yeterince fayda sağlayamamaktadır.

¹⁷ Kanun, 13.12.1994 tarih ve 22140 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Ülkelerin ekonomik açıdan rekabet güçlerinin kıyaslanması adına Dünya Ekonomik Forumu tarafından Küresel Rekabet Endeksi çalışması adı altında her sene düzenli bir şekilde yayımlanmaktadır (KSEP, 2015: 56).

Grafik 2.3 Küresel Rekabet Endeksi'nde Türkiye'nin durumu

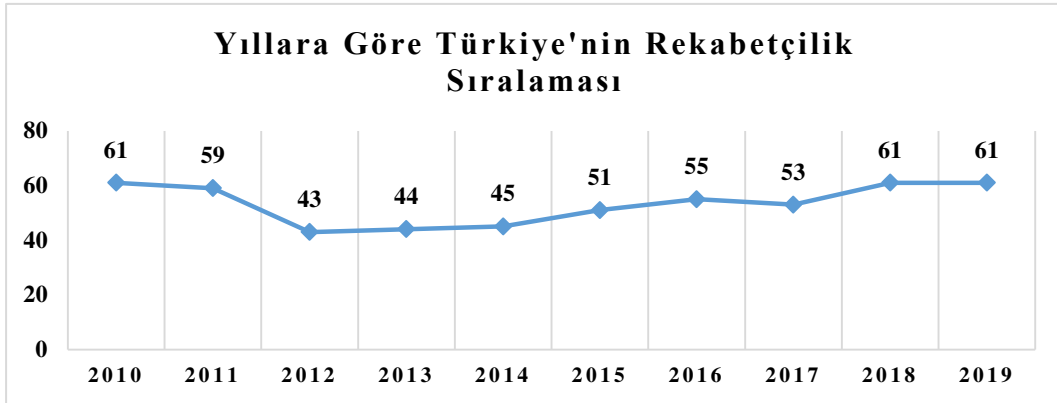
Kaynak: TİSK (2019). Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2019. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. 1. 141 ülke içerisinde çeşitli alanlarda Türkiye'nin sıralaması verilmiştir.

Grafik 2.3'te Türkiye'nin Küresel Rekabet Endeksi sıralamaları verilmiştir. Bu endekse göre 141 ülke kurumlar, altyapı, makroekonomik istikrar, ürün piyasası, işgücü piyasası, finans sistemi, pazar büyüklüğü, iş dünyası dinamizmi ve inovasyon yeteneği gibi alanlarda kıyaslanmaktadır.

2019 yılındaki küresel rekabetçilik sıralamasında 1. sırada Singapur yer alırken 2. sırada ABD ve ardından 3. sırada ise Hong Kong yer almaktadır. Türkiye ise 141 ülke içerisinde 61. Sırada yer almaktadır (TİSK, 2019: 1).

Türkiye'nin çeşitli alanlardaki sıralamalarına bakıldığında pazar büyüklüğü, altyapı ve inovasyon yeteneği konusunda daha başarılı olduğu makroekonomik istikrar, işgücü piyasası, ürün piyasası ve dinamizm gibi alanlarda ise daha az başarılı olduğu görülmektedir.

Grafik 2.4 Yıllara göre Türkiye'nin rekabetçilik sıralaması (2010-2019)

Kaynak: TİSK (2019). Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2019. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.

Türkiye Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Küresel Rekabetçilik Raporuna göre 2012 yılında kazandığı ivme ile 141 ülke arasından 43. sıraya kadar gelebilmişken 2019 yılında bir önceki yıla göre bulunduğu sırayı koruyarak 61. Sırada yer almıştır. (Grafik 2.4)

Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan On Birinci Kalkınma Planı Raporu'na göre KOBİ'lere yönelik uzun vadeli amaç belirlenmiştir. Bu amaca göre girişim yapabilme kabiliyeti yüksek, esnekliği fazla, doğru bir yönetim ve yüksek istihdam kalitesi sağlayabilen, verimlilik artışı yaratabilen, çağın gerektirdiği dijital gelişmelere ayak uydurabilen, yeniliğe açık, küresel çapta rekabet edebilecek güce sahip, ortak çalışmalara ve iş birliklerine uyum sağlayabilen ve ölçek ekonomisini yakalayacak yetkinlikteki KOBİ'lerden meydana gelen bir oluşum hedeflenmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 69).

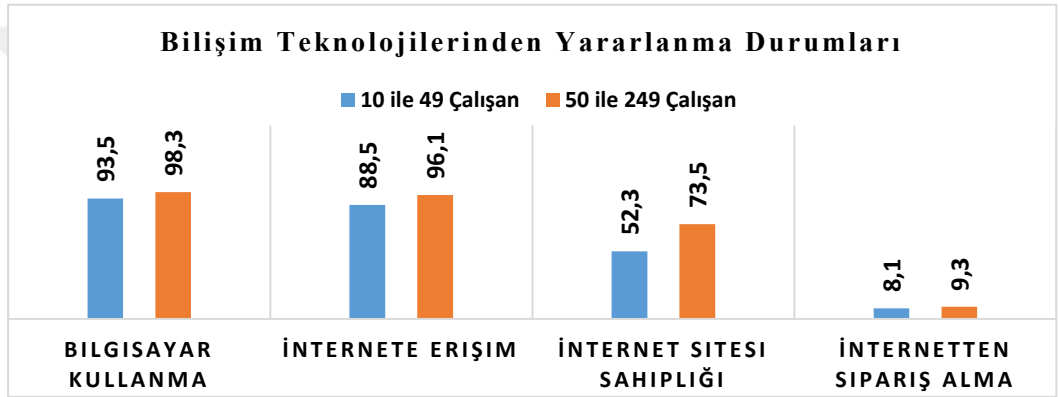
2.1.4 Türkiye'de KOBİ'ler ve Teknoloji

Günümüzde bilişim teknolojilerini aktif bir biçimde kullanan işletmeler rekabet bakımından önemli avantajlar elde etmektedir. KOBİ'ler, bilginin elde edilmesi, bilginin geliştirilmesi, bilginin paylaşılması ve değerlendirilmesi adına bilişim teknolojilerinden önemli bir biçimde faydalanmaktadırlar (Çiçek ve Çelik, 2010: 1).

Geçmişte genel itibarıyla yerel pazarlarda faaliyet göstermekte olan KOBİ'ler küreselleşmenin hız kazanması ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte uluslararası pazarlara doğru açılmaya başlamışlardır. Bu nedenle bilişim teknolojileri KOBİ'ler adına daha da önemli hale gelmektedir.

Bilişim teknolojileri KOBİ'ler için işlem maliyetlerinde düşüş, rakiplerle daha mücadele gücü ve verimlilik artışı, stok maliyetlerinde azalma, üretim ve hizmet kalitesinde artış, kontrol ve planlamanın iyileştirilmesi, müşterilere daha kolay ulaşım gibi birtakım faydalar sağlamaktadır. Bu sebeple KOBİ'ler bilişim teknolojileri kullanımı hususunda çaba sarfetmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle dış pazarlara açılan KOBİ'ler için bilişim teknolojileri ihtiyacı daha da artmıştır. İhracat ve ithalat yapan KOBİ'lerin ticaret yaparken işlemlerin kolaylaşabilmesi ve ticari faaliyetlerin arttırılabilmesi adına bilişim teknolojileri ve otomasyon sistemleri kullanımının yaygınlaşması gerekmektedir (Rad v.dğr., 2016: 125).

Grafik 2.5 Bilişim teknolojilerinden yararlanma durumları

Kaynak: KSEP (2015). KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı 2015-2018. [https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/KSEP/Kobi_Stratejisi_ve_Eylem_Planı_\(2015-2018\).pdf](https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/KSEP/Kobi_Stratejisi_ve_Eylem_Planı_(2015-2018).pdf). Erişim Tarihi: 12.11.2020. s.31.

2014 yılında yapılan Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasından elde edilen verilere (Grafik 2.5) göre (KSEP, 2015: 31):

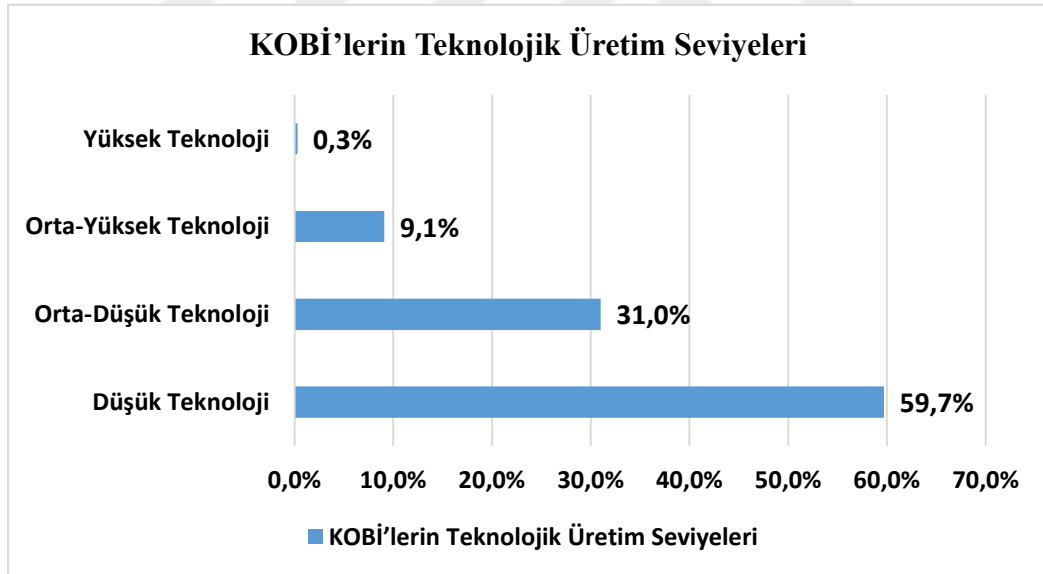
- Bilgisayar kullanma oranı, çalışan kişi sayısı 10-49 arasında olan girişimlerde %93,5, çalışan kişi sayısı 50-249 arasında olan girişimlerde %98,3 olarak belirlenmiştir.
- İnternete erişim oranı, çalışan kişi sayısı 10-49 arasında olan girişimlerde %88,5, çalışan kişi sayısı 50-249 arasında olan girişimlerde %96,1 olarak belirlenmiştir.
- Girişimlerin internet sitesi sahipliği, çalışan kişi sayısı 10-49 arasında olan girişimlerde %52,3, çalışan kişi sayısı 50-249 arasında olan girişimlerde %73,5 olarak belirlenmiştir.
- İnternet siteleri üzerinden veya elektronik veri alışverişi ile ürün ya da hizmet siparişi alma durumu, çalışan kişi sayısı 10-49 arasında olan

girişimlerde %8,1, çalışan kişi sayısı 50-249 arasında olan girişimlerde %9,3 olarak belirlenmiştir.

Ülkemizde ilk olarak 11 Mart 2020 tarihinde ortaya çıkan ve bütün dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını nedeniyle ülkemizde ve dünyada birçok tedbir alınmış bu tedbirler doğrultusunda işletmeler kapalı kalmak zorunda kalmıştır. İşletmelerin kapalı kalma süresi pandeminin yaygınlaşmasıyla beraber uzamış, bu süreç ise işletmelere zarar vermeye başlamıştır. İnsanların evden çıkmadığı ve işletmelerin kapalı olduğu bir ortamda teknoloji çok daha önemli bir hal almıştır.

İşletmeler pandemi sürecinde gerek tedbirler doğrultusunda kapalı kaldıkları için gerekse insanların salgın hastalıktan korunmak için evden dışarıya çıkmamalarından dolayı ticari kayıplar yaşamışlardır. Bu kayıpları azaltmak adına işletmeler bilişim teknolojilerine olan taleplerini artırmış internet üzerinden satış ve reklam gibi alanlara daha çok ilgi göstermeye başlamışlardır.

Grafik 2.6 KOBİ'lerin teknolojik üretim seviyeleri (2014)

Kaynak: Uz, Can (2019). KOBİ Finansmanına Bütüncül Bakış. TSKB Ekonomik Araştırmalar. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. s.5.

2020 yılında yayımlanan ‘Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması’na göre (TÜİK, 2020);

- İnternete erişim oranı, çalışan kişi sayısı 10-49 olan girişimlerde %94,2, çalışan kişi sayısı 50-249 olan girişimlerde %97,8 olarak belirlenmiştir.

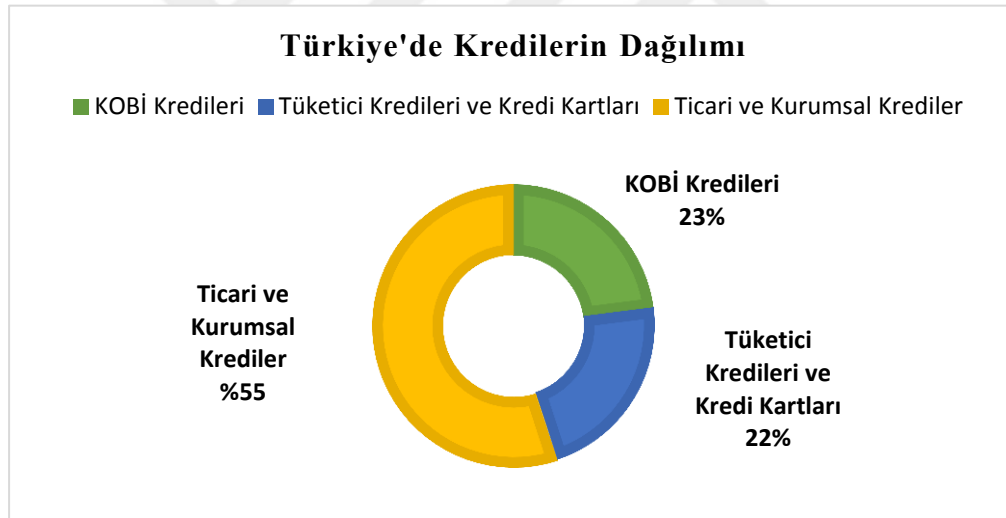
- İnternet sitesine sahip olan girişimlerin oranı çalışan kişi sayısı 10-49 olan girişimlerde %49,2, çalışan kişi sayısı 50-249 olan girişimlerde %74,1 olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de son yıllarda orta-yüksek teknolojik üretim yapan KOBİ’lerin sayısında artış görülmekle beraber üretim seviyelerine bakıldığında genel olarak emek yoğun üretim yapıldığı görülmektedir. Grafik 2.6’ya göre imalat sanayinde KOBİ’lerin %59,7’si düşük düzeydeki teknolojik ürünlerin üretimini yaparken yalnızca %0,3’ü yüksek teknoloji içeren ürünlerin üretimini gerçekleştirmektedir.

2.1.5 Türkiye’de KOBİ’lerin Kredilere Erişimi

KOBİ kredileri, KOBİ statüsünde sayılan ve ticari faaliyet gösteren işletmelere sağlanan bir kredi türü olarak tanımlanabilmektedir. Banka kredilerine baktığımızda KOBİ’lerin bu krediler içerisindeki payı son dönemlere kadar düşük düzeylerde seyretmiştir.

Grafik 2.7 Türkiye’de kredilerin dağılımı

Kaynak: BDDK (2019). Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri. Aralık 2019. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. s. 10. https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0789_01.pdf. Erişim Tarihi: 21.11.2020. 2019 Yılı BDDK verilerinden oluşturulmuştur.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan araştırmada 1990’lı yıllarda KOBİ’lerin toplam banka kredileri içerisindeki payı %5 düzeyinde seyretmiştir. 2000’li yıllarda hayata geçirilen finansal liberalizasyon çalışmalarının KOBİ’ler üzerindeki faydaları hissedilmeye başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde bankalar KOBİ’lere yarar sağlamak adına KOBİ bankacılığı birimlerini oluşturmuşlardır. Özel sektör işletmelerinin büyük çoğunluğu KOBİ statüsü

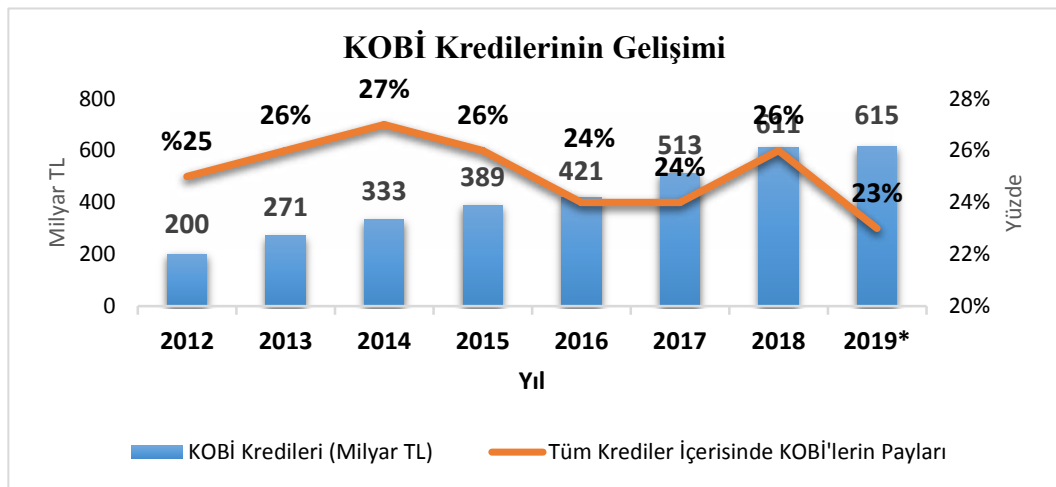
içerisinde yer almasına rağmen KOBİ kredilerinin toplam krediler içerisindeki payı sınırlı bir yer tutmuştur (Uz, 2019: 6).

Grafik 2.7’de 2019 yılında Türkiye’deki kredilerin dağılımı verilmektedir. KOBİ kredileri toplam krediler içerisinde %23’lük bir pay oluştururken tüketici kredileri ve kredi kartları %22 ve ticari ve kurumsal krediler %55’lik bir pay oluşturmaktadır.

2016 yılında yavaşlama gözlenen KOBİ kredilerinde, Hükümet Kredi Garanti Fonu’nun yeniden yapılandırılması ile birlikte bir artış meydana gelmiştir. Bu mekanizma sayesinde teminat yetersizliğinden dolayı kredi alamayan KOBİ’lere ve KOBİ dışındaki işletmelere kefil olunmuştur. Verilen bu desteğin ardından krediler KOBİ’lere doğru yönelmiştir. KOBİ kredilerindeki bu büyüme hızı 2016 yılında yıllık %5’lerden 2017 senesinin sonlarında %20’lere kadar yükselmiştir (Uz, 2019: 7).

Grafik 2.8’e göre 2014 senesinden beri kamu kesiminden gelen desteklere rağmen KOBİ kredilerinin toplam krediler içerisindeki payında azalmalar görülmektedir. 2018 yılında genel kabul gören KOBİ tanımının değişmesi ile birlikte bu payda önemli bir sıçrama gözlemlenmiş ve %26 seviyelerine yükselmiştir. 2019 tarihli BDDK verilerine baktığımız zaman tüm krediler içerisinde KOBİ kredilerinin payı %23 olarak belirlenmiştir (BDDK, 2019: 10-11).

Grafik 2.8 KOBİ kredilerinin gelişimi

Kaynak: BDDK (2019). Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri. Aralık 2019. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. s.11-12. https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0789_01.pdf. Erişim Tarihi: 21.11.2020. 2019 Yılı BDDK verilerinden oluşturulmuştur. * 2019 yılı aralık ayı verisi kullanılmıştır.

2.1.6 Türkiye’de KOBİ’lerin Sorunları

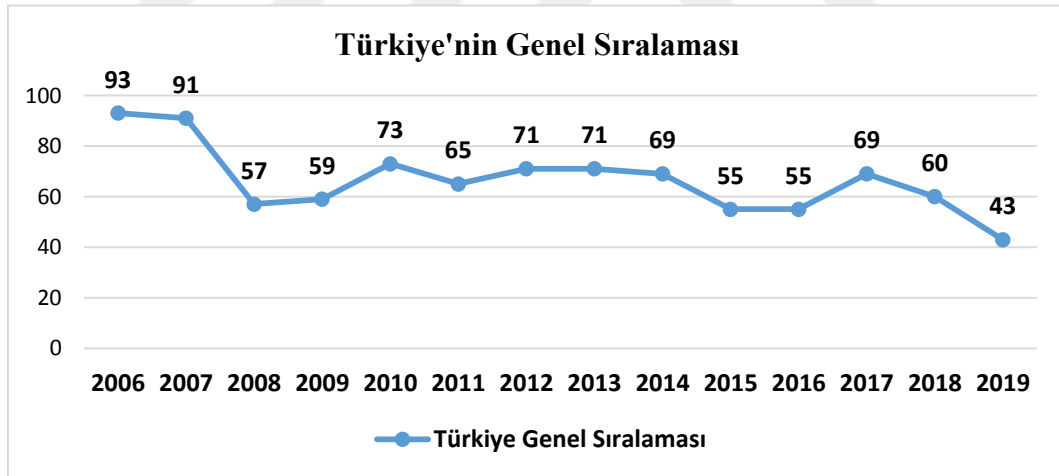
Gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomiler içerisinde günden güne önemi artan KOBİ’ler, ekonomide meydana gelen farklı koşullarla birlikte yepyeni fırsatlara sahip olurken birçok tehdit ve sorun ile de karşı karşıya kalmaktadır.

KOBİ’lerin ulusal düzeyde ekonomilere katkı verebilmesi adına yasal, idari ve mali açıdan doğru bir planlamaya dâhil olması ve iş ortamını daha kolay hale getiren çeşitli tedbirlerin alınması gerekmektedir (KSEP, 2015: 72).

Her yıl Dünya Bankası tarafından yayınlanan İş Yapma Kolaylığı Endeksi ile ülkeler işe başlama, vergi ödemesi, izinlerin alınabilmesi gibi çeşitli alanlarda incelenmektedir.

Grafik 2.9’a bakıldığında iş yapma kolaylığı açısından Türkiye, 2019 yılı içerisinde 190 ülke içerisinde 43. sırada yer almaktadır. Geçmiş yıllar ile kıyaslandığında Türkiye, bu konuda önemli bir gelişim kaydetmiştir (World Bank, 2019: 4).

Grafik 2.9 İş Yapma Kolaylığı Endeksi’ne göre Türkiye’nin genel sıralaması

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020). İş Yapma Kolaylığı. <https://www.hmb.gov.tr/is-yapma-kolayligi-nedir>. Erişim Tarihi: 27.11.2020.

İşletmelerin daha kolay bir şekilde kurulmasının yanı sıra var olan KOBİ’lerin içinde bulunduğu iş ortamının geliştirilmesi de ulusal çapta kalkınma anahtarı olarak dikkate alınması gereken bir konudur (KSEP, 2015: 73). KOBİ’ler faaliyet gösterirken çeşitli sorunlar ile karşı karşıya gelmektedirler. Bu sorunlar içerisinde bir tanesi de vergi oranları olarak belirlenmiştir (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2015: 28).

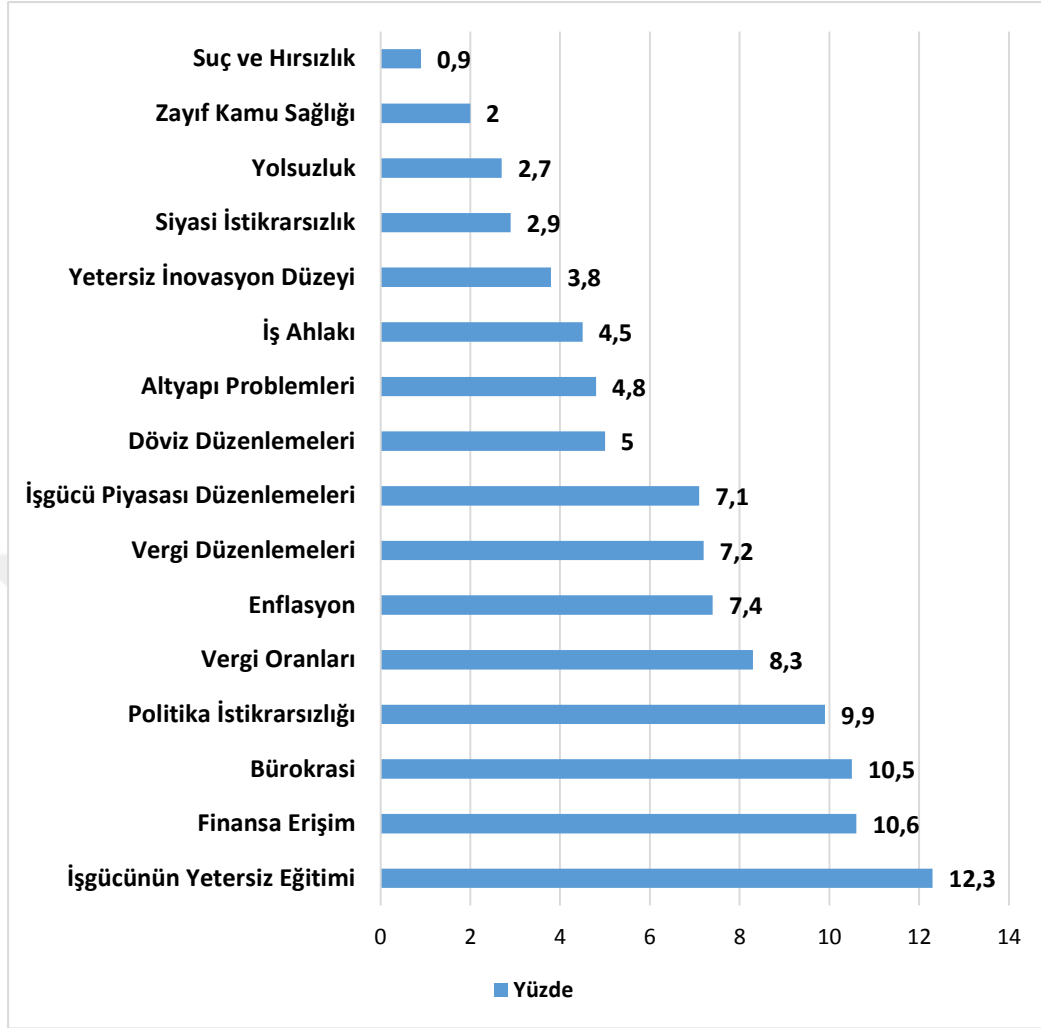
KOBİ'lerin genel itibariyle emek yoğun şekilde faaliyet göstermesinden dolayı emek ile ilgili sorunlar KOBİ'ler adına daha da önem kazanmaktadır. Bu problemlerin en başlarında ise nitelikli elemanlara ulaşmadaki zorluk gelmektedir. Türkiye'de verilen mesleki teknik eğitimi yeterli düzeyde olmaması zaten eğitilmiş personel açığı bulunan KOBİ'leri daha da zor duruma sokmaktadır. KOBİ'ler ihtiyaçları olan eğitilmiş personelleri tedarik etmede büyük ölçekli işletmeler ile rekabet halinde olamadıkları gibi ellerinde olan yetişmiş eğitilmiş personelleri de ellerinden kaçırmaktadır (Taş ve Özcan, 2015: 28). KOBİ'ler genel itibariyle eğitilmiş ve işinde uzmanlaşmış kişileri işe alabilme adına yeterli mali güce sahip değildir. Bu mevcut durum ise KOBİ'lerin ilerlemesinin önünde duran başka bir problemidir.

KOBİ'lerin sıklıkla şikâyet ettiği bir diğer sorun ise finansmana ulaşmadaki sıkıntıdan kaynaklanmaktadır. Kredi verecek kurumların az olması ve olan kurumların da yeterli düzeyde krediler sağlamaması KOBİ'ler açısından önemli engellerden biridir (Bayülken ve Kütükoğlu, 2012: 38). KOBİ'ler kredilere erişebilmek için birçok şartı yerine getirme, bürokratik sorunların üstesinden gelme ve uzun süre bekleyişler gerçekleştirmek zorundadırlar. Bu nedenle özkaynakları yeterli düzeyde olmayan KOBİ'ler ekonomik dalgalanmalar karşısında daha da güçsüz durumlara düşebilmektedirler.

KOBİ'lerin karşılaştığı diğer bir sorun ise altyapının yetersiz olmasıdır. Gelişim gösteren ve etkili bir altyapı, ekonominin doğru bir şekilde faaliyetlerini yürütebilmesi adına büyük öneme sahiptir (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2015: 4).

Grafik 2.10'da Türkiye'de iş yaparken karşılaşılabilecek problemler belirlenmiştir. 2018 yılında Türkiye'de iş yaparken karşı karşıya kalınabilecek en önemli problem nitelsiz işgücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca KOBİ'lerin nitelikli işgücü istihdam etmek için yeterince finansmana sahip olmamasından dolayı ülkede varolan nitelikli işçiler ise büyük çaplı işletmeleri tercih etmektedir.

Grafik 2.10 Türkiye’de iş yaparken karşılaşılabilecek problemler

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Girişimcilik, KOBİ’ler Esnaf ve Sanatkarlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.

İşletmelerin eğitimsiz işgücünün ardından yaşadıkları diğer önemli problem finansa erişim sıkıntısıdır. Kredi bulmakta güçlük çeken işletmelerin yeni yatırımlara başvuramamaktadır. Bu husus KOBİ’lerin gelişmesinin önündeki bir engel olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Bürokrasi ve ülke politikalarının istikrarsızlığı işletmeler adına bir diğer sorun olarak görülmektedir. Bürokratik işlemlerin ağır ilerlemesi ve ülke içerisinde istikrarsız politikalara başvurulması işletmelerin güvenlerini zedelemekte ve rahatlıkla ticari faaliyet gerçekleştirmelerine engel olmaktadır.

Vergi oranları, vergi düzenlemeleri ve enflasyon işletmelerin karşılaştığı diğer sorunların başında gelmektedir. Vergi yükü, sürekli değişen vergisel düzenlemeler ve enflasyon, ekonomik anlamda işletmeleri yıpratmaktadır.

Yeni yatırımların yapılamaması ve işletmelerin ticari faaliyetlerini sürdürürken sıkıntılar yaşamaları işletmelerin gelişimlerini engelleyebilmektedir.

2.1.7 Küreselleşme Bağlamında Türkiye’de KOBİ’lerin Yapısı

Küreselleşme olgusu dünya üzerindeki ülkeleri oluşturan ekonomik sınırların ortadan kaldırılması olarak tanımlanabilmektedir. Teknolojinin hız kazanması ile birlikte tüm dünya ülkelerindeki pazarlar birbirine daha entegre hale gelmeye başlamıştır. Dünya ticaretinin hızlanması ve ülkeler arasındaki farklılıkların azalması piyasaların birbirlerine yakınlaşmasına sebep olmuştur.

Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte uluslararası piyasalar birbirine daha fazla yaklaşmış, tek ve büyük bir piyasaya dönüşme adına adımlar atılmıştır. Yeni ekonomik düzen içerisinde büyük şirketler ekonomide önemli aktörler haline gelmiştir. Bu nedenle KOBİ’lerin gerek iç gerekse dış piyasalarda rekabet edilebilirliğinin artırılması adına yapılan politikalar önem kazanmaya başlamıştır.

Türkiye’de KOBİ’lerin bir kısmının fason üretim yapma eğiliminde oldukları, kendi markalarını oluşturmakta ve kendi üretimlerini gerçekleştirip pazarlayabilmekte zorlandıkları görülmektedir. Rekabet edilebilirliğin sağlanması adına KOBİ’lerin kaliteli üretime daha fazla önem göstermeleri gerekmektedir (Müslümov, 2002: 18). Kaliteli üretimle küreselleşme sürecine dâhil olan KOBİ’ler küresel pazarlarda daha aktif bir rol oynayabilmekte Türkiye adına katma değer sağlayabilmektedir.

Küreselleşme sürecinde büyük ölçekli firmalar daha fazla kar edebilmek amacıyla sınır ötesindeki pazarlara daha kolay erişim sağlayabilmekte KOBİ’lere göre daha kolay ihracat ve ithalat gerçekleştirebilmektedir. Önceki dönemlerde dış pazarlara açılmakta zorlanan KOBİ’ler küreselleşme ile birlikte dış pazarlara açılma imkânı bulmuştur. Gerek bilgi eksikliği gerekse yüksek kaliteli ürünlerin üretilmemesinden dolayı birçok KOBİ dış pazarlardan mahrum kalmaktadır.

Ekonomik dalgalanmalar karşısında esnek yapıları sayesinde krizlerle mücadele edebilen KOBİ’ler olası bir kriz anında büyük işletmelere göre avantaj sağlayabilmekte daha az yatırımlarla talepteki değişimlere daha çabuk adapte olabilmektedirler. Gerekli kurumsallaşma, enformasyon ve finansman sağlandığı takdirde KOBİ’ler uluslararası pazarlarda daha aktif rol almak için girişimlerini arttırabilmektedir.

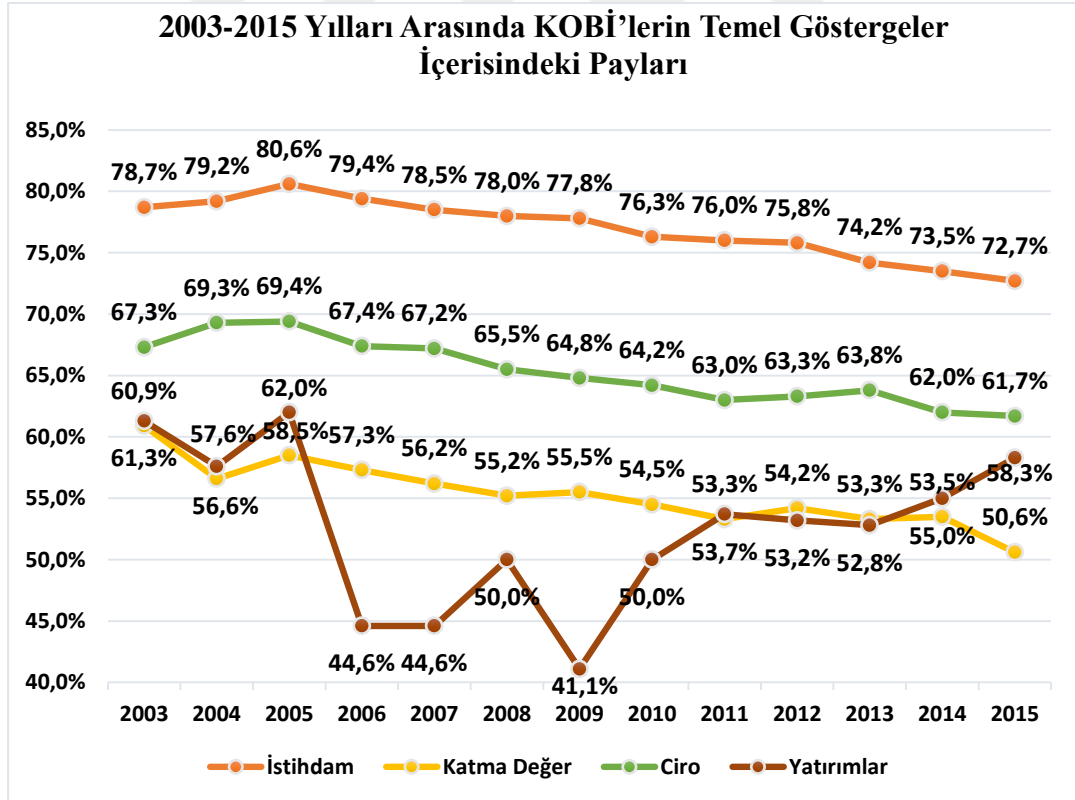
2.1.8 KOBİ'lerin Türkiye Ekonomisine Sağladıkları Katkı

Ekonomi içerisinde önemli bir yere sahip olan KOBİ'ler birçok farklı sektörde faaliyet göstermektedir. KOBİ'ler Türkiye'ye ekonomik ve sosyal açıdan önemli katkılar sağlamaktadır.

KOBİ'lerin ülke ekonomileri adına yarattığı önemli katkılardan biri istihdam yaratabilme olanaklarıdır. Grafik 2.11'de 2013-2015 yılları arasında KOBİ'lerin istihdam oranlarına bakıldığında 2003 yılından 2005 yılına kadar artış görülmektedir. 2005 yılında %80,6 ile KOBİ'ler istihdam alanında en üst seviyeye ulaşmakta daha sonraki yıllarda ise 2015 yılına kadar KOBİ'lerin işletmeler içerisindeki istihdam oranlarında devamlı olarak azalma görülmektedir.

Grafik 2.11'de KOBİ'lerin cirolarına baktığımızda 2005 yılında işletmeler içerisinde sağladığı oranlar en yüksek seviyesine ulaşmakta sonraki yıllarda ise 2011 ve 2012 yılları arasındaki ufak bir yükselmeye rağmen azalma görülmektedir.

Grafik 2.11 KOBİ'lerin temel göstergeler içerisindeki payları (2003-2015)

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri, 2015 ve 2016. Aktaran: T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Girişimcilik, KOBİ'ler Esnaf ve Sanatkarlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.24.

Grafik 2.11’de KOBİ’lerin yıllara göre sağladığı katma değere baktığımız zaman 2003 yılında %60,9 ile işletmeler içerisinde önemli bir paya sahipken 2004 yılında %56,6 ya gerilemiştir. Yıllar içerisinde dalgalı bir seyir izleyen katma değer oranları 2015 yılında %50,6 olarak belirlenmiştir.

Grafik 2.11’de KOBİ yatırımları 2003 yılından 2015 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemiştir. İşletmeler içerisinde KOBİ yatırımlarının payı 2003 yılında %61,3’lük bir paya sahipken 2006 yılında %44,6’lara kadar düşmüştür. 2008 yılında işletme yatırımları içerisinde KOBİ yatırımlarının payı %50,0 olarak seyrederken yaşanan 2008 küresel ekonomik krizinin ardından yatırımlarda görülen azalmanın da etkisiyle %41,1 lere kadar düşüş göstermiştir.

Son dönemlerde KOBİ’lerde görülen nispi düşüşlerin nedeni ise büyük ölçekteki işletmelerde KOBİ’lere oranla daha yüksek artışlar olmasıdır. Bu dinamiğin arkasında ise daha önceki dönemlerde KOBİ olarak faaliyet gösteren işletmeler KOBİ tanımının dışına çıkıp büyük işletme olarak faaliyet göstermesinden de kaynaklanmaktadır. Son on yıl içerisinde yaklaşık üç bin işletme KOBİ tanımının dışına çıkıp büyük işletme statüsünde faaliyet göstermeye başlamıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 24).

2.1.8.1 Katma Değer Açısından Sağladıkları Katkılar

Katma değer kavramı işletmeler tarafından yaratılan net değer olarak ifade edilmektedir. Bir işletme oluşturduğu faaliyet sonucunda nakit veya büyüme katkısı sağlayamıyor ise değer oluşturan bir faaliyet olarak gösterilememektedir. KOBİ’lerin katma değer yaratabilmesi için nakit akışlarında bir artış sağlaması, gelirden bir artış oluşturmaları ve sermayedeki maliyetlerinde azalma göstermesi gerekmektedir (Sipahi, 2005: 108).

Katma değerli üretim yapmak hem KOBİ’ler açısından hem de ülke ekonomisi açısından önem arz etmektedir. KOBİ’ler katma değerli üretim yaptığı takdirde bilançolarında artış sağlayabilmekte daha fazla kar elde edebilmektedirler. Sağlanan bu kar artışı ile de ülke ekonomisine destek olabilmektedirler.

KOBİ’lerde katma değer artışı gelirin daha adil dağılmasında da olumlu etkiler sağlayabilmektedir. KOBİ’lerin refah düzeyine sağladığı katkı, üretmiş olduğu katma değerlerin toplum refahını artırması ile sağlanmaktadır. Refah düzeyi daha düşük olan bölgelerde KOBİ’lere yönelik politikaların desteklenmesi refah düzeyinin artmasına yardımcı olabilmektedir (Taş ve Özcan, 2015: 41).

KOBİ'lerin katma değerli üretim kapasitelerini geliştirebilmeleri için zamanla daha da iç içe geçen küresel pazarlarda aktif bir şekilde var olmaları gerekmektedir. KOBİ'lerin küreselleşme sürecine dâhil olabilme adına yalnızca pazara girişlerdeki engelleri kaldırmak yeterli olmamakla beraber KOBİ'lerin ürettikleri ürünlerin kalitelerinin yükseltilmesi, üretimde ve işletme yönetiminde rekabeti sağlayıcı politikalar uygulamaya konulması gerekmektedir (Çatal, 2007: 339).

Genel itibariyle KOBİ'ler toplu talebe göre üretime uygun olmadığı için satışlardaki miktarların daha düşük düzeyde olduğu sektörlerde faaliyet gösteren işletme olma özelliği taşımaktadır. KOBİ'ler genellikle pazar içerisinde esnek davranabilen, ufak miktardaki siparişlerin üstesinden gelebilen bir yan sanayi olma özelliği taşıyan, büyük ölçekli işletmelerin verimli üretim gerçekleştiremeyeceği ürünleri üretebilen işletmelerdir (Bayülken, 2017: 10). Böylece büyük işletmeler açısından vazgeçilmez fason üretim yerlerine dönüşmüşlerdir. Bu nedenle Türkiye'deki işletmelerin çok büyük kısmını KOBİ'ler oluştururken KOBİ'lerin oluşturduğu katma değer ise daha düşük düzeylerde seyretmektedir (Bayülken, 2017: 10).

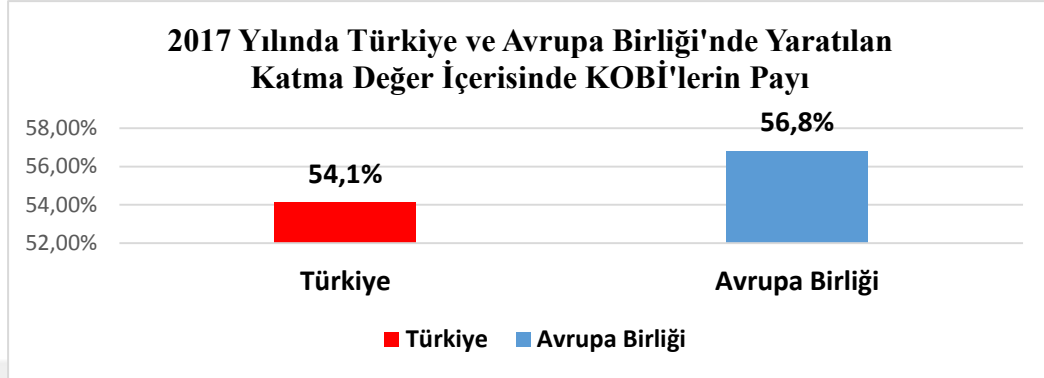
Fason üretim yapmanın üretici açısından bazı faydaları olabilmektedir. Bunların başlıcaları üretim kapasitesini tamamlamak, çeşitli ürünlerin üretimi hakkında bilgi edinmek, döviz girdisi sağlamak ve kaliteli üretim yapmak zorunluluğu sayılabilmektedir. Fason üretim gerçekleştiren KOBİ'ler tek başlarına yüksek katma değer üretmek yerine büyük ölçekli işletmelerin gerçekleştirdikleri katma değerli üretime destek olmaktadır.

Öte yandan son dönemlerde KOBİ'lerin paylarında meydana gelen göreceli olarak azalma eğiliminin sebeplerinden biri ise orta ölçekli işletmelerin daha fazla faaliyet gösterip büyümeleri neticesinde kendilerini KOBİ tanımı dışarısına atması olarak gösterilebilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 24). Bulunduğu pazar içerisinde rağbet gören ve bunu fırsata çevirmek isteyen KOBİ'ler daha fazla gelir elde etmek adına üretimlerini ve bununla birlikte çalışan sayılarını artırmaktadır. Bu sebeple KOBİ tanımı dışarısında kalabilmektedirler.

KOBİ'lerin katma değer sağlayabilmeleri adına teknoloji büyük öneme sahiptir. Günümüzde hala birçok KOBİ geleneksel üretim ve işletme metodlarını kullanmakta teknolojik gelişmelere ayak uydurmaktan kaçınmaktadır. KOBİ'lerde

teknoloji kullanımının artışı katma değerli üretim artışına yardımcı olabilmektedir.

Grafik 2.12 2017 yılında Türkiye ve Avrupa Birliği'nde yaratılan katma değer içerisinde KOBİ'lerin payı

Kaynak: TÜİK, 2017; Avrupa Komisyonu, Avrupa KOBİ'leri Yıllık Raporu, 2016/2017, TSKB Ekonomik Araştırmalar. Aktarılan: Uz, Can (2019). KOBİ Finansmanına Bütüncül Bakış. TSKB Ekonomik Araştırmalar. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. s.5.

KOBİ'lerin Türkiye'de 2000'li yılların başından bu yana doğrudan oluşturduğu katma değer toplam katma değer içerisindeki oranı %50 ile %60 arasında seyretmektedir. Grafik 2.12'ye göre Türkiye'de 2017 yılında bu oran %54,1 iken Avrupa Birliği içerisinde %56,8 olarak belirlenmiştir.

Türkiye ekonomisi içerisinde yaratılan katma değer yarısından fazlasını oluşturan KOBİ'lerin, ekonomik kriz dönemlerinde katma değerli üretiminin desteklenmesiyle krizin etkilerinin daha kolay atlatılması mümkün olabilmektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde krizin etkilerini ortadan kaldırmak adına politikalar uygulanırken KOBİ'ler göz ardı edilmemelidir.

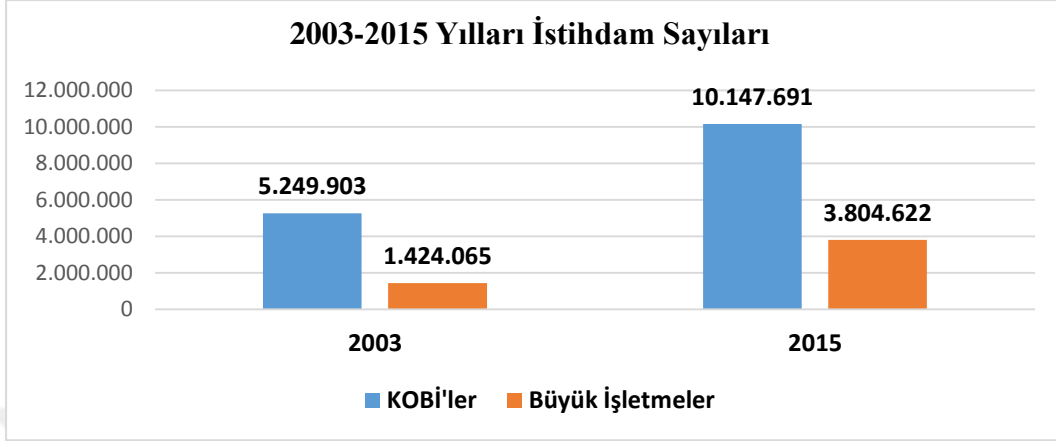
2.1.8.2 İstihdam Açısından Sağladıkları Katkılar

İstihdam kavramı sosyal ve ekonomik anlamda geçmişten günümüz toplumlarına kadar bütün dünya ekonomilerini ilgilendiren, en önemli sosyal ve ekonomik problemlerden biridir.

İstihdam kavramsal olarak hem dar hem de geniş anlamda kullanılabilir. Geniş anlamda istihdam, ekonomi içerisinde belirli bir dönemde üretim faktörlerinin tamamının mevcut teknoloji seviyesine göre hangi düzeyde faaliyet gösterdiğidir. Dar anlamda istihdam ise üretim faktörleri içerisinde yalnızca emek faktörünün kullanılmasıdır. (Ulusoy ve Akarsu, 2012:

110). Tam istihdama ulaşmak için bir ekonomideki bütün işgücüne iş bulunması gerekmektedir.

Grafik 2.13 2003-2015 yılları istihdam sayıları

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Girişimcilik, KOBİ'ler Esnaf ve Sanatkarlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara. 25.

Dünya ekonomilerinin genelinde olduğu gibi Türkiye’de de KOBİ’ler daha düşük düzeylerde yatırım ile çok daha fazla kişiye istihdam olanağı sağlayan, arz ve talepte gerçekleşen değişikliklere hızlı bir biçimde ayak uydurabilen kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Çatal, 2007: 338). 2020 yılında KOBİ’ler Türkiye’deki istihdamın %73,8’ini oluşturmaktadır. 2020 yılında 11.5 milyon kişi KOBİ’ler tarafından istihdam edilmiştir (TOBB, 2020: 1).

Grafik 2.13’e göre KOBİ’ler 2003 yılında 5.249.903 kişiyi istihdam ederken bu sayı 2015 yılında 10.147.691 kişiye yükselmiştir. Aradan geçen 12 yıllık süreçte KOBİ’ler istihdam oranını %93,3 arttırarak Türkiye’deki toplam istihdamın önemli bir kısmını oluşturmuşlardır. 2020 yılında ise 11.5 milyon kişi KOBİ’ler tarafından istihdam edilmiştir (TOBB, 2020: 1).

Tablo 2.2’ye bakıldığında TÜİK’in 2019 yılında yayınladığı girişim istatistiklerine göre toptan ve perakende olarak yapılan ticaret; motorlu kara taşıtları ve motorsikletlerin onarılması sektörü toplam KOBİ istihdamı içerisinde %27,4’lük bir pay ile istihdamın en yüksek olduğu sektör olarak karşımıza çıkmaktadır (TÜİK, 2020).

Türkiye ekonomisinde sağlanan istihdamın büyük bir bölümünü oluşturan KOBİ’ler ekonomik kriz dönemlerinde oluşan işsizliğin giderilmesi adına kullanılabilmektedir. Kriz dönemlerinde oluşan işsizliği gidermek adına vergi

teşvik ve destekleri gibi politikalar uygulanırken KOBİ'lerin de göz ardı edilmemesi istihdam artışına yardımcı olabilmektedir.

Tablo 2.2 2019 yılında KOBİ'lerde sektörlere göre çalışan sayısı (bin)

Sektörler	KOBİ'ler	Sektördeki KOBİ'lerin Türkiye'deki Payı %
Toptan ve perakende ticaret; Motorlu kara taşıtlarının onarımı	3.177	27,4
İmalat	2.663	23,1
İnşaat	1.216	10,5
Ulaştırma ve depolama	1.084	9,4
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	1.013	8,8
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	664	5,7
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	413	3,6
Diğer hizmet faaliyetleri	304	2,6
Eğitim	267	2,3
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	258	2,2
Bilgi ve iletişim	168	1,5
Gayrimenkul faaliyetleri	114	1,0
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	76	0,7
Madencilik ve taş ocaklığı	64	0,6
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme ve dağıtımı	38	0,3
Su temini; Kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme	29	0,3
Toplam	11.548	100

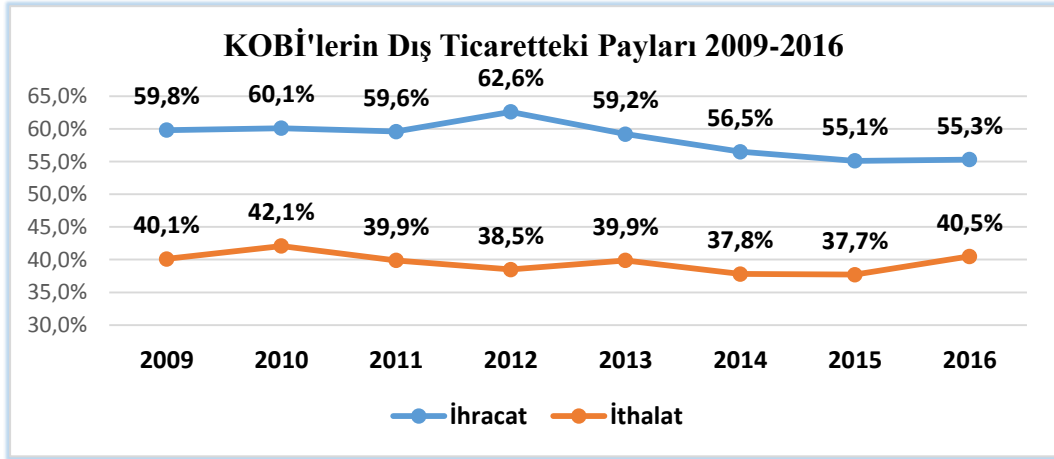
Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2020). Türkiye'nin KOBİ'leri. 26.12.2020. <https://mobil.tobb.org.tr/MansetResimleri/26166-3.pdf>. Erişim Tarihi: 01.09.2021. 4.

Daha çok ticaret, imalat, inşaat ve ulaşım gibi sektörlerde faaliyet gösteren KOBİ'lere kriz dönemlerde vergisel desteklerin sağlanması istihdamın gelişmesine destek olabilecek ve Türkiye ekonomisinin kriz zamanlarında karşı karşıya kaldığı işsizlik probleminin ortadan kaldırılmasına yardımcı olabilecektir.

2.1.8.3 İhracat ve İthalat Açısından Sağladıkları Katkıları

Herhangi bir malın dış ülkelere döviz ile yapılan satış işlemleri ihracat, farklı ülkeler tarafından üretilmiş malların ülke içerisindeki kişi veya kurumlar tarafından alış işlemleri ise ithalat olarak tanımlanmaktadır. KOBİ'ler Türkiye ekonomisinde ihracat ve ithalat adına önemli bir rol oynamaktadır.

Grafik 2.14 KOBİ'lerin dış ticaretteki payları 2009-2016

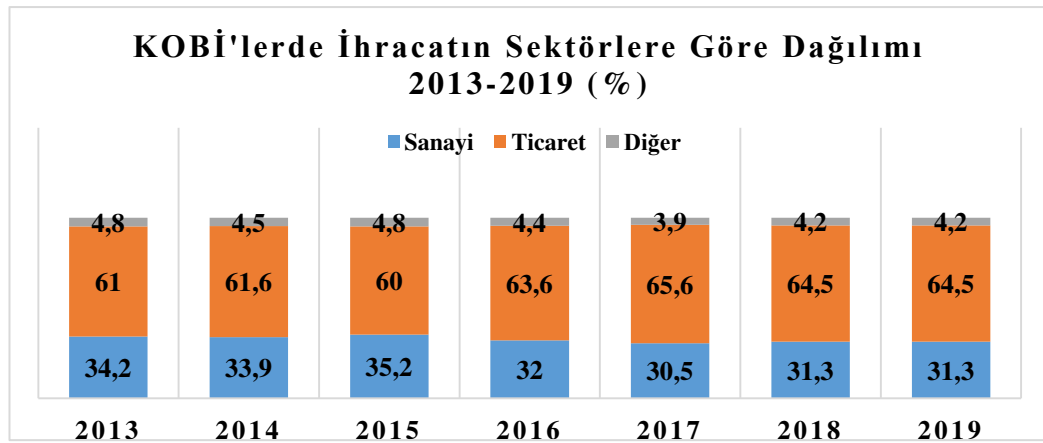

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri, 2015 ve 2016. Aktaran: T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Girişimcilik, KOBİ'ler Esnaf ve Sanatkarlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.

İhracat gerçekleştiren KOBİ sayıları ve ihracat miktarları yıllara göre artış eğilimi içerisinde. 2009 senesinde 45 bin kadar işletme 61 milyar dolar ile ihracata katkı sağlarken bu tutar 2015 senesinde 62 bin işletme ve 79 milyar dolara yükselme gerçekleştirmiştir. Fakat 2012 ve 2013 senelerinde ihracatta görülen yükselişlerin ardından düşüşe geçildiği görülmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 26).

2019 yılında ise KOBİ'ler ihracatın %56,3'ünü oluştururken 101,8 milyar dolarlık ihracat değeri oluşturmuşlardır. 2018 yılına göre 0,6 puanlık ve 5 milyar dolarlık artış gerçekleşmiştir. 2019 yılında ithalatın %37,7'lik kısmını KOBİ'ler oluştururken toplam ithalat değeri 79,3 milyar dolar olmuştur. (TOBB, 2020: 14).

Grafik 2.15 KOBİ'lerde ihracatın sektörlere göre dağılımı 2013-2019 (%)

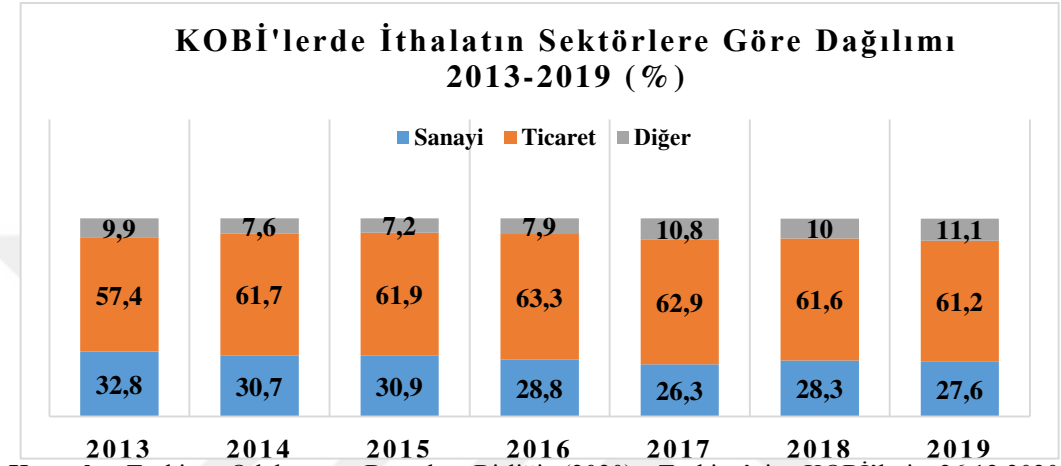

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2020). Türkiye'nin KOBİ'leri. 26.12.2020.

<https://mobil.tobb.org.tr/MansetResimleri/26166-3.pdf> Erişim Tarihi: 01.09.2021. 15.

Grafik 2.15'e göre KOBİ'lerin 2019'da gerçekleştirdikleri ihracatın %64,5'i ticaret sektöründe, %31,3'ü sanayi sektöründe ve %4,2'si diğer sektörlerde faaliyet içinde olan işletmeler tarafından gerçekleştirilmiştir. 2013-2019 yılları arasındaki periyotta ticaret sektöründeki KOBİ'ler ihracattaki paylarını artırma eğiliminde oldukları görülmektedir.

Grafik 2.16 KOBİ'lerde ithalatın sektörlere göre dağılımı 2013-2019 (%)

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2020). Türkiye'nin KOBİ'leri. 26.12.2020. <https://mobil.tobb.org.tr/MansetResimleri/26166-3.pdf>. Erişim Tarihi: 01.09.2021. 18.

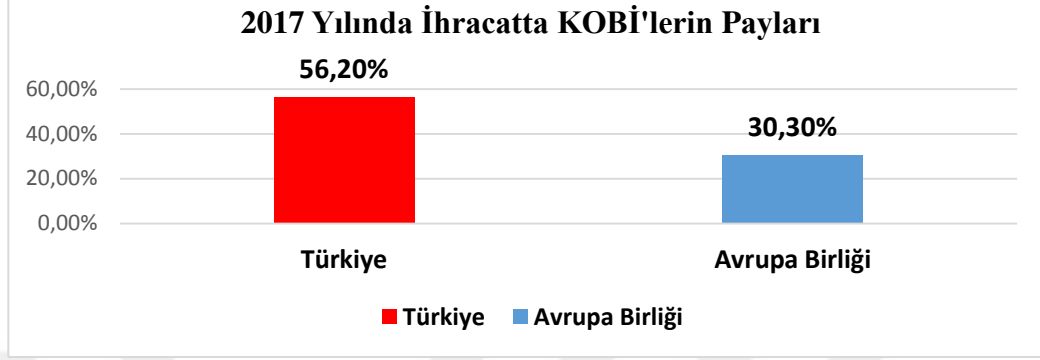
Grafik 2.16'ya göre KOBİ'lerin 2019'da gerçekleştirdikleri ithalatın %61,2'si ticaret sektöründe, %27,6'sı sanayi sektöründe ve %11,1'i ise diğer sektörlerde faaliyet içerisinde olan işletmeler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Grafik 2.17'de Türkiye'de KOBİ'lerin dış ticaretteki payları verilmiştir. Bu paylara bakıldığında azımsanmayacak boyutlarda olduğu görülmektedir. 2017 yılı içinde gerçekleştirilen ihracatta KOBİ'lerin payı %56,2 olarak belirlenirken aynı yılda bu oran Avrupa Birliğinde %30,3'tür (Uz, 2019: 5).

KOBİ'lerin ihracat yapmak amacı ile aynı çatı altında toplanarak konsorsiyum oluşturması ve ihracatın kurulan bu konsorsiyum sayesinde gerçekleştirilmesi 'Sektörel Dış Ticaret Şirketleri Modeli' olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntem pazara girişlerde sağladığı faydalar nedeniyle genellikle hükümetler tarafından teşvik edilmektedir. Bu model Türkiye'de bulunan KOBİ'lerin gerçekleştirdiği ihracata yönelik çalışmalarında gönüllü bir şekilde sermaye, bilgi, üretim ve tecrübelerini birleştirerek belirli avantajlara sahip olunmasını desteklemektedir (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2011: 22). Bu modelin desteklenmesi neticesinde KOBİ'lerin dış pazarlara açılıp ihracat yapma

eğilimleri artabilmektedir. Üretim olanaklarının düşük olması nedeniyle tek başlarına pazara girmekte yetersiz kalabilen KOBİ'ler tek bir çatı altında toplanıp dış pazarlara erişim sağlayabilmektedir.

Grafik 2.17 2017 yılında ihracatta KOBİ'lerin payları

Kaynak: TÜİK, 2017; Avrupa Komisyonu, Avrupa KOBİ'leri Yıllık Raporu, 2016/2017, TSKB Ekonomik Araştırmalar. Aktarılan: Uz, Can (2019). KOBİ Finansmanına Bütüncül Bakış. TSKB Ekonomik Araştırmalar. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. s.5.

Ekonomik kriz dönemlerinde krizin etkilerini azaltmak adına politikalar uygulamaya konulurken dış ticaret ile ilgili alanlarda KOBİ'ler göz ardı edilmemelidir. Dış ticarete ülke ekonomisi adına önemli bir yere sahip olan KOBİ'lerin kriz dönemlerinde desteklenmesi ihracat artışlarına yardımcı olabileceği gibi dış ticaret açığının kapanmasına da katkıda bulunabilmektedir.

2.1.9 Türkiye’de KOBİ’lerin Ödedikleri Vergiler

Tüm vergi mükellefleri gibi KOBİ'ler de çeşitli vergisel ödevlerle yükümlü kılınmışlardır. KOBİ'lerin hedeflerini gerçekleştirmesi için vergilerini zamanında ödemesi gerekmektedir. Çünkü vergilerini zamanında ödemeyen KOBİ'ler vergi cezaları ile karşı karşıya kalmakta bu sebeple de ileriki dönemlerde finansal sıkıntılar yaşayabilmektedir.

KOBİ'ler gerçek ya da tüzel kişi olarak faaliyet göstermektedirler. Gerçek kişi olarak faaliyet gösteren işletmeler gelir vergisi mükellefi olarak vergilendirilirken tüzel kişi olarak faaliyet gösteren işletmeler ise kurumlar vergisi mükellefi olarak vergilendirilmektedir.

KOBİ'lerin 2022 yılı itibariyle yükümlü kıldıkları vergilerden biri gelir vergisidir. Gelir, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun ilk maddesinde ‘bir gerçek kişinin bir takvim yılı içerisinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır’ olarak tanımlanmıştır (Gelir Vergisi Kanunu, m.1). Gelir vergisine dâhil olan kazanç ve iratlar şunlardır: Ticari kazançlar, zirai kazançlar, ücretler, serbest meslek

kazançları, gayrimenkul sermaye iratları, menkul sermaye iratları ve diğer kazanç ve iratlar (Gelir Vergisi Kanunu, m.2). 2022 yılında gelir vergisi oranları %15, %20, %27, %35 ve %40 olarak belirlenmiştir (gib.gov.tr, 2022a). Gelir vergisi mükellefleri olarak gerçek kişiler, kolektif şirketleri adi komandit şirketler ve adi şirketler gösterilebilmektedir.

Adi ortaklık, kolektif ve adi komandit statüsünde faaliyette bulunan KOBİ'lerin her biri için ayrı olarak gelir vergisi mükellefiyeti oluşturulacaktır. Stopaj ve KDV açısından da ortaklık adına vergi mükellefiyeti kurulacaktır. Faaliyetler üzerinden kazanılan gelirler, ortakların her biri tarafından payları oranında beyan edilmek suretiyle vergilendirilmektedir. Kolektif şirketler tüzel kişi niteliği taşımakla beraber şirketler değil ortakları gelir vergisi mükellefiyettir (GİB, 2009: 7).

KOBİ'lerin ödedikleri diğer bir vergi ise kurumlar vergisidir. Kurumlar vergisinin konusunu kurumların elde ettiği kazançlar oluşturmaktadır (Kurumlar Vergisi Kanunu, m.1). Kurumlar vergisine tabi olan kurumları sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek veya vakıflara ait olan iktisadi işletmeler ve iş ortakları olarak sıralamak mümkündür (Kurumlar Vergisi Kanunu, m.1). 2021 yılında kurumlar vergisi oranı %22'dir. (gib.gov.tr, 2020b). İşletmeler içerisinde önemli bir paya sahip olan KOBİ'ler 2019 yılında Türkiye'de işletmeler tarafından elde edilen cironun %64,5'ini oluşturmaktadır. Toplam cironun yarısından fazlasına sahip olan KOBİ'ler kurumlar vergisinden elde edilen vergi gelirlerinin de önemli bir kısmını oluşturmaktadır (TOBB, 2019: 6).

KOBİ'ler için önemli olan bir diğer vergi ise Katma Değer Vergisi'dir. Kısaca KDV olarak bildiğimiz bu vergi bazı istisnalar dışında tüm mal ve hizmetleri içine almaktadır. Bu vergi, bir mal veya hizmetin üretiminden başlayıp tüketiciye ulaştığı zamana kadar olan bölümde ortaya çıkmaktadır. (Pehlivan, 2016: 332). KDV'nin ana gayesi, yaratılan toplam katma değer vergilendirilme kapsamına alınmasıdır. Katma değer vergisi %1, %8 ve %18 olarak belirlenmiştir (gib.gov.tr, 2020c). KDV mükellefi olan KOBİ'ler bu verginin asıl yüklenicisi olmamakla birlikte KDV'yi nihai tüketicilere yansıtarak vezne görevi görmektedir. Bu sebeple KOBİ'ler Katma Değer Vergisinin tüketicilerden tahsil edilmesi aşamasında görevli birer aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

KOBİ'lerin ödedikleri bir diğer vergi ise Özel Tüketim Vergisidir. Kısaca ÖTV olarak bildiğimiz ve 2002 yılında hayatımıza giren bu vergi, bazı mal ve

hizmetlerin üstünden oransal olarak toplanan bir harcama vergisidir (Özel Tüketim Vergisi Kanunu). Bu verginin genel amacı sigara ya da alkol gibi tüketilmesi sağlık bakımından zarar doğurabilecek mallar ile lüks sayılabilecek belirli malları kapsamaktadır (Pehlivan, 2016: 368). ÖTV’de KDV gibi dolaylı bir vergi olarak karşımıza çıkmaktadır. KOBİ’ler bu verginin nihai yüklenicisi olmamakla birlikte bu vergiyi tüketicilere yansıtarak verginin tahsil edilmesi adına aktif bir rol oynamaktadır.

2.2 2000 Sonrası Dönemde Türkiye’deki Ekonomik Krizler

Türkiye’de 2000 yılı sonrası dönemde üç büyük kriz meydana gelmiştir. Kriz öncesindeki mevcut durum ve yaşanan üç büyük kriz incelenecektir.

2.2.1 2000 Yılı Öncesindeki Mevcut Durum

Türkiye, 1980’lere kadar olan dönemde genel itibariyle ithal ikamesine dayanan bir sanayileşme modeli ile birlikte korumacı bir dış ticaret politikasını benimsemiştir. Bunun yanında sabit döviz kuru rejimi uygulamıştır (Eğilmez, 2008: 70). Türkiye ekonomisinde 1980’li yılların öncesinde önem arz eden birçok kriz yaşanmıştır. Bu krizlerden bazıları ülke dışı nedenlerden dolayı oluşmuş, bazıları ise ülke ekonomisinde uygulanan politikalar ve siyasi gelişmelerden kaynaklanmıştır. Türkiye’de ülke içinde oluşan gelişmelerin neden olduğu krizlerin büyük bir kısmı ise nihayetinde Türk lirasının değerinin önemli ölçüde azalmasıyla sonuçlanmıştır (Eğilmez, 2008: 70).

80’li yıllara gelindiğinde enflasyon üç haneli rakamlara kadar yükselmiş, üretim önemli ölçüde azalmış, dışarıdan borç almak bir yana ödenmesi gereken borçlar bile ödenemeyecek noktalara gelmiştir (Akdoğu, 2012: 192). Ekonominin daha da kötüye gideceği endişesi 24 Ocak kararlarının alınmasına sebep olmuştur. 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan program ile serbest piyasa ekonomisine geçiş yapılmış, dış ticaret ve borçlanma özendirilmeye başlanmıştır (Fırat, 2009: 503).

Uygulamaya konulan bu programın ilk hedefi yüksek düzeylerde seyreden enflasyonu aşağılara çekmek olmuştur. Bu dönemde ekonomik serbestleşme amaçlanmış, serbest piyasayla alakalı düzenleme ve reformlar ön plana alınmıştır (Fırat, 2009: 504). Türkiye, 1980’li yıllardan sonra liberalleşme ve reform alanında atılan bu adımlara rağmen ekonomik büyümenin yeterince arttırılamaması, yetersiz makroekonomik politikalar ve zayıf kurumsal yapıların

sonucu olarak tekrar eden birçok krizle baş etmek zorunda kalmıştır (Macovei, 2009: 2).

Onis ve Riedel'e göre 1980 yılında gerçekleştirilen reformların temel hedefleri şunlardır (Onis ve Riedel, 1993: 39):

- Ödemeler dengesinde iyileşme sağlamak ve uluslararası alanda rekabet gücünü geliştirmek
- Enflasyonu kontrol altında tutmak
- KİT'lerin etkinliğini artırmak
- Ekonominin yoğunluğunu kamu kesiminden özel kesime doğru kaydırmak
- Kaynak tahsisi sağlanırken piyasa ekonomisine daha fazla özgürlük sağlamak

1980 yılı sonrasındaki dönemde uygulanan politikalar Türkiye ekonomisinde uzun zamandır var olan ana stratejiyi değiştirme amacı da taşımaktadır. İthal ikameci sistemin ağır bastığı 1980 öncesindeki sürecin başarısız olmaya başlaması döviz kıtlığı, yüksek enflasyon, negatif büyüme oranları ve rekabet gücündeki azalma gibi sorunlara yol açmıştır (Fırat, 2006: 145). Bu da ekonomi politikasının değiştirilmesini zorunlu kılmıştır. Alınan istikrar kararları çerçevesinde dünya ekonomileri ile bütünleşme hedefi belirlenmiş ve bu doğrultuda 24 Ocak 1980 tarihinde istikrar programı yürürlüğe konulmuştur. Bu programın amacı sıkı para politikası uygulayarak enflasyonu azaltmak, döviz gelirlerinde artış sağlayarak ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri gidermek, tasarrufları yükselterek sermaye artışı gerçekleştirmek ve bunları olabildiğince verimli yatırımlara aktarmak olmuştur. Ayriyeten ülke içinde serbest piyasa ekonomisinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için gerekli adımların atılması ve özel kesimin girişimde bulunma kabiliyetinden olabildiğince faydalanılmaya çalışılmıştır (Fırat, 2006: 145).

Ocak 1980'de uygulamaya konulan bu istikrar ve yapısal uyum programı için Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) önemli ölçüde mali yardım sağlamıştır. Bu program o zamanlar için türünün en büyük operasyonlarından biri olarak göze çarpmaktadır (Kopits, 1987: 1). Bu düzenlemeler iç talepte meydana gelen artışı sınırlamaya ve kaynakların etkin tahsisini sağlayarak arzı artırmayı amaçlayan yapısal reformlara

dayanmaktadır. Dışa açık ve piyasa ekonomisini destekleyen bu reformlar şunlardan oluşmaktadır (Kopits, 1987: 1);

- Ticaretin serbestleştirilmesi,
- Döviz ve ödeme sisteminin serbestleştirilmesi,
- Mali sektörün reformu,
- Kamu işletmelerinin düzenlenmesi,
- Vergi reformu.

Böylece Türkiye istikrarlı bir ilerlemenin yanında dış pazarlara odaklı bir dönüşüme uğramıştır. Ticaret hadlerindeki bozulmalara ve sanayileşmiş ülke pazarlarındaki düşük ithalat talebine karşın ihracata dayanan bir ekonomik toparlanma yaşanmıştır. Türkiye ekonomisinin bu tecrübesi yaygın olarak başarılı bir ekonomik serbestleşme ve istikrar durumu olarak görülmektedir (Kopits, 1987: 1).

1980 öncesi dönemde sabit kur politikasının uygulanmasından kaynaklanan TL'nin aşırı değer kazanması ve dış ticaret açıklarının yükselmesinin ardından 24 Ocak kararları ile birlikte esnek kur politikası uygulamasına geçilmiş TL/USD kuru 47 TL'den 70 TL'ye yükseltilerek Türk lirası %46.6 oranında devalüe edilmiştir (Akdoğan, 2012: 192). 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren döviz kurlarını ayarlama yetkisi Maliye Bakanlığı'ndan alınıp Merkez Bankası'na verilmiş ve kurlar günlük periyotta belirlenmeye başlanmıştır (Akdoğan, 2012: 192).

Ekonomide serbestleşme sürecinin başlarında kredi ve mevduat faizi oranları serbest bırakılmış bu durumun ardından Türk bankacılık sistemi devamlı yüksek faizlerle mevduat veren, kırılgan bir yapıya dönüşmüştür. Geri ödemesi olmayan kredilerde görülen yükseliş 1982 yılında 'Banker Krizi' olarak bilinen krize sebep olmuştur. Bu dönemin öncesinde ucuz kredi kullanmaya alışık olan reel sektör faiz oranlarındaki artışla beraber mali sıkıntılarla karşı karşıya gelmiştir. Bankalardaki mevduat birikiminin azalmasıyla birlikte fon temin etmekte zorlanan işletmeler yüksek faiz oranlarına rağmen bankerlerden borç alma yoluna gitmek zorunda kalmışlardır (Akdoğan, 2012: 194). Belli bir zaman sonra bankerler geri alamadıkları anapara ve faizler sebebiyle tasarrufu olan kimselere faiz ödemelerini geciktirmeye başlamıştır. 1981'de bankerlere mevduat sertifikası yasağı getirilmesinin ardından piyasada büyük panik oluşmuş, takip

eden dört ay içinde de iki yüz elli kadar banker iflas ederek yaklaşık iki yüz elli bin mevduat sahibini mağdur etmiştir (Akdoğan, 2012: 194).

1980 ile 1983 yılları arası 24 Ocak ve sonrasında gerçekleştirilen düzenlemelerin ilk aşamasıdır. Bu dönem daha çok istikrarın sağlanmasına yönelik olarak çalışmalar yapılmıştır. Genel anlamda finansal serbestleşmenin hedef alındığı bir dönem olmuştur. Programda üretimin ve yapısal reformların desteklenmesi amaçlanmıştır. Bu dönemde ihracatta önemli gelişmeler görülmüştür. 1980’de %107,2 olan enflasyon oranı 1981’de %36,8’e, 1982’de %27’ye kadar düşmüştür. Ayrıca yılda ortalama %4 oranında bir GSMH artış hızı gerçekleşmiştir (Fırat, 2006: 158-161).

1984 yılında % 45 olan faiz oranları 1988 yılında %84 seviyesine kadar yükselmiştir. Bu dönemden itibaren kur makası git gide artmış dövize karşı talep artışı gerçekleşmiştir (Fırat, 2006: 161).

1985 yılında Katma Değer Vergisi (KDV) yürürlüğe konulmuştur. Dolaylı bir vergi olan bu vergi türü Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından gelişmekte olan ülkelere örnek olarak sunulmuştur (Paksoy ve Bakan, 2010: 159).

1983 ile 1989 yılları arasında genel itibariyle kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. 1984’te 7.1 milyar dolar olan ihracat 1989 yılı sonunda 11.6 milyar dolar olmuştur. 1980 ile 1988 yılları arasında uygulanan kur faiz ve teşvik ile ilgili politikalar ihracat sektörünü olumlu bir şekilde etkilemiştir (Fırat, 2006: 160-164).

1989 sonrası ekonomi net sermaye giriş ve çıkışlarına aşırı duyarlı bir hale bürünmüştür. Ulusal paraya olan talep git gide daha da azalmış ülke içerisindeki dolar talebi yükselmiştir.

1994 öncesindeki dönemde kamu kesiminin gerçekleştirdiği faiz dışı harcamalar, kamu gelirlerinden daha fazla artış göstermiştir. Başka bir deyişle kamu kesimindeki faiz dışı dengesi açık vermiştir. 1990 ile 1993 yılı arasındaki dönemde ekonominin ortalama büyüme hızı yaşanan Körfez savaşındaki durgunluğa rağmen %5,2 civarında gerçekleşmiştir (Celasun, 2002: 7).

Kriz, 14 Ocak 1994 tarihinde Standard&Poor’s ve Moody’s isimli kredileri derecelendirmekle görevli olan kuruluşların Türkiye’nin kredi notunu düşürmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının bu yönde karar vermesinde cari işlemler açığında ve dış borç stokunda görülen aşırı yükselişler

etkili olmuştur. Bu kararın ardından yurtdışından borçlanma olanaklarında azalma olacağını düşünen bankalar ellerindeki parayı dövize dönüştürmüştür. Ayriyeten bu dönemde yürürlüğe konan tahvil ve bonolar üzerinden elde edilecek olan gelirlere %5 gelir vergisi stopajı getirileceği duyurulmuştur (Polat, 2019: 332). Bankaların taleplerini karşılamakta zorluk yaşayan Merkez Bankası son çare olarak döviz satımı yoluna gitmiştir. Bu hamlenin ardından arka arkaya yapılan devalüasyonlar sonucu Türk lirası aşırı değer kaybına uğramıştır. 1994 yılı Ocak ve Nisan arasındaki dönemde Türk lirasının dolar karşısında kaybettiği değer nominal olarak %172'ye ulaşmıştır. TL'nin yabancı paralar karşısında değer kaybının devam etmesi ve bankaların dövize yönelimleri Merkez Bankası'nın rezervlerinin erimesine sebep olmuştur (Polat, 2019: 332).

5 Nisan 1994 yılında verilen kararlar neticesinde önce kamu açıklarının giderilmesi daha sonra ise istikrarda devamlılığın sağlanması amaçlanmıştır (Fırat, 2009: 505). Bu sebeple çeşitli ek vergiler getirilerek kamu gelirlerinin artırılması ve kamu giderlerinde kısıtlamaların yapılması öngörülmüştür (Eğilmez, 2008: 71). Bu istikrar programı döviz kuru ve enflasyon uyumu, dış ticarete döviz gelirlerinin artırılması, bankalardaki mevduat bulundurmanın teşvik edilmesi gibi çeşitli hedeflere de sahip olmuştur (Fırat, 2009: 505). 1994 yılının başlarında meydana gelen krizin ardından hazırlanan 5 Nisan 1994 İstikrar Programı IMF tarafından da desteklenmiş ve Stand-By düzenlemesine gidilmiştir (Fırat, 2009: 505).

1995, 1996 ve 1997 yıllarında kamu borçları artış göstermiştir. Devlet, borçları ve aynı zamanda borç faizlerini ödeyebilmek adına daha yüksek faiz oranlarından borç almaya devam etmiştir. 1995 yılında hazine bonosu ve devlet tahvili faizleri %150'nin üzerine çıkmıştır (Turan, 2011: 67).

29 Temmuz 1998 tarihinde Türk vergi sisteminde önemli düzenlemelere gidilmiştir. Vergi Reformu olarak da isimlendirilen 4369 Sayılı Kanun'un amaçları şu şekildedir (Paksoy ve Bakan, 2010: 160):

- Vergisel tabanın genişletilmesi
- Vergilendirmede adaletin sağlanması
- Kayıt dışında olan ekonominin kayda geçirilmesi
- Açık ve basit bir vergi sistemi oluşturulması

Bu kanun ile ortaya konulan düzenlemelerin en önemlileri şu şekildedir (Paksoy ve Bakan, 2010: 160):

- Gelir tanımında değişikliğe gidilmiş bütün harcama ve tasarruflar gelir unsuru sayılmıştır.
- 30 Eylül tarihi sınır kabul edilmiş kişilerin ve kurumların ellerindeki varlıklarını kayıt altına alması istenmiştir. Bu tarihten sonra yapılacak olan harcamalara ilişkin geriye dönük sorgulama yapma olanağı getirilmiştir.
- Faiz üzerinden gelir elde edenlere stopaj haricinde beyan zorunluluğu getirilmiş ve şirketlerden üç aylık bilanço çıkarması istenip vergileri peşin ödeme mecburiyeti getirilmiştir.

Türk vergi sisteminde önemli değişiklikler ortaya koyan bu kanun Güneydoğu Asya ve Rusya krizlerinin yarattığı olumsuz etkiler ve daraltıcı maliye politikalarının ekonomi üzerindeki etkileri sebebiyle uygulama ortamını büyük ölçüde azaltmıştır. Bunun ardından 14 Ağustos 1999 tarihinde yürürlüğe konulan 4444 sayılı kanun ile 4369 sayılı kanundaki düzenlemelerde değişikliğe gidilmiştir. Düzenlemelerden önem arz edenler şu şekildedir (Paksoy ve Bakan, 2010: 160):

- Gelir tanımı eski haline dönmüştür.
- Kişi ve kurumların ellerindeki varlıkları kayıt altına alması için sınır kanul edilen süre üç yıl süreyle ertelenmiştir.
- Vergilerin peşin olarak ödenmesi ve beyanı üç aydan altı ata uzatılmış, kurumlardan elde edilen peşin vergi oranının düşürülmüştür.
- Faiz üzerinden gelir elde edenlere beyan zorunluluğu kaldırılmış stopajla yetinilmiştir.

1998 yılında Rusya’da ortaya çıkan kriz, Türkiye’yi uluslararası ekonomik çevrelerde riskli bir konuma sokmuş, ülke içerisinden yabancı sermayenin ve sıcak paranın çıkışı hızlanmıştır (Akdoğu, 2012: 189).

1999 yılında hem siyasi istikrar sağlanması hem de IMF ile anlaşmaya varılması sonucunda ekonomide ufak iyileşmeler görülse de Marmara depreminin gerçekleşmesi mali piyasalarda olumlu beklentileri ortadan kaldırarak krizi beraberinde getirmiştir (Akdoğu, 2012: 189).

Kronikleşen enflasyon yüksek düzeydeki reel faiz oranları ve günden güne bozulan borç dinamikleri sebebiyle ekonomiyi istikrara kavuşturmak için Türkiye

Aralık 1999'da uluslararası alandaki finans kuruluşlarının da desteklediği döviz kuruna dayanan bir istikrar programı hazırlanmıştır (Serdengeçti, 2002: 1).

2000'lere girerken Türkiye ekonomisi kronikleşmiş hale gelen yüksek enflasyon sorununa bir çare bulamayan ülkelerden bir tanesi olmuştur (Celasun, 2002: 1).

2.2.2 Kasım 2000 Krizi

Türkiye 2000 yılına girmeden önce ekonomik olarak karamsar bir hava içerisindeydi. Ekonomi %6,1 oranında küçülmüş, enflasyon %70'lere kadar çıkmış, bütçede büyük açıklar meydana gelmiş ve hazine yıllık ortalama bileşik faizlerinin oranı %106 seviyelerine ulaşmıştı. 25 yılı aşkın süredir iki haneli, yüksek enflasyona sahip olan Türkiye'de hiperenflasyon beklentisi içine girilmeye başlanmıştı (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 384).

1999 yılı Aralık ayında IMF'e gönderilen niyet mektubunda Türkiye'nin uzun yıllardır yaşadığı yüksek enflasyondan dolayı tek haneli enflasyon rakamlarına inmenin güç olduğu bu nedenle de geçmişteki uygulamalardan farklı olunacağını işaretinin verilmesi gerektiği belirtilmiştir (Yentürk, 2003: 61). 2000 yılı içerisinde yeniden bir IMF destek programı ile birlikte girilmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 384). Bu sebeple programda 2000 yılındaki enflasyon oranlarının %25'e indirmeyi, 2001 yılı sonunda ise %12'ye indirmeyi amaçladığını belirtmiştir (Yentürk, 2003: 61). Yentürk ve Eğilmez'e göre bu programda bahsedilen enflasyon oranlarına ulaşabilmek üç şartın gerçekleşmesine bağlıydı. Bunlar güçlü bir mali disiplin, önceden belirlenmiş döviz kuru hedeflerinin olması ve yapısal reformlar gerçekleştirilmesidir (Yentürk, 2003: 61, Eğilmez ve Kumcu, 2004: 384). Programın bütçedeki dayanağı vergilerden elde edilen gelirin artırılması yoluna gidilerek faiz dışı fazlanın artırılması ve hazinenin iç borçlanma sonucu üstlendiği yükün ve faizlerin azaltılması temel yaklaşım olarak alınmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 384).

Programın açıklandıktan sonra ekonomide gerçekleşen olumlu etkiler neticesinde yıllık ortalama %106 seviyelerine kadar ulaşmış olan hazine iç borçlanma bileşik faiz oranı %37 seviyelerine, gecelik ortalama faiz oranı ise %66,6 seviyelerinden %34,1'e gerilemiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 385). Ekonomi içerisinde faizlerde gerçekleşen %106'lık bir ortalamadan %37 seviyelerine ani bir geçişin olması enflasyona karşı verilen savaşta önemli sorunlar ortaya çıkarmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 385).

Türkiye IMF'in desteklediği enflasyonla mücadele programını uygulamaya koymasının ardından kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerinde artış meydana gelmiştir. Yabancı sermaye sahipleri IMF programına ve döviz kurundaki uygulamalara duydukları güvenden dolayı 2000 yılının başlarında sermayelerini Türkiye'ye akıtmıştır (Kalaycı, 2010: 443). Fakat Eylül ayından sonra net sermaye hesabı negatife dönmeye başlamış ve yabancı sermaye ülkeden çıkmaya başlamıştır. Bu durum piyasalarda panik yaşanmasına sebep olmuştur (Kalaycı, 2010: 443).

Türkiye ekonomisi 2000 yılı Kasım ayında başlayan ve 2001 yılının Şubat ayında daha da şiddetli hale gelen tarihindeki en büyük krizlerden biriyle karşı karşıya gelmiştir. Uluslararası piyasalarda meydana gelen bozulmadan zarar gören Türkiye ekonomisinde yatırım gerçekleştiren kurumların yatırımlarını geri çekmeleri, dövize olan talebin hızlı artışı ve Merkez Bankasının net dış varlıklarında ortaya çıkan azalma neticesinde Türk Lirası likiditesinin daralması, ekonomiyi finansal bir krize doğru sürüklemiştir (Fırat, 2009: 510). Kasım ayının başlarında gerçekleştirilen bankacılık kesimine yönelik düzenlemeler neticesinde bankalar açık pozisyonları kapatmak adına çok daha hızlı davranışlar sergileme yoluna gitmiştir. Bankalardaki artan likidite talebi faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Likidite sıkıntısı yaşayan bankalar büyük kayıplara uğramışlardır (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 384). Yabancı yatırımcılar dövize olan taleplerini yükseltmiş, hazine kâğıtlarını satıp Türkiye'den çıkmaya başlamışlardır. Bu da faizleri daha da yükseltmiştir (Turan, 2011: 70).

Bu krizin ana sebepleri arasında dövize olan talep artışı, bunun arkasından gelen TL talebi artışı ve mali kesimde gerçekleşen güveni zedeleyen olaylar sayılabilmektedir (Turan, 2011: 70). Bu olumsuzluklara ek olarak bankalar arasındaki faiz volatilitesinin yüksek olması, yerel yönetimlerin uyguladığı fiyat ve harcama alanındaki politikaların programla uyum sağlayamaması ve bankaların görev zararları 16 Kasım 2000 tarihindeki krizin ortaya çıkmasında temel faktörler olmuştur (Can, 2003: 75). Kasım 2000'de gerçekleşen krizin ortaya çıkmasına neden olan diğer etkenler ise hedeflenmiş olan özelleştirmelerin yapılamaması, Dünya Bankasından alınacak olan 780 milyon dolarlık kredinin alınamaması ve 1999 yılında gerçekleşmiş olan depremin ülke ekonomisine getirdiği büyük maliyet olarak gösterilebilir (Fırat, 2009: 511).

20 Kasım tarihinde ekonomideki gergin hava daha da hissedilmeye başlanınca yatırımcıların piyasalardan çekilmeye başlaması mali piyasaları ve borsayı kriz içine sokmuştur (Fırat, 2009: 511). Gecelik faizler %400'lere kadar ulaşırken Merkez Bankasının döviz rezervi hızlı bir şekilde azalmaya başlamıştır. Bu olumsuzlukların ardından Aralık ayında Türkiye'ye yapılan olumlu destekler neticesinde ülke yeni yıla krizi geçici de olsa aşmış bir şekilde girmiştir (Fırat, 2009: 511). 7,5 milyar doları IMF'den olmak üzere 10,4 milyar dolarlık rezerv desteği kısa süreli de olsa rahatlamaya sebep olmuştur. Fakat krizin arkasında bıraktığı olumsuz hava ve siyasi belirsizlikler neticesinde reel sektör uzun süre kendisini toparlamakta güçlük çekmiştir (Fırat, 2009: 512). IMF'nin verdiği bu kredi kısa vadeli ve yüksek faizli olmuştur (Fırat, 2006: 198).

Eğilmez'e göre bu kriz likidite krizidir. Döviz talebinin yarattığı likidite sıkışıklığı sonuç olarak döviz talebinde artış ortaya çıkarmıştır. Krizin en yüksek seviyelerinde bile gerçek kişilerin döviz taleplerinde büyük bir değişim olmamıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 391). Bu krizin çıkmasına sebep olan ana konu ise bankacılık sektörü ile ilgili gerçekleştirilecek düzenlemelerin kısa süre içinde gerçekleştirileceğine dair beklenti olmasından kaynaklanmıştır. Bu kriz yanlış teşhis edilmiş ve bu nedenle yanlış tedaviye maruz kalmıştır. Neticede faizler daha uygun bir seviyede dengeye gelebilecekken aşırı şekilde yükselmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 391).

2000 senesinde faizler için ayrılan kaynak yatırım harcamaları adına ayrılan kaynağın 8.3 katı kadardır. Bu veriden anlayacağımız üzere 2000 senesi bütçesine faiz harcamaları damga vurmuştur. Cumhuriyet tarihinden bu yana yapılan en büyük faiz ödemesi bu dönemde yapılmıştır. Faiz ödemeleri bütçe içerisinde ayrılan ödeneklerin önemli bir kısmını yutunca devlet asli faaliyetlerini yerine getirmek için kaynak bulmakta zorlanmış, bu hizmetlerde önemli aksamalar ortaya çıkmıştır (Fırat, 2006: 204).

Program içerisindeki yapısal reformlar ile ilgili olan kısımları uygulamaya 11 ay gecikmeli olarak başlanması IMF ve uluslararası yatırımcıları endişe içerisine düşürmüştür. Bankacılık sektörünün içinde bulunduğu kırılgan yapı programın uygulamaya konulduğu ilk 11 ay devam etmiştir (Yentürk, 2003: 68). Hedeflenen bankacılık reformlarının gerçekleştirilmemiş olması nedeniyle kriz patlak vermeden önce önemli bir kırılganlık artışı çıkmaya başlamıştır. Sermaye yapısı bakımından yetersiz kalan, bilançolarında fazlaca devlet tahvil bulunduran

ve yetersiz düzeyde dövizli olan bankalarda önemli derecede faiz riski ortaya çıkmıştır (Yentürk, 2003: 68).

Tablo 2.3 1998-2003 yılı Türkiye’deki bazı göstergeler

Yıllar	GSMH (Milyar Dolar)	Kişi Başına GSMH (Dolar)	Büyüme (Yüzde)	İhracat (Milyar Dolar)	İthalat (Milyar Dolar)	Bütçe Dengesi / GSMH (Yüzde)
1998	204,7	3255	3,8	26,9	45,9	-6,9
1999	186,9	2879	- 6,1	26,6	40,7	-11,6
2000	201,3	2948	6,3	30,7	53,1	-10,2
2001	148,2	2160	-9,4	34,4	38,9	-16
2002	165,6	2400	7,8	39,1	47,8	-14
2003	237,7	3383	5,9	50,8	64,7	-11

Kaynak: Kalaycı, İrfan (2010). Halil Seyidoğlu’na Armağan Finansal Kriz Yazıları. Nobel Yayın Dağıtım. 1. Basım. 447.

Tablo 2.3’de 1998 ile 2003 yılları arasında Türkiye’deki GSMH, kişi başına düşen GSMH, büyüme, ihracat, ithalat ve bütçe dengesi/GSMH gibi göstergeler verilmiştir. Tablo 2.3’e göre 2000 ve 2001 krizleri döneminde GSMH’de bir azalma meydana gelmiştir. Büyüme oranları 2001 yılında -9,4’lere kadar gerilemiş sonraki yıllarda eski seyrine geri dönmüştür. Ayrıca kriz döneminde kur farkından dolayı avantajlı hale gelen ihracatta artışlar görülmüştür.

2.2.3 Şubat 2001 Krizi

Türkiye ekonomisi Kasım 2000 krizinin ardından yeni bir krizin oluşmasına yatkın bir görüntü ortaya koymaya devam etmiştir. Bu sefer şubat ayında gerçekleşen siyasal bir olay ekonomik krize yol açmıştır. Mali kesimde oluşan güvensizlik ortamı devam ettiği için şubat ayındaki kriz ortamının pekişmesine ve likidite krizinin gitgide bir döviz krizine evrilmesine sebep olmuştur (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 395).

19 Şubat 2001 tarihinde Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında Milli Güvenlik Kurulu’nda yaşanan yoğun tartışmalar, kamuoyuna devletin yaşadığı bir kriz olarak lanse edilmiş, daha Kasım 2000 krizinin etkileri ortadan kalkmamışken mali piyasalarda bir defa daha karışıklık ortaya çıkmıştır (Turan, 2011: 71-72). Türk lirasından dövizle doğru kaçış işlemlerinin önemli derecede arttığı durumda tekrardan yabancı yatırımcılar piyasadan çekilmiş, bankalar ve

tasarruf sahipleri dövize doğru yönelmişlerdir. Faizler %1000'lerin üzerine çıkmış Merkez Bankası'nın net iç varlıkların amacından sapmaması krizin daha da derinlemesine neden olmuştur. 23 Şubat tarihinde Merkez Bankası rezervlerinde 5.3 milyar dolarlık bir azalma meydana gelmiştir. Bankalar arasındaki para piyasasında gecelik faiz %7500'e yükselirken, hazine %144 oranı ile borçlanmaya gitmiştir (Turan, 2011: 72).

2001 Şubat krizi, Kasım 2000 krizinin devamı niteliğinde olmuş 'Döviz Krizi' şeklinde karşımıza çıkmıştır. Bu iki krizin arasındaki zamanın kısa olması ve Kasım krizinin etkileri ortadan kalkmadan Şubat krizinin belirmesi iki krizi birbirine bağlamıştır (Fırat, 2006: 212). Şubat 2001 krizi ekonomik istikrara ek olarak siyasal istikrarın da zayıfladığının görüntüsünü çizmiştir (Fırat, 2006: 213). Yüksek düzeylerde seyreden enflasyonu bitirmeyi ve ekonomiyi istikrara kavuşturmayı hedefleyen enflasyonu düşürme programı Kasım 2000 krizinde aldığı derin yaradan sonra Şubat 2001 krizinde tamamiyle çökmüştür. 2001 Şubatında ortaya çıkan kriz 2000 yılından bu yana devam eden 'nominal çıpa' olarak isimlendirilen döviz kuru politikasının artık devamlılığı olmadığını göstermiştir (Fırat, 2006: 213).

Türkiye krizden çıkış yolu olarak döviz kurlarını çıpa olarak kullanmaktan vazgeçip döviz kurlarını dalgalanma içerisine bırakmayı denemiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 395). Lakin bu defa aşırı dalgalanmaya açık hale bürünmüş olması belirsizliğe sebep olmuştur (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 395). Sabit kur uygulamasından vazgeçilmesi ve faizlerin yüksek düzeylere ulaşması maliyetlerin de yükselmesine neden olmuştur. Bankaların ellerindeki var olan kağıtların değerlerinde meydana gelen azalış ve geri dönmeyen batık krediler sebebiyle bankacılık sektöründeki kırılgan yapı devam etmiştir (Fırat, 2009: 513).

Türkiye ekonomisinde mevcut olan yapısal problemler bankacılık sektörü üzerinde belirleyici olmuştur. İç ve dış borç stokunun fazla olması, reel faizlerin yüksekliği, enflasyonun yüksek seviyelerde seyir etmesi, sıcak para giriş çıkışları ve istikrarsız ekonomik büyümenin var olması gibi çeşitli unsurların bankacılık sektörünün gerçekleştirdiği faaliyetler üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır (Yiğitoğlu, 2005: 118).

Şubat 2001 krizi ile beraber Türkiye ekonomisi tarihinin en kapsamlı ve önem arz eden istikrar programı son bulmuştur. Yılın başlarından itibaren on sekiz bankanın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na aktarılmasıyla reel kesimdeki

olumsuz hava artarak devam etmiştir (Turan, 2011: 72). Geri ödenemeyen batık krediler ve bankaların döviz ile yaptığı borçlanmalar bankaların çöküşlerini hızlandırmış ayakta kalan bankalar ise kendilerine ortak aramışlardır. Bankacılık sektöründe yaşanan bu sarsıntı sonucunda yaklaşık olarak on sekiz bin kişi işsiz kalmıştır. Kasım 2000 yılında ortaya çıkan faiz sorunu, Şubat 2001 krizinde faiz ve kur sorununun beraber görülmesi bankacılık sektöründe büyük bir krize neden olmuştur (Turan, 2011: 72).

2001 yılı sonrasındaki dönemde Türkiye ekonomisinde gerçekleşen yeniden yapılanma süreciyle paralel olarak bankacılık faaliyetleri de yeniden şekillendirilmiştir. Krizin arkasından hayata geçirilen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile beraber bankacılık sektörü içerisinde de yeniden düzenlemelere gidilmiştir (Yiğitoğlu, 2005: 118). Bu düzenlemeler arasından en önemlisi Merkez Bankası'na özerkliğin getirilmiş olmasıdır. Yapılan bu düzenleme ile Merkez Bankası politikaları uygulamaya konulurken siyasi baskılardan uzak kalması veyahut oluşan siyasi baskıların en aza indirilmesi adına önem arz eden bir gelişme olmuştur (Yiğitoğlu, 2005: 118).

Bu krizden sonra Ziraat Bankası ve Halk Bankası ortak bir yönetim kuruluna devredilmiş Emlak Bankası da tasfiye edilmiş ve Ziraat Bankası ile birleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Ayriyeten finansal yeniden yapılandırma programı adı altında reel sektör kesiminin bankacılık sektörüne olan borçları yeniden yapılandırılmaya alınmıştır (Yiğitoğlu, 2005: 118-119).

2001 krizi sonrasında yaşanan önemli gelişmelerden bir diğeri bankaların sayılarında görülen azalma olmuştur. 2001 yılında Türkiye'de toplam 61 banka bulunurken 2004 yılında bu sayı 48'e gerilemiştir (Yiğitoğlu, 2005: 119).

2001 krizinde ekonomide %9,4 oranında küçülme görülmüş, %75'lere ulaşan devalüasyonun da etkisiyle ithalat daha da pahalı hale gelirken ihracatta da artış gözlemlenmiştir. Dış ticaret açığı 4.4 milyar dolara azalırken, cari açıkta 3.3 milyar dolarlık fazla görülmüştür. Enflasyon ise %86,6'lara ulaşmıştır (Fırat, 2006: 214).

Bu krizin ardından 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı' ismi ile uygulamaya geçirilen istikrar programı daha önceden IMF ile yapılmış olan Stand-By antlaşmalarının devamı niteliği taşımaktadır (Fırat, 2009: 515-516). Bu programla birlikte öncelikli hedef olarak görülen enflasyonun düşürülmesi esas hedef olmaktan çıkarılmıştır. Programın ana amacı makroekonomik politikalar

aracılığıyla hedeflere varmak ve uzun dönemli olarak yapısal ve mali istikrara kavuşmak olmuştur (Fırat, 2009: 516).

2001 yılının Şubat ayında meydana gelen krizin üstesinden gelmek amacı ile Dünya Bankası'ndaki görevinden ayrılıp Türkiye'ye dönen Kemal Derviş, Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı seçilmiştir. Göreve gelmesinin ardından 14 Nisan 2001 tarihinde 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nı sunmuştur (Turan, 2011: 75). Bu program ile döviz kuru rejiminin değiştirilmesi sebebiyle görülen güven eksikliğini ve ekonomideki istikrarsız yapıyı hızlı bir şekilde yok etmek ve bu doğrultuda eski alışkanlıklara dönülmeyecek şekilde yeni ve çağa uygun kurumsal yapılar oluşturmak, ekonomide etkinlik sağlayabilecek yapısal reformlar gerçekleştirmek, makroekonomik programları enflasyonla savaşıırken aktif olarak kullanmak, devamlılığı olan bir büyüme ortamı oluşturmak ve gelir dağılımında görülen bozuklukların üstesinden gelmek hedeflenmiştir (Turan, 2011: 76).

Bu programın beş temel unsuru üzerinde durulmaktadır. Bunlar (Akdoğan, 2012: 201):

- Yapılan enflasyonist politikaları dalgalı kur rejimi içerisinde devam ettirmek,
- Enflasyonla ahenk içinde olan gelirler politikası yürütmek,
- Bankaları yeniden yapılandırma içine sokmak ve reel kesimle olan bağlarını yeniden düzenlemek,
- Kamu mali dengesini güçlendirmek,
- Program içerisinde ortaya konulan hedeflerin esnek ve saydam olarak yürütülmesini sağlayacak yasal düzenlemeleri getirmek.

Eğilmez'e göre 2001 yılında yürürlüğe konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı fazla başarı gösterememiştir. Bunun ardından IMF ile beraber 18. Stand-By antlaşmasına başvurularak 2002 yılından sonra tekrar üç yıllık bir program üretilmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 397).

2.2.4 2008 Küresel Krizi

Türkiye 2001 yılında gerçekleşen krizin ardından siyasal istikrar, doğru olarak uygulanan para ve maliye politikaları, hayata geçirilen yapısal reformlar ve uluslararası pazarlarda oluşan pozitif görüntü neticesinde makroekonomik istikrar sağlamıştır. 2003 yılından 2007 yılına kadar ortalama yıllık %6,9 oranında büyüme gerçekleştirmiştir (Uçan ve Çebe, 2018: 10). Yıllık tüketici enflasyon oranı %39'dan %8,4'e gerilemiştir. Gerçekleşen hızlı bir büyümenin arkasından

siyasi belirsizliklerin de etkisi ile 2007 yılının sonlarına doğru Türkiye ekonomisinde bir durgunluk görülmeye başlanmıştır. Küresel anlamda meydana gelen krizin etkileri 2008 yılının ikinci yarısından sonra görülmeye başlamış ve ekonomideki durgunluk daha da artış göstermiştir (Uçan ve Çebe, 2018: 10).

Küresel krizin yaşanmasına sebep olan ‘subprime’ kredilerine benzeyen bir kredinin olmaması gayrimenkul piyasalarında ABD’de görülen sorunların yaşanmasını engellemiştir. 2001 yılının şubat ayında Türkiye’de gerçekleşen krizin ardından alınan kararlarla bankacılık sektörü daha kuvvetli hale getirildiği için yaşanan bu krizden çok fazla etkilenmemiştir (Engin ve Göllüce, 2016: 34). Öte yandan Basel kriterlerini özenli bir biçimde uygulamaya koyan bankacılık sektörü finansal istikrar sağlama anlamında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Fakat bu krizin Türkiye’ye tesir etmediğini söylemek de yanlış olacaktır (Engin ve Göllüce, 2016: 34).

Her ne kadar ekonomik istikrarın sağlamak adına önemli hamleler yapılmış olsa da Türkiye ekonomisinin küresel ölçekte gerçekleşen krizden etkilenmemesi söz konusu değildir. Üretimin geri kalması yanında işsizlik olgusunu da getirmektedir. İhracatın da dünya çapında yaşanan bu krizden etkilenmemesi mümkün görünmemektedir (Engin ve Göllüce, 2016: 34). Ayriyeten büyümeyi sağlayabilmek adına Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler daima dışarıdan kaynak temin etmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Küresel çaptaki belirsizlikle beraber sermaye hareketlerinde meydana gelen durgunluk kaynak problemini de beraberinde getirmektedir (Engin ve Göllüce, 2016: 34).

Amerika Birleşik Devletleri’nde 2007 yılında baş gösteren ardından bütün dünyayı etkisi altına alan bu krizden Türkiye’de çeşitli nedenlerden dolayı etkilenmiştir. İlk olarak, bu etki kredilerde ortaya çıkmıştır. 2001 krizinin ardından bankacılık alanında genel anlamıyla bir sorun gözükme de döviz olarak borçlanma ve sendikasyon kredilerinde bazı problemler meydana gelmiştir. İkincisi, portföy yatırımı anlamındadır. Çeşitli fonlardan sağlanacak olan finansmanın azalması döviz sorununa neden olmuştur. Bu sebeple TL değer kaybına uğramıştır (Kesebir, 2018: 534). Üçüncüsü, dış ticaret sektöre uğramıştır. Yapılan büyüme hedefleri dünya çapında gerçekleştirilemeyince ülkelerin küçüleceği beklentisi ile küresel ticaret hacminde küçülme meydana gelmiştir. Dördüncüsü ve son olarak, piyasalardaki artan risk beklentisi tüketicilerin

davranışlarına etki etmiş bu da özel yatırım harcamalarında azalmaya yol açmıştır (Kesebir, 2018: 534).

2008 küresel ekonomik krizinin Türkiye ekonomisine negatif etkilerinin aksine bazı pozitif etkilerden de bahsetmek mümkündür. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye 2011 İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin kriz boyunca uyguladığı para ve maliye politikalarının başarılı bir şekilde yürütüldüğü vurgulanmıştır. Ayrıca yaşanan 2008 krizinin olumsuz etkilerine rağmen kriz öncesinde uygulamaya koyulan yapısal reformlar sonucunda güçlü bir şekilde büyümesini yeniden devam ettirdiği belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2011: 47). Bunlara ek olarak Türkiye'deki bankacılık sektörünün Şubat 2001 krizinden sonra gidilen düzenlemelere bağlı olarak 2008 krizine karşı daha güçlü bir tavır sergilediğine değinilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2011: 49).

Türkiye, 2001 yılında yaşadığı krize önlem olarak aldığı tedbirler sayesinde 2008 yılında Amerika'da patlak veren küresel finans krizinden daha düşük düzeyde etkilenmiştir. Özellikle finansal kesimin, reel kesime göre sağlam durduğunu söylemek mümkündür (Engin ve Göllüce, 2016: 35).

2008 küresel krizi Türkiye ekonomisi üzerinde aşağıdaki gibi etkilere sebep olmuştur (Uçan ve Çebe, 2018: 10):

- 2008'in yarısına gelmeden ulaşılması hedeflenen büyüme oranı %3,5-4 oranında iken bu oran %1,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu da Türkiye ekonomisindeki 6 yıldır görülen en düşük büyüme oranı olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Ağustos ayında yıllık enflasyon %11,7 olarak belirlenmiştir.
- Ağustos ayında ithalat 204 milyar dolar ihracat 130 milyar dolar düzeylerine gelmiştir. Sonuç olarak cari açık 47 milyar dolar dış ticaret açığı ise 74 milyar dolara ulaşmıştır.
- Kapasite kullanım oranı, üretimde son yıllarda görülen en düşük seviyelerine %74 seviyelerine gerilemiştir.
- Doğrudan yapılan sermaye girişlerinde bir önceki yıla kıyasla %35'lik bir azalış görülmüştür.
- İşsizlik %9 seviyelerine ulaşmıştır. Bu da AB ülkelerindeki işsizlik oranlarına göre oldukça yüksek olarak görülmüştür.

2.3 2000 Yılı Sonrası Türkiye’de Krizlerin Etkilerini Azaltmak İçin Uygulanan Vergi Politikaları

Türkiye’de 2000 yılı sonrası dönemden günümüze kadar üç büyük kriz yaşanmıştır. Bu krizlerde uygulanan vergi politikaları incelenecektir.

2.3.1 Kasım 2000 Krizinde Uygulanan Vergi Politikaları

1999 yılında Türkiye’de, sıkı maliye ve para politikalarının uygulanması, bankacılık sektörünün desteklenmesi ve gelirler politikası temelli Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonla Mücadele Programı 2000 ile 2002 yıllarını kapsayacak bir şekilde yürürlüğe sokulmuştur. Program içerisinde kamu kesiminde oluşan açıkların hızlı bir biçimde kapatılması ve bunun devamlı hale getirilmesi hedeflenmiştir. Ek vergiler konularak vergi gelirlerinde artış amaçlanmış, kamu kesimindeki harcamaların kısıtlanmasına yönelik önem arz eden tedbirler konulmuştur (Fırat, 2013: 301).

Bu programla birlikte enflasyonla mücadele kapsamında ücretlerin azaltılması politikası amaçlanmış bu nedenle ücretlilerin vergi yükünde bir kat daha artış meydana gelmiştir. 2001 yılında ücretler üzerinde kalan vergi yükü %37 olarak belirlenmiştir. Geçmiş yıllara kıyasla vergi yükünde azalma meydana gelse de dolaylı vergiler sebebiyle ücretli üzerindeki vergi yükü ağırlığını korumuştur (Fırat, 2013: 301).

IMF ile yapılan Stand By düzenlemesine ilişkin 09.12.1999 tarihli Niyet Mektubuna göre ek gelir ve kurumlar vergisi ödemesi, ek yıllık motorlu taşıtlar vergisi ve emlak vergisi ödemesi ve cep telefonlarının faturaları üstüne ekstra bir vergi getirilecek olan vergi paketi 26 Kasım 1999 tarihinde parlamento tarafından onaylanmıştır (09.12.1999 Tarihli Ek Niyet Mektubu, 1999: 3-4).

Buna ilaveten 1 Aralık 1999’dan daha önceki bir tarihte piyasaya çıkartılmış kamu kâğıtları üstüne stopaj vergisi getirilerek bunları elinde tutanların 2000 senesinde enflasyon ve faiz oranlarında görülen ani değişimler sonucu oluşacak karları azaltılmıştır. Alınan bu tedbirler ile 2000 yılında gayrisafi milli hasılanın %2’si oranında arttırılması kararlaştırılmıştır (09.12.1999 Tarihli Ek Niyet Mektubu, 1999: 4).

Ayrıca bu niyet mektubuna göre uygulamaya konulması gereken bazı önlemler aşağıdaki gibi verilmiştir (09.12.1999 Tarihli Ek Niyet Mektubu, 1999: 4):

Gayrimenkul sermaye iradı ve serbest meslek üzerinden elde edilen kazançlarda uygulanan %15 oranındaki stopajın %20'ye yükseltilmesi, faiz gelirinin üzerindeki stopaj oranının %2 puan yükseltilmesi ve ücretlere uygulanan vergi dilimleri ile istisna miktarlarının sınırlandırılması neticesinde doğrudan elde edilen vergi gelirlerinde gayri safi milli hasılanın %0,3'ü kadar arttırılması amaçlanmıştır.

Katma değer vergisi gayri safi milli hasılanın %0,5'i kadar ek gelir oluşturmaya amacıyla %2 puan yükseltilmesi hedeflenmiştir.

Tütün mamulleri ve alkollü içeceklerdeki ek katma değer vergisi oranının, eğitim üzerinden gerçekleştirilen kesintilerin, ücretlerin ve harçların yükseltilmesini kapsayan diğer önlemlerin gayri safi milli hasılanın %0,4'ü oranında gelir sağlaması beklenmiştir.

09.12.1999 tarihli Ek Niyet Mektubu'nun 'Vergi Politikası ve İdaresi' başlığına göre dönem hükümeti vergi sistemini daha kullanışlı ve daha adil bir hale sokmak adına vergi sistemini tedavi etme ve vergisel uygulamaların güçlendirilmesi kararlılığı içine girmiştir. Kanunlarla desteklenmiş geniş tabanlı, düşük oranlı ve öngörülebilir marjinal vergi oranlarını içeren bir vergisel sistem hedeflenmiştir (09.12.1999 Tarihli Ek Niyet Mektubu).

Ayrıca vergi idaresinin daha etkin işlemlerini sağlayan projelere girilmiştir. Gerekli görüldüğü takdirde 2000 yılı içerisinde ve 2001 yılında da vergi sisteminde değişikliğe gidilebilecektir (09.12.1999 Tarihli Ek Niyet Mektubu, 1999: 8).

10.03.2000 yılında verilen niyet mektubuna göre öncelikli olarak alınacak tedbir olarak 2000 yılının 3. çeyreğinde yürürlüğe girmek üzere üçer aylık peşin kurumlar vergisi ödemelerinin tekrardan uygulamaya geçirilmesi belirlenmiştir (10.03.2000 Tarihli Niyet Mektubu, 2000: 2).

Kasım 2000 krizinin ortalarında likidite sıkışıklığının meydana gelmesi üzerine IMF'ye 18.12.2000 tarihinde bir Ek Niyet Mektubu sunulmuştur. Bu mektuba göre yapısal tedbirler tarihlendirilmiş, enflasyon, cari açık ve borçlanma ile ilgili hedeflerde değişiklik yapılmış, harcamalarda oluşan azalma ile birlikte vergi uygulamalarına ve vergi idaresi hakkında birtakım önlemler alınmıştır (Can, 2003: 75).

18.12.2000 tarihinde verilen niyet mektubuna göre alınan bazı önlemler aşağıdaki gibi verilmiştir (18.12.2000 Tarihli Niyet Mektubu, 2000: 4):

Peşin Kurumlar Vergisi oranı %20'den %25'e yükseltilecek, Gelir ve Kurumlar Vergisinde uygulanan üçer aylık dönemde peşin ödeme sistemi 2001 yılına kadar uzatılacaktır. Mevduatlarda, repo ve yatırım ödeneklerinde bulunan stopaj oranları yükseltilecektir. Gelir Vergisi dilimlerinde uygulanan dilimlerin hedef enflasyon seviyelerine endekslenmesi sistemi uygulanmaya devam edilecek, peşin gelir vergisi uygulaması hayat standartları temeline dayandırılarak tekrardan uygulamaya konulacaktır. Deprem sebebiyle vergi ertelemeleri uygulanan bölgelerde bu uygulamanın kalkmasının da ardından GSMH'nin %1.2'si oranında gelir kazandırılması hedeflenmektedir. Bu önlemler dolaysız vergiler üzerinde alınacak önlemler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolaylı vergiler üzerinde alınacak önlemlere baktığımız zaman Özel İşlem Vergisi oransal olarak iki kat arttırılacak ve Özel İletişim Vergisi ile birlikte sürelerinde değişikliğe gidilecektir. Telefon hizmetleri üzerinden ve doğal gaz üzerinden alınan katma değer vergisi oranında artış gerçekleştirilecektir. Motorlu taşıtlar vergisinde artışa gidilecektir. LPG'li araçlardan elde edilen vergiler arttırılacaktır. Akaryakıt tüketim vergisinde aylık olarak gerçekleştirilecek artış oranı önceden hedeflenen minimum enflasyon oranına eşit olarak belirlenecektir. Bu tedbirlerin de GSMH'nin %1.2'si oranında gelir kazandıracağı düşünülmektedir.

Tablo 2.4 Bütçe gelirlerinin GSMH'ye oranı (1999-2001) (%)

	1999	2000	2001
Gelirler	23.9	25.9	25.5
Vergi Gelirleri	18.9	21.0	20.5
-Dolaysız Vergiler	8.6	8.6	7.3
-Dolaylı Vergiler	10.3	12.4	13.3
Vergi Dışı Gelirler	5.0	4.8	5.0

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2001). Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı. 26.

Ayrıca bu mektubun 'Vergi İdaresi' başlığına göre 2000 ve 2001 yıllarında vergi idaresini kuvvetlendirmek adına yapılan çalışmalara devam edileceği

belirtilmiştir. Bu hedef doğrultusunda 2001 yılına kadar bütün vergi dairelerinin bilgisayarlı sisteme geçirilmesi düşünülmektedir. Vergi affı gerçekleştirilmeden vergi borçlarını azaltmak için vergi kimlik numarası uygulamasını daha geniş tabana yayarak iyileştirmek hedeflenmiştir.

IMF'ye sunulan niyet mektubunda ortaya konulan hususlarla alakalı olarak bazı vergisel düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler 4605 sayılı kanun ile yürürlüğe konulmuştur. Bu kanun ile birlikte Motorlu Taşıtlar Vergisi, Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Taşıt Alım Vergisi, Özel İletişim Vergisi, Eğitime Katkı Payı ve Özel İşlem Vergisinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Gerçekleştirilen bu değişikliklerle servet üstünden tahsil edilen bazı vergiler yükseltilmiş, geçici süreyle tahsil edilen vergilerin süreleri arttırılmış, Gelir Vergisi kanununa geçici olarak eklenen bir madde ile hayat standardı esaslı uygulanmaya başlanmıştır (Can, 2003: 76).

Kasım 2000 krizinin getirdiği olumsuzlukları ortadan kaldırmak adına uygulanan bunca önleme rağmen 2001 yılının şubat ayında yeni bir kriz meydana gelmiştir.

2.3.2 Şubat 2001 Krizinde Uygulanan Vergi Politikaları

Türkiye ekonomik olarak 1990'lardan beri sıklıkla meydana gelen krizler ile yüz yüze gelmektedir. Meydana gelen bu krizlerde dışsal faktörlerin de rolü olmakla birlikte krizler iki temel nedene bağlanmıştır. Birincisi ekonomideki sürdürülemeyen borç dinamiğinin varlığı, ikincisi ise kamu bankalarının ve özel bankaların içinde bulunduğu sağlıksız yapıdan kurtarılması ve mevcut yapısal sorunların kalıcı şekilde çözümlenmesi gerekliliğidir (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 2001: 1).

Türkiye'de kamu kesiminde oluşan açıkları gidermek adına genellikle kamu harcamalarının kısılmasına yönelik politikalar gündeme alınmış, özellikle de cari harcamalar ve yatırım harcamalarında kesintiler yapılmıştır. Bütçe üzerinde oluşan açıkların kapatılması adına vergilerin arttırılması pek istenmese de bütçedeki açıkların ve kamu borçlarının mevcut durumu vergileri arttırmaya mecbur etmiştir (Akçağlayan ve Kayıran, 2010: 133). Fakat vergilendirmede görülen kayıp ve kaçakların artması ve yüksek gelirli kişilerin vergilerini yeterince arttırmama gibi çeşitli sebeplerden dolayı yapılan bu vergi artışları dolaylı vergilere dayandırılarak gerçekleştirilmiştir (Akçağlayan ve Kayıran, 2010: 133).

Kamu gelirleri açısından karşımıza gelen esas problem ise vergi oranlarının fazlalığına karşın vergi tabanının yeterince geniş olamaması ve bu nedenle de yapılan vergi tahsilatının yeterli düzeye ulaşamamasıdır. Ayrıca bu durum vergi yükünün adaletli dağılmasına da engel teşkil etmektedir (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 2001: 4). Mali sistemde ise kamu bankalarına devlet aracılığı ile verilen KOBİ'lere ve tarım kesimine destek olma görevi neticesinde meydana gelen görev zararlarının vaktinde ödenmemesinin yanında senelerdir gerçekleştirilen etkin olmayan müdahaleler de mali sistemdeki işleyişin zarar görmesine neden olmuştur (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 2001: 5).

30.01.2001 tarihinde yayınlanan niyet mektubunda belirtildiğine göre 18.12.2000 tarihli niyet mektup ile belirlenen politikalara sadık kalınması sonucunda 2000 senesi sonlarında ortaya çıkan kriz ile kaybolan piyasalardaki güven tekrardan kazanılmıştır. Bu sebeple uygulanan bu politikaya bağlılık sıkı bir şekilde devam etmiştir. Bunun yanında bazı konularda yaşanan gelişmelere göre hareket edilerek güncellemeler yapılmıştır (30.01.2001 Tarihli Niyet Mektubu, 2001: 1).

Bu dönemde geliri artırmak adına bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu nedenle vergisel bazı düzenlemeler yapılmıştır. Öncelikle 2000 senesinin sonlarına doğru, vergi gelirlerinin yükseltmek amacı ile alınan önlemlerin uygulanmasına devam edilmesi öngörülmüştür. Akaryakıt fiyatlarında uygulanmakta olan otomatik fiyatlandırma yöntemine devam edilecek ve Akaryakıttan alınan tüketim vergisi (ATV) minimum olarak belirlenen enflasyon oranı ile doğru orantıda ayarlanacak ve Akaryakıt Tüketim Vergisi'nin GSMH içerisindeki oranı %2,8 olacaktır (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 2001: 28).

Vergi tabanını genişletmek amacı ile vergi kimlik numarası kullanımı yaygın hale getirilecektir. Vergilendirmede kayıp ve kaçığın önüne geçmek adına vergi denetimleri sıklaştırılacaktır. Kamu kâğıtlarına olan bireysel talebin arttırılması amacı ile yatırım yapan kişilerin beyanname dışı tutulması uygulaması hayata geçirilecektir. Bunun yanında vergilendirmede tahsilatı artırmak adına vergi gecikme faizleri ve vergi cezaları enflasyonla orantılı biçimde ayarlanmıştır (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 2001: 28).

Güçlü ekonomiye geçiş programının yayınlanmasından kısa bir süre sonra 03.05.2001 tarihli niyet mektubunda Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği amacı doğrultusunda ekonominin yeniden yapılandırılması ve ekonomik istikrar

sağlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda enflasyonun makul düzeylere çekilmesi ve mali hesapların kuvvetli hale getirilmesi de önem arz etmiştir (03.05.2001 Tarihli Niyet Mektubu, 2001: 1).

Bu niyet mektubunda daha güçlü bir ekonomi için yapısal zayıflıkların çokça yer aldığı bu ortamda enflasyon ile mücadele etmek adına sıkı para ve maliye politikalarının uygulanmasının gerekliliği açıklanmıştır (03.05.2001 Tarihli Niyet Mektubu, 2001: 5). Ayrıca sürdürülebilir büyümenin sağlanması için 2000 yılında uygulamaya konulan kamu maliyesi uyum süreci desteklenmeye devam edilecektir (03.05.2001 Tarihli Niyet Mektubu, 2001: 20).

2000 ve 2001 yıllarında belirlenen ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi adına çeşitli vergisel tedbirler uygulanmıştır. Alınan bu önlemlerin yanı sıra 03.05.2001 tarihli niyet mektubunda da bazı düzenlemeler mevcuttur. Düzenlemeler şu şekildedir (03.05.2001 Tarihli Niyet Mektubu, 2001: 22):

- Nisan ayının sonlarına doğru yayımlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programından sonra %20'lik artış gerçekleştirilen Akaryakıt Tüketim Vergisi'nin mayıs ayı başında %15 oranında arttırılması kararlaştırılmıştır.
- Katma Değer Vergisi oranları %1 ve %8 olan oranlar dışarıda tutulmak koşuluyla %1 puan arttırılacaktır.
- Sosyal güvenlik ödemelerine ilişkin minimum katkı payında düzenlemeler doğrultusunda artış gerçekleştirilecektir.
- Vergi kimlik numaralarının yaygınlaşması ile ilgili düzenlemelerin yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır.

2.3.3 2008 Küresel Krizde Uygulanan Vergi Politikaları

2002 yılından sonra uygulamaya konulan programlar geçmişteki programlar ile benzerlik gösterse de kriz döneminin bitmesinden kaynaklı olarak istikrarlı bir döneme girilmesi 2002 yılı sonrası uygulanan programların Türkiye ekonomisinde daha fazla olumlu etkiler göstermesini sağlamıştır. Türkiye 2008 yılında ekonomik anlamda 2001 krizi ile kıyaslandığında çok daha iyi bir kamu mali dengesi içerisinde. Öte yandan arka arkaya meydana gelen ekonomik krizler Türkiye'yi krizlere karşı daha tecrübeli hale sokmuştur.

Diğer krizlerden farklı olarak bu küresel kriz finansal piyasaları değil reel ekonomiyi ilgilendirmektedir. Bu sebeple de Türkiye ekonomisine dışsal bir arz şoku olarak baş göstermiştir. Üretimde meydana gelen daralmaları önleyici maliye

politikaları önem arz etmektedir. Bunun yanında uluslararası alanda krizlere karşı uygulanan kurallı maliye politikaları da mali dengeyi sağlamak adına kullanılmaktadır (Şimşek ve Altay, 2009: 18-19).

2000 – 2008 yılları arasında önceden uygulanmakta olan daraltıcı maliye politikalarıyla birlikte bütçedeki harcamalarda düşüş ve bütçedeki gelirlerde özellikle de vergilerden elde edilen gelirlerde artış meydana gelmiştir. Küresel çapta meydana gelen krizin ekonomi üzerindeki etkisini azaltmak adına bütçe dengesini kuvvetlendirecek ve reel ekonomide rahatlama sağlayacak vergi politikaları öngörülmüştür (Fırat, 2013: 308).

2007 yılından itibaren etkili olmaya başlayan küresel kriz Türkiye ekonomisini de önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye’de 2007 yılının bitimine doğru durgunluğa sebep olmuş, vergi gelirleri de negatif bir şekilde etkilenmiştir. Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi ve Motorlu Taşıtlar Vergisi’nde büyük azalmalar meydana gelmiştir. Türkiye’de 2008 krizinde uygulamaya koyacağı politikaların daha önceki istikrar programları ile örtüşüp devamı niteliği taşıması ve makroekonomik dengeleri korumaya yönelik politikalar olması dikkate alınmıştır (Fırat, 2013: 308).

Geçmişte yaşanan krizlerde deneyimlendiği gibi durgunluk yaşanan krizlerde genişletici maliye politikaları önem arz etmektedir. Fakat talepte oluşan daralmalar olarak görülen ve derinleşen krizlerden kurtulmak için genişletici maliye politikalarına ek olarak para politikaları da uygulamak gerekmektedir (Tabar ve Tokatlıoğlu, 2018: 36). Krizin etkilerini gidermek adına öncelikle bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de para politikası yoluyla tedbirler alınmıştır. Bu önlemler yetersiz kalmasının ardından maliye politikası uygulamaya geçirilmiştir. Vergi politikası olarak da çeşitli sektörleri kapsayan Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi indirimleri ve ayrıca belirli bölgelere ve sektörlerle özel teşvik paketi açıklanmıştır (Karakurt, 2010: 186).

Ekonomide büyümenin sağlanması, istihdamın yükseltilmesi, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması ve sektörlerde yaşanan kümeleşmenin önüne geçilmesi adına yatırımları teşvik etmek amacı ile 28 Şubat 2009 tarihinde 5838 sayılı ‘Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun’ ile yatırımlar üzerinden elde edilen kazançlar için indirimli Kurumlar Vergisi uygulamasına geçilmiştir (Karakurt, 2010: 187). Tablo 2.5’te indirimli Kurumlar Vergisi oranları gösterilmektedir.

Tablo 2.5 İndirimli Kurumlar Vergisi oranları

Bölgeler	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Uygulanacak Kurumlar Vergisi Oranı (%)
1	20	10
2	30	8
3	40	4
4	60	2

Kaynak: Karakurt, Birol (2010). Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt:24. Sayı: 2. 187.

Vergi indirimlerini kapsayan ekonomiyi canlandırma paketi ile kısa sürede ekonomiyi canlandırmak planlanırken uzun dönemde ise yatırım ve üretim artışı hedeflenmiştir. Vergi indirimleri ile ilgili olarak yapılan düzenleme 16 Mart 2009 tarihinde yapılmıştır (Tabar ve Tokatlıoğlu, 2018: 36). Resmi Gazetede yayınlanan 'Bazı mallara uygulanacak Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi oranlarının belirlenmesine ilişkin ekli Karar'da 15 Haziran 2009 tarihinde kadar geçerli olmak üzere 150 metrekare ve fazlası olan konutların teslim edilmesinde Katma Değer Vergisi oranı %18'den %8'e düşürülmüştür (2009/14802 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı).

Aynı tarihe kadar uygulanmak üzere Özel Tüketim Vergisi oranları ise buzdolabı, çamaşır makinesi gibi beyaz eşyalarda ve video oynatıcı, monitör gibi bazı elektronik aletlerde %0 a indirilmiştir. Motor silindir hacmi 1600 cm³ altında olan araçlar için %37'den %18'e, 1600-2000 cm³ arasında olan araçlar için %60'dan %54'e 2000 cm³'den fazla olanlar için %84'den %80'e düşürülmüştür. Büyük kamyon, yük arabaları ve midibüsler için %4'den %1'e, otobüsler için %1'den %0'a, minibüsler için ise %9'dan %2'ye, motosikletlerde ise motor silindir hacmi 250 cm³'ü aşmayanlarda %22'den %11'e 250 cm³'ü aşanlarda ise %37'den %32'ye düşürülmüştür (2009/14802 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, Alfa YMM, 2009: 1-2).

Bu kararın ardından 29.03.2009 tarihinde resmi gazetede Bakanlar Kurulu tarafından yayınlanan yeni bir kararla Katma Değer Vergisi uygulamasının kapsamı arttırılmıştır (Tabar ve Tokatlıoğlu, 2018: 36). 30.07.2009 tarihine kadar geçerli olmak üzere bina teslim edilmelerinde, mutfak, büro ve yatak odalarında

kullanılan her türlü ahşap ve plastik mobilyalar, metalleri işlemede kullanılan bazı makinelerde ve diğer bazı ürünlerde Katma Değer Vergisi oranı %18'den %8'e düşürülmüştür (2009/14812 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı).

15 Haziran 2009'da sona erecek olan Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi indirimlerinde sona gelmesi ile beraber yeniden düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenleme ile birlikte koltuk, mobilya ve benzeri malların teslimlerinde Katma Değer Vergisi oranı %8 olarak belirlenmiştir. Motor silindir hacmi 1600 cm³'ü geçmeyen araçlar için Özel Tüketim Vergisi oranı %27 olarak belirlenmiştir. Otobüslerde %0, midibüslerde %1 ve minibüslerde de %4 olarak belirlenmiştir. Motor silindir hacmi 250 cm³'ü geçmeyenler için ise Özel Tüketim Vergisi oranı %16 olarak belirlenmiştir. Beyaz eşyada ise %2 olarak belirlenmiştir (2009/15081 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı).

Uygulanan bu vergi indirimleri yukarıda da görüldüğü üzere krizden en fazla etkilenen araba, motor, mobilya, beyaz eşya gibi mallar üzerinde yapılmıştır. Alınan bu tedbirler ile inşaat, otomotiv ve benzeri sektörlerde canlanma yaşanması hedeflenmiştir.

Tabar ve Tokathioğlu (2018: 37) 'nın yaptığı çalışmaya göre otomotiv sektörüne yönelik yapılan bu vergi indiriminin yapılma amacına ulaştığı söylenebilir fakat ticari işletmelerce kullanılan ticari araçlarda uygulanan vergi indirimi, işletmelerin kriz zamanlarında geleceğe ilişkin negatif bir beklenti içinde olması sebebiyle etkisiz kaldığı görülmektedir. Ekonominin düzelmeye başladığı 2010-2012 yılları arasında ticari araçların satışlarında yükseliş yaşanması bu tezi doğrulamaktadır. Aynı şekilde Özel Tüketim Vergisinde yaşanan indirimin ardından beyaz eşya ve mobilya satışlarında da artış görülmüş indirim sonunda satışlarda azalma yaşanmıştır. Bundan dolayı yapılan vergi indirimlerinin amacına ulaştığını söylemek mümkündür.

Ayrıca KOBİ'lerin birleşmelerinin teşvik edilmesi amacı ile 31.12.2009 tarihine kadar birleşmeye giden KOBİ'ler için kanundaki koşullara uymak kaydı ile Kurumlar Vergisi muafiyeti, %75 oranına değin indirim içeren Kurumlar Vergisi uygulaması yürürlüğe konmuştur (Fırat, 2013: 310).

Türkiye krizle daha güçlü bir şekilde mücadele edebilmek adına çeşitli gelir kaynaklarına ihtiyaç duymuştur. 2008 küresel krizi döneminde ekonomide görülen durgunluk ve işsizlik sebebiyle vergi gelirlerinde belirli bir kayıp yaşamıştır.

Bu bağlamda ‘Varlık Barışı’ uygulaması yoluna gidilmiştir. Yurtdışında bulunan varlıkları ülke içerisine getirmeyi hedefleyen bu uygulamanın mevcut geçerlilik süresi uzatılarak piyasanın hareketlenmesi ve kriz etkisinin azaltılması beklenmiştir (Fırat, 2013: 310). 01.10.2008 tarihinden itibaren yurt dışındaki para, döviz, altın, çeşitli menkul kıymetler ve sermaye piyasasında bulunan araçların kanuni defterlerde yer almaması durumunda mevcut varlığını resmi bir belge ile ispat etmesi halinde %2’lik bir vergi alınması kabul edilmiştir. Bu araçların Türkiye içerisinde bulunup kanuni defterlerin kayıtlarında yer almaması durumunda beyan edilen değerleri üzerinden %5 vergi alınması hedeflenmiştir (Tabar ve Tokathioğlu, 2018: 37).

Ayrıca yukarıda sayılan vergi politikalarının haricinde 2008 yılında yaşanan krizin etkilerini azaltmak adına başka önlemlere başvurulduğu da görülmektedir. Özel İletişim Vergisi %15 oranından %5’e düşürülmüştür. Yurt dışından tedarik edilen krediler için stopaj oranı %5’e düşürülmüştür. Hisselerdeki alım satım uygulamalarında kazançlara yönelik uygulanan vergi oranı %0’a düşürülmüştür. Daha sonra aynı uygulama yabancı yatırımcılar için de getirilerek ani sermaye çıkışlarının önüne geçilmeye çalışılmış, yerli yabancı arasındaki ayırım ortadan kaldırılmıştır (Tabar ve Tokathioğlu, 2018: 42). Vadesi geldiği halde ödenmemiş olan kamu alacakları için taksitlendirme fırsatı getirilmiştir. Menkul kıymet yatırım fonları ile yatırım ortaklıkları piyasalarda oluşturdukları işlemler sonucu elde ettikleri gelirler için banka ve sigorta muameleleri vergisinden muaf tutulması uygulaması getirilmiştir (Tabar ve Tokathioğlu, 2018: 43).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’DE 2000 SONRASI EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARININ KOBİ’LER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizinde KOBİ’lere Yönelik Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi

2000 yılı ve sonrasında meydana gelen krizlere bakıldığında Türkiye ekonomisine birçok etkisi olduğu görülmektedir. KOBİ’ler de Türkiye ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. 2000 yılında KOBİ’ler işletmeler içerisinde %99,5’lik bir paya sahiptir. İstihdamın %61,1’ini katma değerine ise %27,3’ü KOBİ’ler tarafından oluşturulmaktadır. Ayrıca KOBİ’ler rekabet gücüne de büyük ölçüde etki etmektedir (OECD, 2000: 188). 2000 krizi sırasında enflasyonist baskı artmış, dış ticaret açığı büyümüş ve bankacılık sistemi önemli derecede hasar görmüştür. Mali amaca yönelik ücretlerin azaltılması gerektiği düşünülmüş bu nedenle de mükelleflerin üzerlerine düşen vergi yükleri arttırılmıştır. Çeşitli ek vergiler konularak kamu gelirlerinde önemli derecede artış hedeflenmiştir.

Dolaylı ve dolaysız olmak üzere birçok ek vergi konulmuş, dolaylı vergilerin GSMH’nin %1,2’si oranında gelir kazandıracak aynı şekilde dolaysız vergiler üzerinden de GSMH’nin %1,2’si oranında gelir elde edileceği düşünülmüştür (18.12.2000 Tarihli Niyet Mektubu, 2000: 4). Uygulanan bu politika sonucunda hedeflendiği üzere vergi gelirlerinde artış sağlanmıştır. 1999 yılında bütçe gelirlerinin GSMH’ye oranı 18,9 olan vergi gelirleri, 2000 yılında 21,0’a ulaşmıştır. Fakat bu artış, uygulanan birçok dolaysız vergi olmasına rağmen dolaysız vergi gelirlerine etki etmemiştir. 1999 yılında GSMH’ye oranı 8,6 iken 2000 yılında bir değişim gözlemlenmemiştir. Uygulanan dolaylı vergilerden önce 1999 yılında bütçe gelirlerinin GSMH’ye oranı 10,3 iken 2000 yılında bu oran 12,4’e yükselmektedir (TCMB, 2001: 26.). Bu krizin ardından vergi ödeyenlerin ödeme güçlerine bakılmaksızın alınan ve adil olmayan dolaylı vergilerin oranında artış meydana gelmiştir.

Şubat 2001 krizinde de uygulanan bu politikaya devam edilmiş Akaryakıt Tüketim Vergisi, Katma Değer Vergisi vs. gibi dolaylı vergilerin oranlarında artış yoluna gidilmiştir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında belirtildiği üzere vergi oranlarının fazlalığına karşın verginin yeterince tabana yayılmaması ve vergi tahsilinde görülen eksiklik verginin adaletli dağılımına engel teşkil etmektedir. Vergiyi tabana yaymak adına vergi kimlik numarası gibi uygulamalara ağırlık verilmiş, gecikme faizi ve cezaları enflasyon oranında arttırılmış bu şekilde vergisel adalet sağlanmaya çalışılmıştır.

3.1.1 İstihdam ve Üretime Etkileri Açısından Değerlendirilmesi

2000 yılında esnaf ve sanatkâr sicil kaydı olan KOBİ'lerin sayısı 2.9 milyon olarak belirlenirken bu sayının kayıtlı olmayan işletmeler ile birlikte 2000 yılı için 3.5 milyon olduğu düşünülmektedir. 2000 yılında 12 adet küçük sanayi sitesi hizmet vermeye başlamıştır. 1.527 işyerinde 9.162 adet istihdam sağlanmış bu şekilde krizin istihdam üzerinde yarattığı etkilerden kurtulmaya çalışılmıştır (2001 Yılı Programı, 2000: 185).

Tablo 3.1 İstihdama yönelik bazı göstergeler (1998-2002)

Yıllar	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam (Bin)	İşsizlik Oranı (%)
1998	50,8	19.787	7,4
1999	50,7	20.033	8,2
2000	48,0	19.608	7,0
2001	47,9	19.557	8,9
2002	47,6	19.402	10,8

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014). Temmuz 2015. 249.

Yüksek faizler, batan bankalar, durağan ekonomi ve kilitlenen finansal sistem ekonomiyi aynı zamanda da işletmeler içerisinde büyük bir paya sahip olan KOBİ'leri de etkisi altına almıştır. Bazı şirketler kapanmış bazıları ise büyük ölçüde üretim kapasitelerini azaltmak zorunda kalmışlardır. Neticede işsizlik de önemli ölçüde artış göstermiştir.

Tablo 3.1'e göre 2000 yılı için işsizlik oranı %7,0 olarak belirlenmiş, işletmelerin kapanması ile birlikte bu oranda artış gözlemlenmiştir. 2001 yılında işsizlik %8,9'lere kadar ulaşmıştır. Bu oran 1998 yılında %7,4 iken 1999 yılında

ise %8,2 olarak belirlenmiştir. 2001 yılı içerisinde %-9,4 oranında meydana gelen küçülme en güçlü etkisini istihdam üzerinde göstermiştir.

İşletmeler içerisinde büyük bir paya sahip olan KOBİ'ler, istihdam sağlama olanakları bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Yaşanan ekonomik krizlerin ardından uygulanan daraltıcı maliye politikaları etkisini KOBİ'ler üzerinde de göstermiştir. Vergi politikaları uygulanırken KOBİ'lerin göz ardı edilmesi üzerilerindeki vergi yükünü arttırabilmekte bununla birlikte istihdama sağladıkları katkıyı olumsuz etkileyebilmektedir.

Tablo 3.2 Türkiye’de yıllar içerisinde açılan ve kapanan işyerlerinin sayısı

Yıllar	Açılan İşyeri Sayısı	Kapanan İşyeri Sayısı
1998	12.396	7.891
1999	17.259	6.894
2000	15.668	9.196
2001	12.378	10.883
2002	17.536	12.070

Kaynak: Uçan, Seda (2004). Şubat 2001 Krizi’nin KOBİ’ler Üzerindeki Ekonomik ve Yönetimsel Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 82.

Sanayi üretimi 2001 yılının ilk aylarından itibaren daralmaya başlamış, 2001 yılının ilk dokuz ayında gerçekleşen ticarete %11, inşaat sektöründe % 8,6 ve mali sektörde ise %8,2’lik bir daralma meydana gelmiştir. Bu sektörler krizden en çok etkilenen sektörler olmuştur. Birçok işyeri faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. (Tablo 3.2) İmalat sanayinde ise 2001 yılı ilk dokuz ay içerisinde bir önceki senenin aynı dönemine kıyasla %8,6’lık azalma meydana gelmiştir (Kınaytürk, 2006: 121). İmalat sanayinde de kapasite kullanımı yapılan üretimle orantılı olarak gelişmiştir. 1999 yılı kapasite kullanım oranı %72,3 iken 2000 yılına gelindiğinde %75,9’a yükselmiştir. 2000 yılı sonlarına doğru patlak veren krizin ardından kapasite kullanım oranları daha da azalmıştır (Kınaytürk, 2006: 124).

Yurtiçindeki daralan talep ile bağlantılı olarak KOBİ’lerin üretimleri ve kapasite kullanımlarında düşüş görülmektedir. Bazı bölgelerde faaliyet gösteren işletmelerin kapasite kullanım oranlarının %30’lara kadar gerilemiştir (Yüksel ve Murat, 2002: 16). Özellikle Şubat krizinin ardından yüksek enflasyon ile

devalüasyon KOBİ'lerin girdi fiyatlarında büyük artışa neden olmuştur. 2000 yılı sonu ile 2001 yılı haziran ayı arası baz alınarak Konya'da yapılan bir araştırmaya göre elektriğe %66, benzine %80, doğal gazla %78, LPG'ye %134 ve demir profillere de %90 civarlarında zam yapıldığı görülmektedir. Üretimde ve kapasite kullanımlarında meydana gelen düşüş ve maliyetlerin artması KOBİ'lerde üretimin azalmasına, yavaşlamasına veya tamamıyla durmasına neden olabilmektedir. Bu durumda da istihdam ve ücretlerde azalma meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştur (Yüksel ve Murat, 2002: 16).

Ekonomide daraltıcı politikalar uygulanırken ekonomik kriz nedeniyle piyasalardaki belirsizlikler ve enflasyon baskılarından da etkilenen KOBİ'ler üretim faaliyetlerini azaltabilmekte hatta üretimlerini durdurabilmektedir. Enflasyonist baskıyı engellemek adına sıkı vergi politikaları uygulanırken KOBİ'lerin vergi yükünün fazlaca artması üretim üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Ayrıca işsizliğin ve üretimin artmasıyla birlikte enflasyonist baskıların devam etmesi durumunda stagflasyon olgusu ile karşı karşıya kalılabilmektedir.

3.1.2 Yatırım ve Tüketim Üzerindeki Etkilerin Değerlendirilmesi

Üretimdeki azalmayla orantılı olarak KOBİ yatırımlarının da azaldığı görülmektedir. Türkiye'de 1996 yılından itibaren uygulamaya konulan KOBİ Teşvik Kararnamesi ile KOBİ'lere teşvik uygulamasına gidilmiştir. Kararnamedeki şartları yerine getiren KOBİ'lere ayırım yapılmadan teşvik belgesi tahsisi karara bağlanmıştır. Bu uygulama KOBİ'ler adına olumlu bir gelişme olsa da çıkarıldığı günden itibaren 2001 yılına dek pek ilerleme kaydedilmediği görülmektedir. Teşvik uygulamasının fazla yayılamaması, kredilerin yetersizliği ve tüm KOBİ'lerin %5 oranında yararlanması nedeniyle sınırlı kalmıştır (Yüksel ve Murat, 2002: 18).

Yaşanan kriz KOBİ yatırımlarını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. KOBİ'lerin teşvik belgelerine tahsis edilen yatırım ve işletme kredilerinin krizle beraber önemli derecede azaldığı görülmüştür.

Tablo 3.3 KOBİ teşvik belgelerine tahsis edilen yatırım ve işletme kredilerinin dağılımı

Yıllar	Belge Sayısı	Yatırım Kredileri (Milyon TL)	İşletme Kredileri (Milyon TL)	Toplam Krediler (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İstihdam (Kişi)
1997	1.550	16.358.069	3.279.410	19.637.479	37.375.880	14.974
1998	1.171	15.577.254	3.856.490	19.433.744	33.188.558	12.117
1999	1.695	25.637.264	16.763.835	42.401.099	57.977.604	10.222
2000	-	-	-	-	-	-
2001*	77	1.924.700	998.750	2.923.450	3.846.565	349

Kaynak: Yüksel, Öznur ve Murat, Güven (2002). Şubat Krizinin KOBİler Üzerindeki Etkileri ve Çözüm Önerileri. EMU Smeconf. 19. *2001 Ocak - Haziran dönemini kapsamaktadır.

Tablo 3.3'e göre u uygulama ile birlikte 1997 yılında toplamda 19.637.479 milyon TL'lik işletme ve yatırım kredisi desteği sağlanmıştır. Bununla birlikte 1.550 teşvik belgesi verilmiştir. 1999 yılından itibaren verilen teşvik belgesi sayısı 1.695 olmuş, yatırım ve işletme kredileri toplamda 42.401.099 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bu şekilde KOBİ'lere verilen destek iki sene içinde yaklaşık olarak %116 oranında artmıştır. Ayrıca 1997 yılında 14.974 kişi, 1998 yılında 12.117 kişi ve 1999 yılında ise 10.222 kişi KOBİ teşvik uygulaması ile istihdam edilmiştir. 2000 yılında KOBİ yatırım ve teşvik uygulaması ile veriler bulunmazken krizin en şiddetli dönemlerinin yaşandığı 2001 yılında KOBİ'lere verilen teşvik belgeleri ve sağlanan kredilerde önemli azalmalar gözlemlenmiştir. 2001 yılında yalnızca 77 teşvik belgesi düzenlenmiş, 2.923.450 milyon TL'lik işletme ve yatırım kredisi verilmiştir.

KOBİ yatırımlarını teşvik etmek için 2000 yılında gerçekleştirilen bir düzenlemeyle imalat, tarım, sanayi, turizm, eğitim, sağlık, madencilik ve yazılım ile ilgili yatırımlara destek verilmesi hedeflenmiştir. KOBİ yatırımlarını desteklemek amacıyla uygulamaya konulan politikalar şunlardır (Sarısoy, 2006: 153):

- Gümrük vergileri ve toplu konut fonu istisnası
- Yatırım indirimleri
- Katma değer vergisi istisnası
- Vergi, resim ve harçlara yönelik istisna

- Fondan kredi alabilme imkânı

KOBİ'ler teşvik belgelerinin kapsamına aldığı makine ve teçhizatın ithal edilmesi sırasında yürürlükte olan karar gereği ödemesi gereken Gümrük Vergisi ve toplu konut fonundan istisna tutulmuştur. Bu teşvik kullanılmış makine ve teçhizatlar için geçersiz sayılmaktadır. İşletme ve hammadde malzemesi ithal edilmesi halinde ise kanunda belirtilen oranlarda gümrük vergisi ve toplu konut fonu tahsil edilmektedir (Sarısoy, 2006: 153).

KOBİ'ler tarafından kalkınmada öncelik verilen bölgeler içerisinde, organize sanayi bölgeleri içerisinde, normal ve gelişmiş yöreler içerisinde yapılan araştırma ve geliştirme faaliyetleri, turizm faaliyetleri, eğitim, yazılım geliştirmeye yönelik faaliyetler, madencilik faaliyetlerine yönelik yapılan yatırımlar ve teknoparklarda, küçük sanayi sitelerinde yapılan yatırımlarına yönelik yatırım indirimi %40 oranındadır (Sarısoy, 2006: 154).

KOBİ teşvik belgesine sahip olan işletmelere bu belge kapsamında yeni makine ve teçhizat ithal edilmesinde ve yerli teslimleri KDV'den muaf tutulmuştur. KOBİ teşvik belgesi kapsamı içerisinde hammadde ve işletme malzemesi alanında yapılan alımlar için KDV istisnası geçerli olmamaktadır (Sarısoy, 2006: 154).

Var olan teşvik sisteminin etkinliğinin artırılması hedefiyle başlatılan kredi garanti sistemine yeni bir boyut kazandırılması, KOBİ yatırımlarına ortak şirketlerin kurulup desteklenmesi ve KOBİ tanımını genişletmek adına çalışmalar yapılmıştır (2001 Yılı Programı, 2000: 185). Yüksek potansiyeli olan fakat finansmana sahip olmadığından dolayı istediği atılımı sağlayamayan KOBİ'lere ortaklık yaparak finansal destek sağlamak amacıyla olan KOBİ A.Ş. projesi hayata geçirilememiş, risk sermayesi ve kredi sistemini daha kullanışlı hale getirecek düzenlemelere ihtiyaç devam etmiştir (2001 Yılı Programı, 2000: 186).

Ayrıca 2000 yılında KOBİ Yatırımlarında Devlet Yardımları Kararı'nda daha fazla destek sağlanması ve bürokrasinin daha da azaltılması yönünde çalışmalar yapılmıştır (2001 Yılı Programı, 2000: 180).

Ekonomik kriz dönemlerinde öncelikle üretim faaliyetlerinin devam ettirmeye odaklanan KOBİ'ler fazla risk almaktan kaçınmaktadır. Bu sebeple öncelikle yatırım kararlarından vazgeçmektedirler. Eğer ekonomide yatırımların artması bekleniyorsa risk almaktan kaçınan KOBİ'lerin teşviki önem arz

etmektedir. Verilen teşvikler neticesinde hem yeni istihdam sahaları yaratılabilecek hem de üretime katkı sağlanabilecektir.

1999 yılı sonrasında IMF ile imzalanan anlaşmalar ve uygulanan politikalar sonucunda ekonomide beklentiler iyileşmeye başlamış, talepte bir canlanma yaşanmıştır. 2000 yılının sonlarında ve 2001 yılının hemen başlarında yaşanan krizlerin ardından uygulanan politikalar sonucunda çeşitli ek vergiler konularak kamu gelirlerini artırmak hedeflenmiştir. Mükelleflerin vergi yükleri arttırılmış bu nedenle reel ücretlerinde azalma meydana gelmiştir. Özellikle Kasım 2000 krizi sonrasında uygulanan Kurumlar Vergisi oranının yükseltilmesi, Gelir Vergisi dilimlerinin enflasyon oranlarına endekslenmesi ve peşin Gelir Vergisi gibi uygulamalar reel ücretlerin düşmesinde önemli rol oynamıştır.

Tablo 3.4'e göre düşük reel ücretler, ekonomideki belirsiz durum, işsizlik ve enflasyon baskısında meydana gelen artış bir araya geldiğinde yaşanan kriz sonrasında hem kamu hem de özel kesim tüketim harcamalarında önemli bir azalma meydana gelmiştir.

Tablo 3.4 Yıllar itibariyle tüketim harcamaları (1998-2002)

Yıllar	Hane Halkı Tüketim Harcamaları (Bin TL)	Devletin Nihai Tüketim Harcamaları (Bin TL)
1998	7.197.730	46.668.561
1999	7.487.233	46.707.900
2000	7.910.764	49.444.450
2001	7.826.844	46.189.211
2002	8.283.079	48.372.691

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014). Temmuz 2015. 41.

1999 yılı sonlarında uygulamaya konulan para ve döviz politikaları, bunun yanında özelleştirme ve yapısal reform çalışmaları nedeniyle ekonomiye pozitif bir hava hâkim olmuş, faizler azalmış ve iç talep canlanmaya başlamıştır. Yükselen GSYH ile birlikte tüketim harcamalarında artış gözlemlenmiştir. 2000 yılında büyümenin anahtarı olarak bilinen bankaların, tüketici kredileri tarafından finanse edilen özel tüketim harcamaları krizin ardından önemli ölçüde daralmış, öz sermayelerini kaybedip finansman sorunu yaşayan KOBİ'ler tüketimlerini azaltmış yatırımlarını ise erteleme kararı almışlardır (TÜSİAD, 2001: 24).

Kriz süresince fazla risk almak istemeyen işletmeler tüketim ve yatırım kararları verirken daha ihtiyatlı davranmış bu kararlarını kriz sonrasına ertelemişlerdir. 2002 yılında tüketim harcamalarında önemli derecede artış meydana gelmiştir.

3.1.3 İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi

Yaşanan kriz ile birlikte küçülme yaşayan ekonomi, iç talepte azalmaya neden olurken yalnızca 2001 yılında dolar kurunun değerlenmesi ihracatı daha cazip kılmıştır. Reel ücretlerde meydana gelen düşüşler de ihracatta rekabet gücünü etkileyen diğer bir faktör olmuştur.

Tablo 3.5'e göre 2001 yılının sonuna gelindiğinde ihracat, 2000 yılına göre artış göstererek 31,3 milyar dolara yükselmiştir. İhracatta yükseliş trendi 2002 yılında da devam etmiştir. Ayrıca 2001 krizi sonrası, dalgalı kur rejimine geçilmesinin ardından ihracatta artış beklentisi içine girilmiştir. Nitekim öyle de olmuştur.

Tablo 3.5 İhracatla ilgili bazı göstergeler (1998-2002)

Yıllar	İhracat (Milyon Dolar)	İhracat /GSHY (Yüzde)	İhracat/İthalat (Yüzde)
1998	26.974	10,0	58,7
1999	26.587	10,7	65,4
2000	27.775	10,5	51,0
2001	31.334	15,9	75,7
2002	36.059	15,6	69,9

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014). Temmuz 2015. 96.

İhracat oranlarındaki yükselişe karşın ekonominin %10'ları bulan küçülmesinin de etkisiyle ithalat oranlarında önemli düşüşler yaşanmıştır. Tablo 3.6'ya bakıldığında 2001 yılında gerçekleştirilen ithalat, 2000 yılına göre azalırken 41,3 milyar dolar olmuştur. İhracattaki artış ve ithalatta görülen azalmadan sonra dışa açık da kapanmaya başlamıştır.

Toplam ihracat içerisinde imalat sanayii %95'lik bir paya sahip olurken, iç talepte meydana gelen durgunluk sebebiyle bazı sektörler hızlı bir şekilde ihracata yönelmişlerdir. İç pazarın daralması sonucu dış pazar, üreticiler için daha avantajlı duruma gelmiştir. Kriz döneminde iç tüketimi önemli ölçüde azalan otomotiv ve

beyaz eşya gibi sektörler ihracat sayesinde ayakta durabilmişlerdir (Sönmez, 2002: 101).

Tablo 3.6 İthalatla ilgili bazı göstegeler (1998-2002)

Yıllar	İthalat (Milyon Dolar)	İthalat /GSHY (Yüzde)	Kişi Başına İthalat (Dolar)
1998	45.921	16,9	735
1999	40.671	16,4	642
2000	54.503	20,5	848
2001	41.399	21,0	636
2002	51.554	22,4	781

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014). Temmuz 2015. 98.

İhracatı teşvik etmek amacıyla 2001¹⁸ yılında Katma Değer Vergisi ve 2002¹⁹ yılında ise Özel Tüketim Vergisi üzerinde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre gerçekleştirilen mal ve hizmetlerin ihracatları üzerinde tam Katma Değer Vergisi istisnası uygulanmaktadır. Diğer bir deyişle ihracata tabii olan mal ve hizmet değeri üstünden alınan Katma Değer Vergisi alınmayacaktır (Sarısoy, 2006: 161). İhraç edilecek olan mal veya hizmetlerin maliyetine eklenmiş olan girdiler dolayısıyla üstlenilmiş olan Katma Değer Vergisi'nden arındırılmaktadır. Girdileri Katma Değer Vergisi'nden arındırabilmek adına indirim, nakit olarak iade veya mahsup yöntemi kullanılmaktadır. Esas yöntem olarak indirim yöntemi kullanılmaktadır. Fakat yeterli miktarda indirim yapılabilecek Katma Değer Vergisi bulunmaz ise nakit veya mahsup uygulaması kullanılmaktadır (Sarısoy, 2006: 161).

Mal veya hizmetlerin ihracatında Özel Tüketim Vergisi de muaf tutulmuştur. Bu muafiyet bazı şartlara bağlanmıştır. Bu vergiden muaf olabilmek için teslimat yurt dışındaki bir müşteriye gerçekleştirilmeli ve teslimin konusunu oluşturan mal Türkiye Cumhuriyetinde bulunan gümrük bölgesinden gönderilmiş olmalıdır (Sarısoy, 2006: 161). Özel Tüketim Vergisi uygulamasına dahil olan malların ihracatı halinde bu verginin iade edilmesi yalnızca Özel Tüketim Vergisi

¹⁸ 84 Seri No'lu Katma Değer Vergisi Genel Tebliği, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 23.11.2001. Resmi Gazete Sayısı: 24592 ve 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, Madde:11,12. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/11/20011123.htm#5>. Erişim Tarihi: 06.05.2021.

¹⁹ 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 12.06.2002. Resmi Gazete Sayısı: 24783, Madde:5/1-ab. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020612.htm#1>. Erişim Tarihi: 06.05.2021.

mükelleflerinden satın alınmış olan mallar için mümkün olmaktadır. Özel Tüketim Vergisi uygulanan aşamadan sonraki satıcılardan temin edilen malların ihracata dahil olması halinde alış belgelerinde gözükmeyen ve mal fiyatının içine konulmuş olan Özel Tüketim Vergisinin iadesi mümkün olmamaktadır (Sarısoy, 2006: 161).

Ayrıca Bakanlar Kurulu tarafından İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı ile yürürlüğe konulan tebliğler ile Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin ihracat, tanıtım ve AR-GE alanlarındaki faaliyetler için devlet tarafından belirli destekler yapılmaktadır (2001 Yılı Programı, 2000: 186).

Ekonomik kriz dönemlerinde KOBİ'ler, esnek yapıları sayesinde krizleri fırsata çevirebilme potansiyeline sahip işletmelerdir. İhracat adına uygun teşvikler sağlandığında krizi hasarsız bir şekilde geçiren KOBİ'ler bunu fırsat bilerek ihracat yapabilmektedir. Küresellemenin de hız kazanmasıyla gitgide kolaylaşan iletişim ağı ve ticaret yöntemleri ile KOBİ'lerin ihracat yapmaları günümüzde daha kolay bir hale gelmiştir.

3.2 2008 Küresel Krizinde KOBİ'lere Yönelik Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi

2007 yılından itibaren ABD'de görülmeye başlayan daha sonraları tüm dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik kriz ülkemizde de etkisini göstermeye başlamıştır. Küresel kriz, özellikle ekonomi içerisinde kredilere ve çeşitli kaynaklara erişmekte zorlanan KOBİ'leri önemli ölçüde etkilemiştir. Mevcut ekonomide işletmelerin büyük çoğunluğunu oluşturan KOBİ'ler ülke ekonomisi adına önem arz etmektedir.

2008 küresel krizinde daha önce incelemiş olduğumuz krizlerden farklı olarak genişletici maliye politikası uygulanmıştır. Bütçe dengesini sağlamaya yönelik ve ekonomiyi rahatlatacak politikalar öngörülmüştür. Genel itibariyle reel ekonomiyi ilgilendiren bu kriz öncelikle dışsal arz şoku olarak meydana gelmiştir. 2000 ve 2001 krizinden tecrübe kazanan Türkiye gerçekleştirdiği bankacılık düzenlemeleri sayesinde finans sektöründe reel sektöre nazaran daha güçlü kalabilmiştir. Üretim ve ticaret hadlerinde görülen düşüş ve işsizlik rakamlarındaki artışa bakıldığı zaman reel sektörün daha fazla etkilendiği görülmektedir. Bu durum KOBİ'leri doğrudan etkilemiştir.

Ekonomideki durgunluğun giderilmesi adına birçok vergi indirimlerine başvurulmuştur. İndirimli Katma Değer Vergisi, Özel Tüketim Vergisi, Özel

İletişim Vergisi ve Kurumlar Vergisi gibi birçok uygulamaya başvurulmuştur. Ayrıca KOBİ birleşmeleri teşvik edilmiş özel olarak indirimli Kurumlar Vergisi uygulaması getirilmiştir.

3.2.1 İstihdam ve Üretime Etkileri Açısından Değerlendirilmesi

TİSK'in 2008 yılında yaptığı araştırma neticesinde 2008 krizinin Türkiye'de üretim, yatırım ve ihracat gibi alanlarda önemli düşüşler yaşadığını ve gelirlerde meydana gelen azalmalardan dolayı işletmelerin işçi çalıştırma ve ücret verme potansiyellerinde önemli ölçüde azalmalar meydana gelmiştir. İşletmelerin daha çok işe alma oranlarında azalma meydana gelmiştir. İşletmelerin deneyimli elemanlarını kaybetmemek için uğraştıkları görülmüştür (Çetinkaya ve Erdoğan, 2010: 35).

2007 yılında etkisini hissettirmeye başlayan kriz 2008 yılında zirve yapmış ülkemizde de daha çok 2009 yılında etkisini göstermiştir. 1980 yılından bu güne incelendiğinde Türkiye en yüksek işsizlik oranını 2009 yılında küresel ekonomik krizin etkisiyle yaşamıştır. 2009 yılında %14,0 olan işsizlik oranı (Tablo 3.7) günümüzde de bu rekorunu korumaktadır. 2009 yılının ardından ekonomide iyileşmeler gözlenmeye başlanmış işsizlik oranında azalmalar görülmüştür (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015: 249).

Tablo 3.7 İstihdama yönelik bazı göstergeler (2006-2011)

Yıllar	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam (Bin)	İşsizlik Oranı (%)
2006	46,3	20.423	10,2
2007	46,2	20.738	10,3
2008	46,9	21.277	11,0
2009	47,9	22.594	14,0
2010	48,8	24.110	11,9
2011	49,9	24.821	9,8

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014). Temmuz 2015. 249.

Krizlerin yaşandığı yıllarda işsizliğin yükselmesi büyük ölçekli işletmelerin krizle mücadelede yetersiz kalmasından ve bununla birlikte faaliyetlerini bitirmeleri ya da azaltmalarından kaynaklanabilmektedir. Geçmişte

KOBİ'ler esnek bir yapıya sahip olduklarından dolayı meydana gelen yeni koşullara daha çabuk adapte olabilmış ve varlıklarını sürdürmeye devam edebilmişlerdir. Hatta KOBİ'ler büyük işletmelerin yarattığı boşluktan faydalanıp istihdam artışı bile gerçekleştirebilmişlerdir. Bu nedenle KOBİ'lerin desteklenmesi istihdam sağlamak adına kullanılan bir politika olarak kullanılabilmektedir.

Yeni iş olanakları yaratma ve işsizliği azaltma gibi yararlarından dolayı KOBİ'lerin önemli kurumlar oldukları kabul edilmiş ve yeni KOBİ'lerin kurulması ve var olan KOBİ'lerin faaliyetlerinin sürdürebilmesi için teşvik politikaları oluşturulmaktadır (İstanbul Ticaret Odası, 2008: 163).

Özellikle kriz dönemlerinde meydana gelen yüksek işsizliği gidermek adına KOBİ'ler vazgeçilmez olarak görülmektedir. KOBİ'lerin güçlenmesi ve krizlerle daha kolay başa çıkabilmesi adına 2008 yılında Katma Değer Vergisi, Özel Tüketim Vergisi ve Özel İletişim Vergisi indirimleri gerçekleştirilmiş, KOBİ birleşmelerini teşvik etmek adına indirimli Kurumlar Vergisi uygulaması getirilmiştir.

Küresel çapta gerçekleşen krizin getirdiği sorunlar talepte belirsizlik yarattığı için işletmelerin üretim yaparken daha dikkatli davranmasına neden olmaktadır. KOBİ'lerin yoğun olduğu imalat sanayindeki kapasite kullanımı 2008 yılında krizin etkilerini göstermesiyle birlikte azalmaya başlamıştır. İmalat sanayinde üretim 2008 yılının Eylül ayında bir önceki yılın aynı ayına göre %6,4 azalma gerçekleşmiştir. Bu düşüş 2009 yılı sonuna kadar devam etmiş 2010 yılında tekrardan yükselişe geçmiştir (Aksu, 2012: 111).

Tablo 3.8 Kurulan ve kapanan işletme sayıları

Yıllar	Şirketler ve Kooperatifler		Ticaret Ünvanlı İşyerleri	
	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan
2005	47.401	8.886	48.657	17.556
2006	52.699	9.471	52.523	23.342
2007	55.350	9.954	48.674	23.595
2008	49.003	9.578	46.401	37.343
2009	44.472	10.395	44.050	32.419

Kaynak: Aksu, Müge (2012). Küresel Ekonomik Krizin KOBİ'ler Üzerindeki Etkileri: ESKOOP Sanayi Sitesindeki KOBİ'ler Üzerinde Bir Araştırma. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 109.

Tablo 3.8'e göre reel kesimde meydana gelen ekonomik krizin ardından kurulan işyeri sayılarında azalma meydana gelmiştir. Ayrıca kapanan işyeri sayılarında artış yaşandığı görülmektedir. Reel kesimde yaşanan durgunluk işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmelerini etkilemiştir.

ABD'de gerçekleşen 2008 Küresel Ekonomik Krizi genel itibariyle bankacılık ve inşaat sektöründe meydana gelmiştir. Türkiye'de Mortgage sisteminin yerleşmemiş olmasından dolayı finansal kesim yoğun bir şekilde etkilenmemiştir. Bunun yerine kurulan ve kapanan işletme sayılarına baktığımızda reel sektörün krizden etkilendiği gözlemlenebilmektedir.

3.2.2 Yatırım ve Tüketim Üzerindeki Etkilerin Değerlendirilmesi

Kriz döneminde KOBİ yatırım teşvik belgeleri incelendiğinde krizin yarattığı etkiyle hem teşviklerde hem de istihdamda önemli bir azalma olduğu görülmektedir. Bu azalmayla birlikte teşvik ve kredi imkânlarının daha da düşmesiyle KOBİ'ler önemli derecede etkilenmişlerdir. 2008 krizi ülkemizdeki KOBİ'lerin yatırım kararlarını olumsuz bir şekilde etkilemiştir (Aksu, 2012: 115).

Tablo 3.9 KOBİ yatırım teşvik belgelerinin yıllara göre dağılımı (2007-2009)

Yıllar	Belge Sayısı (Adet)	Sabit Yatırım (TL)	İstihdam (Kişi)
2007	924	875.396.173	17.686
2008	1.363	1.112.503.962	22.616
2009	586	468.335.565	8.118

Kaynak: Aksu, Müge (2012). Küresel Ekonomik Krizin KOBİ'ler Üzerindeki Etkileri: ESKOOP Sanayi Sitesindeki KOBİ'ler Üzerinde Bir Araştırma. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 109.

Tablo 3.9'a göre 2007'de 924 adet verilen KOBİ yatırım teşvik belgeleri 2008 yılında artış göstermiş 1363 adete ulaşmıştır. Küresel çapta gerçekleşen bu krizin etkileri ülkemizde daha geç hissedilmeye başladığından dolayı 2009 yılında KOBİ yatırımlarında da azalmalar görülmüş 586 adet yatırım teşvik belgesi verilmiştir.

2008 yılında Avrupa Birliği'nin 'Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Çerçeve Programı' projesi kapsamında KOBİ'lerin girişimcilik ruhunu artırmaları ve teknolojiyi daha verimli bir şekilde kullanmaları adına 3,6 milyar Euro kaynak aktarılmıştır. Ülkemizde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülen bu proje

için sadece 2008 yılında 28 milyon Euro kaynak ayrılmıştır. Bu projenin 2013 yılına kadar devam ettirilmesi hedeflenmiştir. Ülkemiz de bu programın içinde yer almış desteklerden yararlanmıştır (T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, 2008).

Ekonomi içerisinde büyümenin gerçekleştirilmesi, istihdamın artırılması, bölgeler arası gelişmişlik düzeyinin dengelenmesi ve sektörlerde görülen kümeleşmenin engellenmesi için yatırımların teşviki amacıyla 28 Şubat 2009 tarihinde 5838 sayılı ‘Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun’ ile yatırımlar üzerinden elde edilen kazançlar için indirimli kurumlar vergisi uygulamasına geçilmiştir. Bölgelere göre değişiklik gösteren indirim oranları uygulanmıştır. Bu uygulamada dört bölge belirlenmiştir. Birinci bölgede %20, ikinci bölgede %30, üçüncü bölgede %40 ve dördüncü bölgede %60 oranında Kurumlar Vergisinde indirim sağlanmış, ödenecek Kurumlar Vergisi %2'lere kadar düşürülmüştür (Karakurt, 2010: 187). Bu kanun KOBİ yatırımlarını daha cazip kılmış krizi fırsata çevirmek isteyen yatırımcılar için önemli bir destek sağlamıştır.

Birçok mal ve hizmete uygulanmış olan indirimli Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi krizin etkisiyle daralan piyasayı hızlandırılmaya çalışılmıştır. Üretim ve hizmet sağlayan KOBİ'lerin krizi daha çabuk atlatmalarına destek olunmuştur. Ekonomik kriz dönemlerinde faaliyetlerini devam ettirmeye odaklanan KOBİ'ler yatırımlarını ikinci plana atabilmektedir. Bu sebeple kriz dönemlerinde KOBİ yatırımları düşük düzeylerde seyredebilmektedir.

2008 yılında krizin etkilerinin baş göstermesiyle birlikte iç talepte daralmalar görülen Türkiye ekonomisinde öncelikle üretimde yaşanan sıkıntı dış talep ile giderilmeye çalışılmış fakat küresel krizin şiddetini artırması ile beraber krizin olumsuz etkileri de artmıştır. Krizin şiddetini artırmasıyla beraber 2008 yılının ikinci yarısından itibaren özellikle 2009 yılında üretim, satış ve yatırım açısından azalma meydana gelmiştir. Bunlarla bağlantılı olarak KOBİ'lerin ve büyük ölçekli işletmelerin gelirlerindeki azalma ile işçi istihdam etme ve ücret ödeme kapasiteleri de önemli derecede düşmüştür (Aksu, 2012: 113).

Tablo 3.10'a bakıldığında kriz içerisinde olunması ve ücretlerde görülen azalmadan dolayı hane halkı tüketiminde 2006 yılından 2008 yılına kadar artış gözlemlenirken, 2009 yılında azalma gerçekleştiği görülmüştür. Daha sonra krizin etkilerinin giderilmesi için beyaz eşya, elektronik alet, inşaat ve otomotiv gibi sektörlerde yapılan KDV ve ÖTV indirimleri sonucunda piyasadaki daralma

giderilmeye çalışılmıştır. 2009 yılından sonra hane halkı tüketim harcamalarında artış gerçekleşmiştir.

Tablo 3.10 2006 ile 2010 yılları arasında gerçekleşen tüketim harcamaları

Yıllar	Hane Halkı Tüketim Harcamaları (Bin TL)	Devletin Nihai Tüketim Harcamaları (Bin TL)
2006	66.749.821	8.766.884
2007	70.421.398	9.506.407
2008	70.198.487	10.127.098
2009	68.597.603	10.304.176
2010	73.174.350	11.105.788

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014). Temmuz 2015. 96.

Krizden etkilenmemek adına tüketim harcamalarında kısıntıya giden KOBİ'ler, 2007 yılından sonra daha fazla kredi kullanmaya başlamış, 2009 yılına kadar bu kredi kullanımlarını artırmışlardır. Ayrıca KOBİ kredilerinin dışında bireysel ve diğer kurumsal işletme kredileri de artış göstermiştir (Aksu, 2012: 113). Daha sonra tüketim mallarında yapılan vergi indirimlerinin de etkisiyle rahatlamaya başlayan ekonomide KOBİ'ler tüketimlerini artırmaya devam etmişlerdir.

3.2.3 İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi

KOBİ'lerin işletmelerin tamamı içindeki sayıları, hacimleri, istihdamları, yatırım ve sağladıkları katma değer paylarına oranla ihracata yaptıkları katkısı yetersiz kalmaktadır. KOBİ'lerin, ihracata sağladıkları katkı yani dışa açılma dereceleri düşük düzeylerde seyretmektedir.

Birçok KOBİ ihracatlarını kendi başlarına ihraç etmek yerine sektörel dış ticaret şirketleri aracılığı ile gerçekleştirmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda toplam ihracat rakamları ile KOBİ'lerin Türkiye ekonomisi adına önemi ortaya çıkmaktadır (İstanbul Ticaret Odası, 2008: 156).

Türkiye'de krizin etkilerinin görülmesinin ardından piyasalarda gerçekleşen daralmanın giderilmesi için çeşitli vergi indirimleri yapılmıştır. Bu indirimlerle birlikte kriz döneminde hareketliliğini yitiren piyasada mevcut KOBİ'ler ve büyük ölçekli işletmelerin daha az zarar görmesi amaçlanmıştır. Özellikle beyaz eşya, elektronik eşya, otomotiv ve inşaat sektörlerinde uygulanan

KDV ve ÖTV indirimleri sayesinde talepteki daralma giderilmek istenmiş, üretimdeki aksamaların yaşanması engellenmeye çalışılmıştır.

Tablo 3.11 İhracatla ilgili bazı göstergeler (2006-2010)

Yıllar	İhracat (Milyon Dolar)	İhracat/GSYH (Yüzde)	İhracat/İthalat (Yüzde)
2006	85.535	16,2	61,3
2007	107.272	16,5	63,1
2008	132.027	17,8	65,4
2009	102.143	16,6	72,5
2010	113.883	15,6	61,4

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014). Temmuz 2015. 96.

Tablo 3.11'e göre 2008 yılında ihracat bir önceki yıla göre artış göstererek 107.272 milyon dolardan 132.027 milyon dolara ulaşmıştır. Tablo 3.12'de verilen sektörlere göre ihracat oranlarına baktığımız zaman KOBİ'lerin sayıca önemli bir yere sahip olduğu imalat sektörü diğer sektörlerle nazaran büyük bir yer kaplamaktadır. 2005 yılında toplam ihracatın %93,7'si imalat sektöründe yaşanırken 2006 yılında bu oran 93,8, 2007 yılında 94,2 ve 2008 yılında 94,8'e kadar yükselmiştir (TOBB, 2009: 122).

Tablo 3.12 Türkiye'de ihracat içerisinde ilk on fasılın yüzdelik payları

	2006	2007	2008
Kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	13,9	14,8	13,9
Demir ve çelik	7,3	7,8	11,3
Makinalar, mekanik cihazlar, kazanlar	7,6	8,2	7,8
Elektrikli makine ve cihazlar	7,4	6,9	6,0
Örme giyim eşyası	8,1	7,5	5,9
Mineral yakıtlar, mineral yağlar	4,2	4,8	5,9
Demir veya çelikten eşya	3,9	3,9	4,4
İnci, kıymetli taş ve metal mamülleri, madeni para	2,1	2,4	4,1
Örülmemiş giyim eşyası	5,5	5,1	4,0
Plastik ve mamülleri	2,6	2,6	2,7

Kaynak: TOBB (2009). Ekonomik Rapor. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. <https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomik%20rapor.pdf>. Erişim Tarihi: 19.05.2021. 123.

Tablo 3.13’de verilen ithalat rakamlarına baktığımız zaman 2008 yılına kadar önemli bir artış yaşandığı görülmektedir. 2009 yılında ithalat rakamlarında azalma meydana gelmiş, 2010 yılında rakamlar tekrar artmaya başlamıştır. 2006 yılında 139.576 milyon dolar olan ithalat 2007’de 170.057 milyon dolar, 2008’de 201.964 milyon dolara yükselmiştir. 2008 yılından sonra krizin ülkemizde hissedilmeye başlamasından sonra ithalatta azalma meydana gelmiştir. 2009 yılında 140.928 milyon dolar olan ithalat 2010 yılında 185.544 milyon dolara yükselmiştir.

Tablo 3.13 İthalatla ilgili bazı göstergeler (2006-2010)

Yıllar	İthalat (Milyon Dolar)	İthalat/GSYH (Yüzde)	Kişi Başına İthalat (Dolar)
2006	139.576	25,5	2.011
2007	170.057	26,2	2.409
2008	201.964	27,2	2.824
2009	140.928	22,9	1.942
2010	185.544	25,4	2.517

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014). Temmuz 2015. 96.

Ekonomik kriz dönemlerinde krize karşı sağlam durabilen KOBİ’ler, krizlerin yarattığı fırsatlardan yararlanabilmektedir. Uygulanan vergi teşviklerinin de etkisiyle ihracat yapma imkânı bulabilmektedir. Gelişen teknolojinin de etkisiyle KOBİ’ler ihracat yapıp kur farkının getirdiği avantajlardan da yararlanabilmektedir.

3.3 2000 Sonrası Ekonomik Kriz Dönemlerinde KOBİ’ler Üzerindeki Vergi Yükünün Değerlendirilmesi

3.3.1 2000 ve 2001 Krizlerinde KOBİ’ler Üzerindeki Vergi Yükleri

1980’li yıllardan sonra çeşitli politikalar sonucu vergi yerine iç borçlanma yoluna gidilmiş mükellefler üzerindeki vergi yükü azaltılmaya çalışılmış ve belirli bir süre vergi yükü düşük düzeylerde devam etmiştir (Sönmez, 2002: 62). 1985 yılında vergi yükü %9,5 olarak belirlenmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015: 159).

Sonraki senelerde mükelleflerin üzerindeki vergi yükü artırılmaya çalışılrsa da bu yalnızca adaletsiz olarak bilinen dolaylı vergiler ve ücretlinin üzerindeki

gelir vergisi ile mümkün olmuştur. Ekonominin kayıt dışına doğru aktarılması engellenememiştir (Sönmez, 2002: 62).

2000 yılı öncesinde yaşanan krizler, deprem ve enflasyon gibi sebeplerden dolayı vergi gelirleri tahsilatı düşük kalmıştır. Sonraki yıllarda alınan tedbirler ile vergi gelirleri tahsilatı artırılmaya çalışılmıştır. Fakat Türkiye'nin arka arkaya yaşadığı krizler vergi alanında istikrar sağlamasını zorlaştırmıştır.

2000'li yılların öncesinden beri süregelen yüksek enflasyon oranları 2000 ve 2001 yıllarında da Türkiye'nin önemli ekonomik sorunlarından biri olmuştur. Kriz döneminde yüksek enflasyondan kurtulmak adına tedbirler alınmaya başlanmıştır.

Yaşanan 2000 ve 2001 ekonomik krizlerinin ardından sıkı bir vergi politikası uygulayan Türkiye birçok alanda yeni vergiler getirmiştir. Uygulanan bu politikalar sonucunda vergi gelirlerinde yıllar içerisinde önemli artışlar gerçekleşmiştir.

Tablo 3.14 1999-2003 yılları arasındaki dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri

Yıllar	Vergi Gelirleri	Dolaylı Vergiler	%	Dolaysız Vergiler	%
1999	16.846.897	9.045.145	%53,6	7.515.486	%44,6
2000	30.347.600	17.784.106	%58,6	12.605.660	%41,5
2001	45.754.748	26.527.823	%57,9	18.624.086	%40,7
2002	61.620.773	38.821.127	%63,0	21.632.731	%35,1
2003	84.864.948	54.193.670	%63,8	27.512.991	%32,4

Kaynak: Stratejik Bütçe Başkanlığı (2021). Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri. Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları. <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/>. Erişim Tarihi: 20.10.2021. Stratejik Bütçe Başkanlığındaki veriler alınarak tarafımızca hazırlanmıştır. *Dolaylı ve Dolaysız vergilerin dışında kalan vergiler Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları içerisindeki vergilerin sınıflandırmasına tabii olan servet vergilerinden oluşmaktadır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizler ülke için önemli maliyetler ortaya çıkarmıştır. Mevcut gelirler ortaya çıkan maliyetleri karşılamada yetersiz kalınca kamu giderlerinin finansmanı ve ekonomi üzerinde krizin hafifletilmesi adına istenilen etkinin yaratılması için çeşitli ek vergiler konularak kamu gelirlerini artırma yoluna gidilmiştir. Sıkı bir vergi politikası uygulanmış,

ücretlerin azaltılması politikasına gidilmiş bununla birlikte bireylerin ve işletmelerin üstündeki vergi yükleri artırılmıştır. Dolaylı ve dolaysız olmak üzere birçok yeni vergi konulmuştur.

1999-2003 yılları arasında elde edilen vergi gelirlerine (Tablo 3.14) bakıldığında dolaylı vergilerin vergi gelirleri içerisinde ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. Vergi gelirleri içerisinde adaletsiz vergiler olarak nitelendirilen dolaylı vergilerin ağırlıklı olması vergi yükündeki adaletsizliğin önemli bir nedeni olarak görülebilmektedir.

Tablo 3.14'e göre 2001 krizinin ardından uygulanan vergi politikalarıyla dolaylı vergilere sık bir şekilde başvurulması sonucu dolaylı vergilerin oranı 2003 yılında %63,8'lere kadar yükselmiştir. Bununla beraber dolaysız vergilerde de %32,4'lere varan bir azalma olduğu görülmektedir.

Tablo 3.14'te yer alan verilere göre dolaylı vergilerde görülen önemli artış ve dolaysız vergilerdeki azalmadan dolayı vergi yükünde görülen artışların ekseriyetle dolaylı vergilerden kaynaklandığı görülmektedir.

Katma Değer Vergisi, Akaryakıt Tüketim Vergisi, Özel İletişim Vergisi gibi vergiler başta olmak üzere birçok mal ve hizmet tüketiminden alınan dolaylı vergilerde ve vergi gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi gibi dolaysız vergilerde önemli artışlar gerçekleştirilmiştir. Uygulanan bu daraltıcı maliye politikasının etkilerini vergi yükü üzerinde görmek de mümkün olmaktadır. Bireylerin ve işletmelerin üzerlerindeki vergi yüklerinde artışlar meydana gelmiştir.

Tablo 3.15 1999-2003 yılları arasındaki vergi yükü

Yıllar	Vergi Yükü (GSYH Oranı %)
1999	20,5
2000	22,8
2001	23,9
2002	22,3
2003	23,8

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014). Temmuz 2015. 160.

Tablo 3.15'e göre 1999 yılında kriz öncesindeki dönemde 20,5 olan vergi yükü, yaşanan krizlerin ardından uygulanan daraltıcı politikalarla birlikte önemli bir artış göstermiş, 2003 yılında 23,8'e kadar yükselmiştir.

Tablo 3.16 1999-2003 yılları arasındaki Gelir Vergisi tahsilatlarının GSYH'e oranları (%)

Yıllar	GSYH	Gelir Vergisi	Gelir Vergisi/GSYH (Gelir Vergisi Yüğü)
1999	107.374.258	4.936.551	4,5
2000	171.494.210	6.212.977	3,6
2001	247.266.207	11.579.424	4,6
2002	362.109.648	13.717.660	3,7
2003	472.171.775	17.063.761	3,6

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2021). Gelir Vergisi Tahsilatının GSYH'e Göre Esneklikleri. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_5.xls.htm. Erişim Tarihi: 25.10.2021. Gelir Vergisi Tahsilatının GSYH'e Göre Esneklikleri tablosundaki veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Kollektif şirket, adi komandit ve adi şirket statüsü taşıyan KOBİ'ler Gelir Vergisi mükellefi olabilmektedir. Tablo 3.16'da verilen yıllara göre Gelir Vergisi yüküne bakıldığında 1999 ve 2003 yılları arasında sürekli artış ve azalışların olduğu görülmektedir. 1999 yılında 4,5 olan Gelir Vergisi yükü uygulanan daraltıcı maliye politikalarına rağmen 2000 yılında 3,6'ya gerilemiş bir sonraki yıl olan 2001 yılında ise 4,6 ile 1999-2003 yılları arasındaki en yüksek Gelir Vergisi yükü olarak tespit edilmiştir. Yaşanan ekonomik krizlerin ardından 2002 yılında 3,7'e ve 2003 yılında ise 3,6'ya kadar azaldığı görülmektedir.

Tablo 3.17'de verilen KOBİ'lerin de ağırlıklı olarak mükellefi olduğu Kurumlar Vergisi'ne baktığımızda 1999 yılında GSYH'e oranı 1,4 olduğu görülmektedir. Bu oran yıllar içerisinde sürekli artış göstermiş 2003 yılında 1,8'e kadar ulaşmıştır. Ekonomik kriz yılları olan 2000 ve 2001 yıllarının ardından işletmeler üzerindeki vergi yükünde artış meydana gelmiştir.

Ekonomik kriz döneminde olunmasından dolayı ekonominin durağanlığı, sıkışan finansal sistem, aşırı yüksek faizler ve bankaların batmakta olduğu bir ekonomi içerisinde iş yapmakta zorlanan KOBİ'ler bunun yanında giderek artan bir vergi yükü ile başbaşa kalmışlardır. Bununla mücadele etmekte zorlanan bazı KOBİ'ler üretim kapasitelerini azaltırken bazıları ise kapanmak zorunda kalmıştır. İşletmeler içerisinde büyük bir paya sahip olan KOBİ'lerin kapanması ekonomide üretim ve istihdam gibi birçok alana olumsuz bir şekilde yansyabilmektedir.

Tablo 3.17 1999-2003 yılları arasındaki Kurumlar Vergisi tahsilatlarının GSYH'e oranları (%)

Yıllar	GSYH	Kurumlar Vergisi	Kurumlar Vergisi/GSYH (Kurumlar Vergisi Yüğü)
1999	107.374.258	1.549.525	1,4
2000	171.494.210	2.356.787	1,3
2001	247.266.207	3.675.665	1,4
2002	362.109.648	5.575.495	1,5
2003	472.171.775	8.645.345	1,8

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2021). Kurumlar Vergisi Tahsilatının GSYH'e Göre Esneklikleri. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_6.xls. Erişim Tarihi: 20.10.2021. Kurumlar Vergisi Tahsilatının GSYH'e Göre Esneklikleri tablosundaki veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

1999 yılından 2003 yılına kadar %30 olarak seyreden Kurumlar Vergisi 2004 yılında %33 olarak belirlenmiştir. Ancak yasada öngörülen vergi oranlarına ek olarak kurumsal bazda kurumların kazançlarından elde edilen Gelir Vergisi stopajları ve ek vergiler dahil edildiğinde bu oranlar daha da artabilmektedir. Türkiye'de 2000-2003 yılları arasında Kurumlar Vergisi oranının %30 seyrettiği dönemlerde kurum kazançlarından elde edilen Gelir Vergisi, yasada öngörülen stopajlar ve fon uygulamaları ile birlikte bu oran %43,5'lere ulaşmıştır (Öncel, 2005: 8).

Tablo 3.18 Seçili bazı OECD ülkelerinde Kurumlar Vergisi oranları (%)

	2000	2001	2002	2003
Türkiye	30	30	30	30
Almanya	40	25	25	26.5
Fransa	33.3	33.3	33.3	33.3
Belçika	39	39	39	33
Lüksemburg	30	30	22	22
Kanada	28	27	25	23

Kaynak: OECD (2003). Taxation of Corporate and Capital Income. <https://www.oecd.org/ctp/tax-policy/Table%20II.1-May-2014.xlsx>. Erişim Tarihi: 21.10.2021. *Ek vergiler hariç yasal kurumlar vergisi oranlarından oluşmaktadır.

Tablo 3.18'de seçili bazı ülkelerde Kurumlar Vergisi oranlarında baktığımızda 2000 yılında %30 yasal Kurumlar Vergisi oranı ile seçili ülkelerin ortalamasının altında seyrettiği görülmektedir. Fakat Türkiye'nin Kurumlar Vergisi oranı 2003 yılına kadar değişmeden %30 olarak devam ederken seçili

ülkelerin birçoğu 2003 yılına kadar Kurumlar Vergisi oranlarını düşürmüştür. Fransa’da %33.3 ile Türkiye gibi 2000 yılından 2003 yılına kadar Kurumlar Vergisi oranını değiştirmeyen ülkelerden biri olmuştur.

Ekonomik kriz dönemlerinde üzerindeki vergi yükü fazla olan ve faaliyetlerini gerçekleştirmekte zorlanan işletmeler bir noktadan sonra işletmenin devamlılığını sağlayabilmek için vergiden kaçınma veya vergi kaçakçılığı gibi yollara başvurabilmektedir.

Krizler, işletmeleri devlete daha düşük vergi verme gibi ahlaka uygun olmayan yollara yöneltirken kayıt dışı istihdam sağlama ve üretim yapma gibi yöntemlerle vergi yükümlülüğünden kurtulmayı daha da artırmıştır. 2000 ve 2001 yılındaki krizlerde de vergi kaçakçılığının arttığı ve kayıt dışındaki ekonominin de büyüdüğü görülmektedir (Sönmez, 2002: 63). Maliye tarafından gerçekleştirilen denetim faaliyetlerinde, bildirilen matrah tutarları ile denetimler yapıldıktan sonra elde edilen matrah tutarları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Kaçakçılığı önlemek adına 2000 ve 2001 krizleriyle birlikte vergi kimlik numarası uygulamasına gidilmiş, vergi affı uygulanmayacağı vurgulanmış ve vergi ceza ve gecikme faizlerinin enflasyon ile orantılı bir şekilde ayarlanması yoluna gidilmiştir. Ayrıca vergi denetimlerinin de sıklaştırılacağı belirtilmiştir.

Tablo 3.19 1998-2002 yılları arası hedeflenen ve gerçekleşen vergi gelirleri

Yıllar	Hedeflenen Vergi Tutarı	Gerçekleşen Tahsilat	Fark (%)
1998	8.900.000.000	9.228.596.187	3,7
1999	14.200.000.000	14.802.279.916	4,2
2000	24.000.000.000	26.503.698.413	10,4
2001	31.777.000.000	39.735.928.150	25,0
2002	57.911.000.000	59.631.867.852	3,0

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2021). Hedeflenen ve Gerçekleşen Genel Bütçe Vergi Gelirleri. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_9.xls.htm. Erişim Tarihi: 20.10.2021.

Tablo 3.19’ a göre 1998 yılında hedeflenen vergi tutarı ile gerçekleşen vergi tahsilatı arasında %3,7 fark bulunmaktadır. Bu fark ekonominin krize girdiği 2000 yılında %10,4 ve 2001 yılında ise %25,0'lere kadar yükselmiştir. Ekonomik kriz dönemlerinde mükellefler ekonomik hayatın getirdiği zorluklarla başa çıkmaya çalışırken vergi oranlarının artması mükellefler üzerine ağır bir yük

getirebilmektedir. İşletmeler arasında büyük bir paya sahip olan KOBİ'ler, üzerindeki vergi yükü arttığı zaman vergi ödemelerinde güçlük çekebilmektedir.

2000 ve 2001 yılları içerisinde gerçekleştirilen sıkı vergi politikaları sonucunda vergi oranları artırılmış gerçekleşen tahsilat oranları hedeflenen tutarların üzerinde gerçekleşmiştir. Bu sebeple ekonomik kriz dönemlerinde vergi politikaları uygulanırken KOBİ'ler göz ardı edilmemelidir.

3.3.2 2008 Küresel Ekonomik Krizi'nde KOBİ'ler Üzerindeki Vergi Yükleri

2008 Küresel ekonomik krizi ilk olarak Amerika'da ortaya çıkmış sonrasında ise başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede etkili olmuştur. Krizin küresel çapta olmasının sonucu olarak dünya çapında durgunluk baş göstermiştir. Dünya genelinde üretimde azalmalar meydana gelmiş, işsizlik ise önemli ölçüde artmıştır. Bu küresel çapta gerçekleşen daralma Türkiye'de de etkisini göstermiştir.

Türkiye'nin daha önceki krizlerde uygulamış olduğu daraltıcı maliye politikaları 2008 yılındaki ekonomik kriz ile birlikte yerini ekonomideki durgunluğu gidermek adına genişletici maliye politikalarına bırakmıştır. Yaşanan küresel ekonomik krizden vergi gelirleri de olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.

2005 yılındaki verilere göre Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Katma Değer Vergisi'nin oluşturduğu vergi gelirlerinin devletin gerçekleştirdiği toplam vergi gelirleri içerisindeki oranı %76 dolaylarında olup bu verginin de ortalama %60'ının KOBİ'lerden sağlandığı görülmüştür. Bu da KOBİ'lerin ülke içerisindeki vergi gelirlerinin neredeyse yarısının KOBİ'ler tarafından üstlenildiğini göstermektedir (İstanbul Ticaret Odası, 2008: 158).

Tablo 3.20 2006-2010 yılları arasındaki vergi yükü

Yıllar	Vergi Yüğü (GSYH'e Oranı %)
2006	19,0
2007	19,3
2008	18,9
2009	19,5
2010	20,2

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2021). Bütçe Gelirler 1923-2020. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_2.xls.htm. Erişim Tarihi: 22.05.2021. * Vergi gelirleri rakamları mahalli idare ve fon payları ile red ve iadeler dâhil tutarlardır. Not: 2008-2020 yılları vergi gelirleri içerisindeki gelir vergisi tevkifat rakamına asgari geçim indirimi tutarı dâhildir.

Tablo 3.20’de verilen 2006 ile 2010 yılları arasındaki vergi yüklerine baktığımızda 2006 yılında 19,0 ve 2007 yılında 19,3 olan vergi yükü 2008 yılında kriz ile beraber uygulanan vergi indirimleri ve teşvikleriyle 18,9’a gerilemiştir.

Tablo 3.21 2006-2010 yılları arası dolaylı ve dolaysız vergiler

Yıllar	Vergi Gelirleri	Dolaylı Vergiler	%	Dolaysız Vergiler	%
2006	141.862.978	97.059.774	%68,4	40.613.597	%28,6
2007	156.499.059	102.976.449	%65,8	48.753.597	%31,1
2008	172.251.120	111.133.319	%64,5	55.719.972	%32,3
2009	176.141.332	112.789.664	%64,0	57.293.390	%32,5
2010	216.109.327	147.422.274	%68,2	61.294.935	%28,3

Kaynak: Stratejik Bütçe Başkanlığı (2021). Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri. Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları. <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/>. Erişim Tarihi: 20.10.2021. Stratejik Bütçe Başkanlığı verileri alınarak tarafımızca hazırlanmıştır. *Dolaylı ve Dolaysız vergilerin dışında kalan vergiler Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları içerisindeki vergilerin sınıflandırmasına tabii olan servet vergilerinden oluşmaktadır.

Krizin yarattığı durgunluk nedeniyle vergi gelirlerinde yaşanan azalma da vergi yükündeki bu azalma etkili olmuştur. Krizin hemen ardından vergi yükünün artmaya devam ettiği görülmektedir.

Tablo 3.21’e göre krizin etkilerinin görülmeye başlandığı 2007 yılından itibaren yapılan KDV, ÖTV ve ÖİV’de yapılan indirimlerin de etkisiyle dolaylı vergilerde azalma yaşandığı görülmektedir. 2006 yılında %68,4 olan dolaylı vergiler 2009 yılına kadar sürekli azalma kaydederek %64,0’lere kadar azalmıştır. Krizin etkilerini yitirmesinin ardından dolaylı vergiler lehine tekrardan bir artış yaşandığı görülmektedir.

Kollektif şirket, adi komandit şirket ve adi şirket statüsündeki KOBİ’ler Gelir Vergisi mükellefi olabilmektedir. Tablo 3.22’de verilen 2006 ile 2010 yılı arasındaki Gelir Vergisi yüküne baktığımız zaman 2009 yılına kadar sürekli bir artış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 3.22 2006-2010 yılları arasındaki Gelir Vergisi tahsilatlarının GSYH'e oranları (%)

Yıllar	GSYH	Gelir Vergisi	Gelir Vergisi/GSYH (Gelir Vergisi Yüğü)
2006	795.757.109	31.727.644	3,9
2007	887.714.414	38.061.543	4,2
2008	1.002.756.496	44.430.339	4,4
2009	1.006.372.482	46.018.360	4,5
2010	1.167.664.479	49.385.289	4,2

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2021). Gelir Vergisi Tahsilatının GSYH'e Göre Esneklikleri. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_5.xls.htm. Erişim Tarihi: 25.10.2021. Gelir Vergisi Tahsilatının GSYH'e Göre Esneklikleri tablosundaki veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Genişletici maliye politikalarının uygulandığı ve çeşitli vergi indirimlerinin yapıldığı bu dönemde KOBİ'lerin de mükellefi olduğu Gelir Vergisi yükünde artış meydana gelmiştir.

Tablo 3.23 2006-2010 yılları arasındaki Kurumlar Vergisi tahsilatlarının GSYH'e oranları (%)

Yıllar	GSYH	Kurumlar Vergisi	Kurumlar Vergisi/GSYH (Kurumlar Vergisi Yüğü)
2006	795.757.109	12.447.354	1,5
2007	887.714.414	15.718.474	1,7
2008	1.002.756.496	18.658.195	1,8
2009	1.006.372.482	20.701.805	2,0
2010	1.167.664.479	22.854.846	1,9

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2021). Kurumlar Vergisi Tahsilatının GSYH'e Göre Esneklikleri. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_6.xls.htm. Erişim Tarihi: 22.10.2021. Kurumlar Vergisi Tahsilatının GSYH'e Göre Esneklikleri tablosundaki veriler kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 3.23'de gösterilen KOBİ'lerin de ağırlıklı olarak mükellefi olduğu Kurumlar Vergisi'ne bakıldığında 2006 yılından 2009 yılına kadar sürekli olarak artış yaşandığı görülmektedir. Krizle birlikte indirimli Kurumlar Vergisi uygulamasının yürürlüğe konmasına rağmen işletmelerin üzerindeki Kurumlar Vergisi yükü artmıştır.

KOBİ'lerin üzerindeki vergi yükünün artması KOBİ'lerde üretimin devamlılığı ve ürünlerin kalitesi adına önem arz etmektedir. 2008 Küresel Ekonomik Krizi'nin de temel sorunlarından biri olan işsizliğin ortadan kaldırılması için KOBİ'lerin vergi politikaları ile korunması ve üzerlerindeki vergi yükünün makul seviyede tutulması gerekmektedir. İşletmeler içerisinde çok önemli yere sahip olan KOBİ'ler istihdam sağlama olanakları açısından da önemlidir. Kriz dönemlerinde KOBİ'ler vergi politikaları ile korunmaları halinde başta 2008 krizindeki gibi işsizlik sorunu olmak üzere birçok alanda katkı sağlayabileceklerdir.

2006 ile 2010 yılları arasında Kurumlar Vergisi %20 olarak seyretmiştir. Fakat bu oranların haricinde 2008 krizinde indirimli Kurumlar Vergisi uygulanmıştır. Uygulamaya göre Türkiye'de 4 adet bölge belirlenmiş bu bölgelerden 1. bölgede olanların yatırımlar üzerinden elde ettiği kazançları için Kurumlar Vergisi %10' kadar düşebilmekteyken 4. Bölgede bu oran %2'ye kadar düşürülmüştür. Ayrıca KOBİ'lerin birleşmesini teşvik etme amacıyla kanunda yazan koşullara uymak koşulu ile %75'e varan Kurumlar Vergisi indirimi öngörülmüştür.

Tablo 3.24 Seçili OECD ülkelerinde Kurumlar Vergisi oranları (%)

	2006	2007	2008	2009	2010
Türkiye	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Almanya	25,0	25,0	15,0	15,0	15,0
Fransa	33,3	33,3	33,3	33,3	33,3
Belçika	33,0	33,0	33,0	33,0	33,0
Lüksemburg	22,0	22,0	22,0	21,0	21,0
Kanada	21,0	21,0	-	-	-

Kaynak: OECD (2003). Taxation of Corporate and Capital Income. <https://www.oecd.org/ctp/tax-policy/Table%20II.1-May-2014.xlsx>. Erişim Tarihi: 22.10.2021. Fransa Kurumlar Vergisi Oranları İçin: Tradingeconomics (2021). Fransa Kurumlar Vergisi Oranı. <https://tr.tradingeconomics.com/france/corporate-tax-rate>. Erişim Tarihi: 22.10.2021.

*Ek vergiler hariç yasal kurumlar vergisi oranlarından oluşmaktadır.

Tablo 3.24'e göre Türkiye'nin Kurumlar Vergisi 2006 ile 2010 yılları arasında %20 olarak belirlenmiştir. Bu oran seçili OECD ülkelerinin altında seyretmektedir. Yaşanan krizin ardından Almanya ve Lüksemburg Kurumlar Vergisi oranlarında indirim gitmiş, vergi oranlarını düşürmüştür.

Tablo 3.25 2006-2010 yılları arası hedeflenen ve gerçekleşen vergi gelirleri

Yıllar	Hedeflenen Vergi Tutarı	Gerçekleşen Tahsilat	Fark (%)
2006	146.449.000.000	151.271.701.000	3,3
2007	173.861.616.000	171.098.466.000	-1,6
2008	187.504.321.000	184.800.355.000	-1,4
2009	220.602.859.000	189.963.543.000	-13,9
2010	212.555.871.000	228.298.799.000	7,9

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2021). Hedeflenen ve Gerçekleşen Genel Bütçe Vergi Gelirleri.

https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_9.xls.htm. Erişim

Tarihi: 22.10.2021.

Tablo 3.25'e bakıldığında Türkiye'de 2006 yılında hedeflenen tutar aşılmış, hedef olarak belirlenen tutardan %3,3 fazla vergi tahsilatı gerçekleştirilmiştir. Krizin etkilerini göstermeye başladığı 2007 yılında ve krizin yaşandığı 2008 yılında hedeflenen vergi tutarlarının altında kalmıştır. 2007 yılında %1,6 ve 2008 yılında ise %1,4 oranında hedeflenen tutardan eksik vergi tahsilatı gerçekleşmiştir. Krizin etkilerinin yoğun olarak görüldüğü 2009 yılında hedeflenen vergi tutarı ile gerçekleşen tahsilat arasındaki fark %13,9 oranında eksik gerçekleşmiştir. Bu fark ekonomik krizde vergi oranlarının azaltılması sebebi ile veya mükelleflerin kriz dönemlerinde yaşadıkları olumsuzluklardan dolayı vergi ödemede isteksiz olmaları sonucunda meydana gelmiş olabilmektedir.

2010 yılında Türkiye krizin bıraktığı olumsuz etkilerden kurtulmaya başlamış ekonomik anlamda iyileşmeler gerçekleştirmiştir. Bir önceki yıl olan 2009 yılında hedeflenen ve gerçekleşen tahsilat arasındaki oranın yüksek olmasının da etkisiyle 2010 yılında hedeflenen vergi tutarı 1951 yılından beri ilk defa bir önceki yıldan daha düşük bir tutarda belirlenmiştir. Bu tutarın düşük tutulmasının da etkisiyle gerçekleşen tahsilat hedeflenen tutardan %7,9 oranında fazla olmuştur.

Ekonomik kriz dönemlerinde bireyler ve işletmeler krizlerin ekonomide yarattığı olumsuzluklardan dolayı vergi vermekte isteksizlik yaşayabilmektedirler. Karşı karşıya kaldıkları bu olumsuzluklardan dolayı birçok işletme, faaliyetlerini kısıtlamakta ya da kapanmaya varan durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu gibi durumlarda işletmeler vergisel sorumluluklarını geri plana atabilmektedir.

Küresel kriz döneminde yapılan vergi indirimleri neticesinde vergi yükünde azalma meydana gelmiştir. Krizin etkilerinin kaybolduğu, ekonominin

eski haline dönmeye başladığı zaman tekrar vergi yükünde bir artış yaşandığı görülmektedir. Uygulanan vergi indirimleriyle daralan ekonominin rahatlatılması düşünülerek mükelleflerin krizden daha az etkilenmesi amaçlanmıştır.

KOBİ'ler de bu indirimlerden önemli ölçüde yararlanmış bu şekilde üzerlerindeki vergisel yükü az da olsa hafifletmeye çalışmışlardır. Özellikle KOBİ birleşmeleri için indirimli kurumlar vergisi uygulaması, kamu alacaklarının taksitlendirilerek alınması, birçok üründe yapılan KDV ve ÖTV indirimlerinin yapılması KOBİ'lerin vergisel yükünün kriz döneminde hafiflemesine yardımcı olabilmektedir. Yapılan bu indirimlere rağmen Kurumlar Vergisi yükünde yıllara göre artış meydana geldiği görülmektedir. KOBİ'lerin ekonomiye daha aktif katkılar sağlayabilmesi adına KOBİ'lerin üzerindeki vergi yükünün düşük tutulması gerekmektedir. Bunun sonucunda KOBİ'ler ekonomide üretim ve yatırım kararlarını alırken daha rahat kararlar verebilecektir. Ayrıca kriz dönemlerinde işletmeler üzerindeki vergi yükünü azaltmak vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçilmesi adına destek olabilmektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde vergi ödemekte zorlanan işletmeler vergiden kaçınma ve vergi kaçırma gibi yollara başvurabilmektedir. Bu da vergi gelirlerinin azalmasına neden olabilmektedir. Bu sebeple KOBİ'ler üzerindeki vergi yükü ekonomik kriz dönemlerinde KOBİ'lerin kararlarını etkilemeyecek düzeyde tutulmalıdır.

SONUÇ

Ekonomik kriz sadece Türkiye’de değil tüm dünyada tartışma konusu olan kavramlardan bir tanesidir. Bu ekonomik krizlerin etkilerinin azaltılması makro anlamda devletler ve mikro anlamda işletmeler adına büyük önem taşımaktadır. 2000 yılından sonra Türkiye’de üç büyük ekonomik kriz görülmüş ve bu krizleri hafifletmek adına para ve maliye politikaları uygulanmıştır. Uygulanan bu politikalar içerisinde vergi politikaları önemli bir yer tutmuştur.

2000 yılının kasım ayında meydana gelen krizi önlemek için birçok önemli vergi politikası uygulanmıştır. Bu politikaların hedeflenen amaçlara uygun sonuçlar çıkarmasının ardından 2001 yılının Şubat ayındaki krizde de gerçekleştirilen politikalara bağlı kalınmış ve bu politikalar desteklenmeye devam edilmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizde de vergiler önemli bir politika aracı olarak kullanılmıştır.

Krizler, kamu ekonomilerine verdiği zararın yanında piyasa ekonomilerindeki işletmelere de büyük zararlar vermektedir. Özellikle ülke ekonomileri adına büyük öneme sahip olan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler krizlerden etkilenebilmektedir. KOBİ’ler, Türkiye ekonomisinde işletmeler içerisinde büyük bir orana sahip olup ekonomiye önemli katkılar sağlayan kuruluşlardır. İstihdam, üretim, yatırım ve ihracat gibi birçok alanda ekonomik anlamda önem taşımaktadırlar.

KOBİ’ler adının küçük olmasına karşın sayıları ve ekonomiye katkıları bakımından büyük öneme sahip işletmelerdir. Büyük ölçekli işletmeler gibi tek başlarına kredi, yatırım ve büyük çapta üretim imkânlarına sahip olmayan KOBİ’ler, ekonomik kriz dönemlerinde korunmaya ihtiyaç duyabilmektedirler. Türkiye’de istihdamın %70’inden fazlasını, elde edilen cironun %60’ından fazlasını, katma değerli üretimin %50’sinden fazlasını ve yatırımların da %40’ından fazlasını üreten KOBİ’ler, ekonomik kriz dönemlerinde vergi politikaları ile korunmadığı takdirde krizlerin daha da derinleşmesine neden olabilmektedirler.

2000 yılı sonrasında Türkiye’de yaşanan krizlerde farklı vergi politikası uygulanmış ve uygulanan bu politikalardan KOBİ’ler de önemli düzeyde etkilenmiştir. 2000 ve 2001 yılında yaşanan krizlerde enflasyonist baskıyı da azaltmak adına daraltıcı vergi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Dolaylı ve

dolaysız olmak üzere birçok ek vergi konulmuştur. Vergi yükünün artış gösterdiği durumda genel itibariyle KOBİ'lerin olumsuz etkilendiği görülmektedir. Üretimde görülen azalma veya yavaşlamanın ardından istihdamda azalama gerçekleşmiştir. Ayrıca ücret, tüketim ve yatırımlarda da azalmalar görülmektedir. Yaşanan krizle birlikte iç talepte daralma gözlemlenirken dolar kurunun Türk Lirası karşısında önemli ölçüde değer kazanması ihracatı cazip hale getirmiştir. Ayrıca 2001 yılında dalgalı kur rejimine geçilmesiyle birlikte ihracatta önemli artışlar gerçekleşmiştir. Kriz nedeniyle ekonominin küçülmesinden dolayı ithalat oranlarında düşüşler yaşanmıştır. İhracatta görülen artış ve ithalatta görülen azalmadan dolayı dış açık büyük ölçüde azalmıştır.

2008 yılında gerçekleşen küresel krizde ise 2000 ve 2001 yılındaki krizlerden farklı olarak genişletici vergi politikaları uygulanmış, bu da birçok vergi indirimi ve vergi teşviklerini beraberinde getirmiştir. Esnek yapıları sayesinde koşullara daha çabuk adapte olabilen KOBİ'ler, uygulanan vergi politikalarının da etkisiyle kriz dönemlerinde istihdam artışı bile sağlayabileceğinden dolayı işsizliği gidermek adına vazgeçilmez olarak görülmüşlerdir. 2008 Ekonomik Krizi, KOBİ yatırımlarını olumsuz bir şekilde etkilemiş uygulanan vergi politikaları yatırımlar açısından yeterli etkiyi sağlayamamıştır. İç talepte yaşanan daralma ve ücretlerde görülen azalmadan dolayı beyaz eşya, elektronik alet, inşaat ve otomotiv gibi sektörlere uygulanan önemli vergi indirimleriyle daralma giderilmeye çalışılmıştır. Kriz döneminde uygulanan KOBİ birleşme teşviki, KDV ve ÖTV indirimleri gibi uygulamalar sayesinde KOBİ'lerin rahatlatılması amaçlanmıştır.

2000 ve 2001 krizlerinin ardından sıkı bir vergi politikası uygulanmış, dönemin problemlerinden olan enflasyonun önlenmesi adına mükelleflerin üzerindeki vergi yükü artırılmıştır. Kriz döneminde vergi yükü artan KOBİ'ler bu durumdan negatif yönde etkilenmişlerdir. Bazı KOBİ'ler üretim kapasitelerini azaltmak zorunda kalmış, bazıları ise kapanmaya mecbur kalmıştır. İşletmeler içerisinde büyük bir paya sahip olan KOBİ'lerin kapanması ekonomide üretim ve istihdam gibi birçok alana olumsuz bir şekilde yansımıştır.

2008 krizinin ardından genişletici bir politika uygulanmış, dönemin en önemli problemlerinden olan ekonomik durgunluk giderilmeye çalışılmıştır. Fakat kriz döneminde vergi yüküne baktığımızda 2008 yılındaki ufak bir azalmanın haricinde sürekli olarak artış devam etmiştir. Yapılan birçok indirime rağmen

Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi yükü artış göstermiştir. KOBİ'lerin vergi yükündeki artış, üretimin devamlılığı ve ürün kalitesi adına önem arz etmektedir. 2008 krizinin de önemli sorunlarından biri olan işsizliğin ortadan kaldırılması için KOBİ'lerin vergi politikaları ile korunması ve üzerlerindeki vergilerin makul seviyelerde tutulması gerekmektedir.

1982 Anayasasının 73. maddesinin 2. bendine göre '*vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.*' olarak belirlenmiştir. KOBİ'ler ekonomiye yaptıkları katkılara karşın kriz dönemlerinde ağır mali yükler ile baş başa kalabilmektedir. Bu sebeple KOBİ'ler üzerinde kalan vergi yükünün hafifletilmesi adına dengeli bir vergi politikası izlenmesi gerekmektedir.

Talep eksenli yüksek düzeyde enflasyonun olduğu ekonomik kriz dönemlerinde daraltıcı vergi politikalarının uygulanması öngörülmektedir. Enflasyonist etkiden kurtulmak adına Gelir Vergisi dilimlerini enflasyona endeksleme gibi bir politika uygulanırken gelir düzeyi düşük olan mükellefleri korumak adına gelir dilimlerinin alt basamaklarında düzenlemeler yapılmalı bu sayede hem KOBİ'ler hem de ücretliler krizlerden daha düşük düzeyde etkilenmelidir.

Kriz dönemlerinde yalnızca üretim faaliyetlerini devam ettirmeye odaklanan KOBİ'ler risk almaktan olabildiğince kaçınma eğilimi içerisindedir. Bu sebeple KOBİ'ler öncelikle yatırımlardan vazgeçmektedirler. Uzun vadeli cazip yatırım teşvikleri ile KOBİ'lerin ellerinde atıl bir şekilde bulunan mevduatlar piyasadan çekilerek hem enflasyonist etkilerden kurtulmak hem de uzun vadeli yatırımlar ile refah artışı hedeflenebilmektedir. Gelir düzeyleri, büyük işletmelere göre daha düşük düzeylerde olan, uzun vadeli projeler gerçekleştirme imkânı olmayan KOBİ'ler için çeşitli yatırım fonları oluşturulabilmekte bu sayede yatırımlar gerçekleştirilebilmektedir.

Daraltıcı politikalar ile vergisel yükleri artan KOBİ'ler, ihracat adına uygun teşvikler sağlandığı takdirde küreselleşmenin ve kur farklarının da etkisiyle cazip hale gelen ihracata yönelim sağlayabileceklerdir.

KOBİ'lerin ihracat yapmak adına aynı çatı altında toplandığı 'Sektörel Dış Ticaret Modeli' yaygınlaştırılmalı ve çeşitli vergisel düzenlemeler ile desteklenmelidir. İhracat yapmak adına birlikte hareket eden KOBİ'ler hem ihracat yaparken karşı karşıya kaldıkları bürokratik problemlerin üstesinden daha kolay bir şekilde gelebilecek hem de kendi aralarında sağladıkları bilgi alışverişi

sayesinde üretimde ve pazarlamada ortaya çıkan birtakım gelişmelerden haberdar olabileceklerdir.

Ayrıca ekonominin istikrarsız bir seyir izlediği kriz dönemlerinde KOBİ'lerin vergi yüklerinin aşırı derecede artması kayıt dışı istihdam, vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Verilen teşviklerin etkin bir şekilde kullanılması da önemli bir husustur. Aksi takdirde kaynak dağılımında etkinsizliğe yol açabilmektedir.

Ekonomik durgunluğun olduğu kriz dönemlerinde genişletici politikalar uygulanırken çeşitli kredilerden mahrum kalan, kısıtlı üretim kapasiteleri olan bu şekilde de büyük işletmelere göre dezavantajlı duruma düşen KOBİ'lere çeşitli vergisel destekler yapılması gerekmektedir. Bu şekilde KOBİ'ler muafiyet, indirim ve istisnalardan yararlanabilecek, içinde bulunduğu dezavantajlı durumdan kurtulup ekonomiye çeşitli katkılar sağlayabilecektir.

KOBİ'leri korumak adına vergi indirimleri ve teşvikler yapılırken daha etkili olması açısından Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi tercih edilmelidir. Ayrıca belirli sektörlere, vergi gelirleri içerisinde en yüksek paya sahip olan KDV indirimleri de yapılabilmektedir.

Genişletici politikaların uygulandığı ekonomik kriz dönemlerinde KOBİ'lerin kredilere erişimi kolaylaştırılmalıdır. Bu sayede işletmelerin durgunluk döneminde üretimlerindeki aksaklıklar engellenip kapanmaları önlenebilmektedir.

Ayrıca 'Kredi Garanti Fonu' hakkında bilgilendirme ve teşvikler yapılmalıdır. KOBİ'lerin kredi alma olanakları geliştirilmelidir.

Ekonominin durgunlukta olduğu dönemlerde KOBİ'lere yönelik kısa ve orta vadeli yatırım teşvikleri uygulanmalıdır. Bu sayede ekonomik durgunluk hafifletilebilmektedir.

Uygulanan bu vergi politikalarının etkili olabilmesi adına KOBİ'lerin yapılan muafiyet, istisna, indirim ve teşvikler hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu sayede çok sayıda KOBİ'nin uygulanan bu vergi politikalarından haberdar olması ve bu politikalara ulaşabilmesi sağlanacaktır.

Yapılan muafiyet, istisna, indirim ve teşvikler ile hedeflenen ekonomik amaçlara ulaşıp ulaşılmadığı önem taşımaktadır. Çünkü uygulanan bu vergi politikaları için belirli vergilerin tahsilatlarından vazgeçilmektedir.

Ekonomik kriz dönemlerinde KOBİ'leri korumak adına yapılan bu vergi harcamaları, krizler ortadan kalkıp ekonominin istikrara kavuşmasıyla birlikte kaldırılmalı ve KOBİ'lerden elde edilen vergi hasılatı normal düzeyine dönüştürülmelidir. Bu durumda bir yandan KOBİ'lerin faaliyetlerinin devamı sağlanabilecekken diğer yandan ötelenen vergi hasılatı yoluyla kamusal gelir artışı sağlanabilecektir. Dolayısıyla ekonomik kriz dönemlerinde KOBİ'lere yönelik uygulanacak vergi harcamaları yoluyla vergilemenin mali ve mali olmayan amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- 2001 Yılı Programı (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*. Ankara. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/2001_Y%C4%B1l%C4%B1_Program%C4%B1.pdf. Erişim Tarihi: 07.05.2021.
- Akçağlayan, A. ve Kayıran, M. (2010). *Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Gelirleri: Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. 5(2). 129-146.
- Akdoğu Kahraman, S. (2012). *Türkiye’de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti*. Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi. 14 (2), 189-208.
- Aksu, M. (2012). *Küresel Ekonomik Krizin KOBİ’ler Üzerindeki Etkileri: ESKOOP Sanayi Sitesindeki KOBİ’ler Üzerinde Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Aktan, C. C. ve Şen, H. (1999). *Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye. Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Serisi No:1*. Ankara: Topyöv Yayınları.
- Aktan, C. C. ve Şen, H. (2001). *Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri*, Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, (42), 1225-1230.
- Alfa YMM (2009). Otomobil ve Diğer Taşıtlar İçin ÖTV Oranlarının Düşürülmesi Beyaz Eşya ve Diğer Bazı Mallarda ÖTV Oranının Sıfırlanması. Alfa Genelge. 16.03.2009. İstanbul.
- Avrupa Komisyonu (2011). *Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu*. Komisyon Çalışma Dokümanı. Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu’na ve Konsey’e Sunulan Bildirim. Brüksel. 12 Ekim 2011. 1201.
- Ay, H. ve Uçar, Ö. (2015). *Üç Küresel Ekonomik Krizin Analizi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 17(1), 11-32.
- Aydın, S. (2000). *Asya Krizi ve Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesi*. Maliye Dergisi. (113) 13-30.
- Bakanlar Kurulu Kararı (2009). 16.03.2009 Tarihli Resmi Gazete. Sayı: 27171. Karar Sayısı: 2009/14802. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/03/20090316-7.htm>. Erişim Tarihi: 05.04.2021.
- Bakanlar Kurulu Kararı (2009). 16.05.2009 Tarihli Resmi Gazete. Sayı: 27260. Karar Sayısı: 2009/15081. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090616M1-1.htm>. Erişim Tarihi: 06.04.2021.
- Bakanlar Kurulu Kararı (2009). 29.03.2009 Tarihli Resmi Gazete. Sayı: 27184. Karar Sayısı: 2009/14812. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/03/20090329-4.htm>. Erişim Tarihi: 06.04.2021.
- Balı, S. ve Büyüksalvarcı, A. (2011). *1630’dan 2010’a Finansal Krizler Tarihi*. İstanbul: Çatı Kitapları.
- Bastı, E. (2004). *Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi: Krizin Finans Sektörünün Verimliliğine ve Etkinliğine Etkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayülken, Y. ve Kütükoğlu, C. (2012). *Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri (KOBİ’ler)* (Genişletilmiş 4. Baskı). Ankara: TMMOB Makine Mühendisleri Odası.

- BDDK (2019). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. Aralık 2019. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0789_01.pdf. Erişim Tarihi: 21.11.2020.
- Beck, T., Kunt-Demirgüç, A., Levine, R. (2005). *SMEs Growth and Poverty*. National Bureau of Economic Research. NBER Working Paper Series. (11224).
- Bilen, A. ve Solmaz, H. (2014). *KOBİ'lerin Karşılaştıkları Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Diyarbakır Örneği)*. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 4(7). Güz: 2014. 60-79.
- Buluş, A. ve Kabaklı, E. (2010). *1929 Ekonomik Buhranı İle Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması*. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 10(19). 1-22.
- Can, İ. (2003). *Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanması Gereken Vergi Politikası*. Maliye Dergisi. (42), 69-107.
- Canitez, M. (2004). *KOBİ'lerin İhracat Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar: Tekstil Sektöründe Ampirik Bir Çalışma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Cansız, M. (2008). *Türkiye'de KOBİLER ve KOSGEB*. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara. Yayın No: DPT 2782.
- Cecchetti, S. G. (1997). *Understanding the Great Depression: Lessons for Current Policy*. National Bureau of Economic Research. NBER Working Paper Series. Working Paper: (6015).
- Celasun, M. (2002). *2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme*. <https://content.csbs.utah.edu/~ehrbare/erc2002/pdf/i053.pdf>. Erişim Tarihi: 24.01.2021.
- Corsetti, G., Pesenti P. ve Roubini N. (1998). *A Model of the Asian Crisis*. National Bureau of Economic Research. NBER Working Paper Series. (6783).
- Cull, R., Davis, Lance E., Lamoreaux, N. R., Rosenthal, J. (2005). *Historical Financing of Small and Medium Sized Enterprises*. National Bureau of Economic Research. NBER Working Paper Series. (11695).
- Çatal, M. F. (2007). *Bölgesel Kalkınmada Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) Rolü*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 10(2), 333-352.
- Çetinkaya, E. ve Erdoğan, E. (2010). *Küresel Ekonomik Krizin KOBİ'ler Üzerindeki Etkileri: Sakarya'daki KOBİ'ler Üzerinde Bir Araştırma*. Çimento İşveren Dergisi. 24(5).
- Çiçek, E. ve Çelik, C. (2010). *KOBİ'lerde Bilgi Teknolojileri Kullanımına Yönelik Yöneticilerin Bakış Açuları "Mersin İlinde Bir Uygulama"*. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 10(19).
- Danışoğlu, Ç. A. (2007). *Para Krizleri: Türkiye'de Yaşanmış Krizlerin Değerlendirilmesi*. Sosyal Bilimler Dergisi. (2), 1-11.
- Delice, G. (2003). *Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif*. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. (20), 57-81.
- Doğan İpekgil, Ö., Marangoz, M. ve Topoyan, M. (2003). *İşletmelerin İç ve Dış Pazarda Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler ve Bir Uygulama*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 5(2), 114-139.
- Doğanlar, M., Bal, H. ve Özmen, M. (2007). *Döviz Krizi Modelleri*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 16(1), 253-276.

- Durmuş, S. (2010). *Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (5). Bahar 2010. 31-46.
- Eğilmez, M. (2008). *Küresel Finans Krizi* (1. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması* (6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Emirkadı, Ö. (2005). *Gelişmekte Olan Ülkeler ve Parasal Kriz Teorileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler*. Sosyoekonomi Dergisi. (2), 35-62.
- Engin, B. M. (2007). *Gelişmiş ve Yükselen Piyasalarda 1990 Sonrası Görülen Finansal Krizler ve Dünya Ekonomisi Üzerine Etkileri*. Sosyal Bilimler Dergisi. (2), 35-60.
- Engin, C. ve Göllüce, E. (2016). *2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 27-39.
- European Commision (2020). *User Guide to the SME Definition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eximbank (2018). Bankamız KOBİ Tanımında Yapılan Değişiklik Hakkında Duyuru. <https://www.eximbank.gov.tr/tr/duyurular/2018-yili-duyurulari/bankamiz-kobi-taniminda-yapilan-degisiklik-hakkinda-duyuru>. Son Güncelleme: 19.07.2018. Erişim Tarihi: 5.11.2020.
- Fırat, E. (2006). *Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması* (1980-2002) (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Fırat, E. (2009). *Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi-Politigi*. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 9(17). S.501-524.
- Fırat, E. (2013). *Ekonomik Kriz ile Mücadelede Maliye Politikasının Rolü*. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi. 6(1), 298-213.
- Fisher, I. (1933). *The Debt Deflation Theory Of Great Depressions*. Econometrica. 1(4), 337-357.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2022a). *Gelir Vergisi Tarifesi 2022*. <https://www.gib.gov.tr/node/157433>. Erişim Tarihi: 03.02.2022.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2020b). *Kurumlar Vergisi Oranları*. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/Yararli_Bilgiler/KV_Oranlari.html. Erişim Tarihi: 22.12.2020.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2020c). *Güncel KDV Oranları*. <https://www.gib.gov.tr/yararlim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/kdv-oranlari-listesi>. Erişim Tarihi: 22.12.2020.
- Gelir Vergisi Kanunu (1960). Kanun Numarası: 193. Kabul Tarihi: 31.12.1960. Sayı: 10700. Tertip: 4. Cilt: 1. Yayımlandığı Resmi Gazete: 6.1.1961.
- Goldstein, M. ve Turner, P. (1996). *Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options*. BIS Economic Papers. Bank for International Settlements, Basel, Switzerland. (46).
- Gök, M. (2004). *KOBİ’lerin Türk İşgücü Piyasasında Etkileri: Ankara-OSTİM Alan Çalışması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- IMF (2002). *Eye of the Storm*. Finance and Development. 4(39), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2002/12/eye.htm>. Erişim Tarihi: 29.09.2020.
- IMF, (1998). *IV Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability*. World Economic Outlook. 74-97.

- İpeker, M. (2002). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının Finansal Sistem İstikrarının Sağlanmasındaki Rolü*. Uzman Yeterlilik Tezi. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü.
- İstanbul Ticaret Odası (2008). *Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Artırılması ve Türkiye’de KOBİ’ler*. Yayın No: 2008-24. İTO Yayınları.
- Kalaycı, İ. (2010). *Halil Seyidoğlu’na Armağan Finansal Kriz Yazıları* (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaminsky, G. L. (1998). *Currency and Banking Crises: The Early Warnings of Distress*. International Finance Discussion Papers. Board of Governors of the Federal Reserve System. (629).
- Kaminsky, G. L. ve Reinhart, C. (1999). *The Twin Crises: The Cause of Banking and Balance of Payments Problems*. The American Economic Review.3(89), 473-500.
- Karakurt, B. (2010). *Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 24(2), 167-195.
- Kendirli, S. ve Irmak, F. (2018). *Küresel Finansal Kriz Dönemlerinde Çalışma Sermayesi Yönetiminin Firma Performansına Etkisi: BIST İmalat Sektöründe Bir Araştırma (1. Baskı)*. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Kesebir, M. (2018). *2008 Küresel Kriz ve Bu krizin Türkiye’deki Ekonomik Göstergelere Etkisi*. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 6(4). 531-538.
- Kınaytürk, Z. (2006). *1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kibritçioglu, A. (2001). *Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001*. Yeni Türkiye Dergisi. Ekonomik Kriz Özel Sayısı.
- Kindleberger, C. P. (2008). *Cinnet, Panik ve Çöküş Mali Krizler Tarihi* (2.Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kopits, G. (1987). *Structural Reform, Stabilization at Growth in Turkey*. International Money Fund. Occasional Paper. (52).
- KOSGEB (2005). *Küçük Ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri Ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik*. Kanun No: 25997. Yayımlanma Tarihi: 18.11.2005.
- KOSGEB (2019). *Yeni Vizyon ve Destek Programları*. İstanbul. 9.05.2019. <http://www.tarmakbir.org/haberler/KOSGEB%20SUNUM%20-%20TOBB%20İstanbul%20%2809%20May%202019%29.pdf>. Erişim Tarihi: 7.11.2020.
- Krugman, P. (1999). *Balance Sheet, The Transfer Problem and Financial Crises*. International Finance and Financial Crises. International Monetary Fund and Kluwer Academic Publishers. 31-44.
- Krugman, P. (2010). *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz* (6. Baskı). (N. Domaniç, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- KSEP (2015). *KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı 2015-2018*. [https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/KSEP/Kobi_Stratejisi_ve_Eylem_Plani_\(2015-2018\).pdf](https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/KSEP/Kobi_Stratejisi_ve_Eylem_Plani_(2015-2018).pdf). Erişim Tarihi: 12.11.2020.
- Kunt, Demirgüç, A. ve Detragiache, E. (1998). *The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries*. IMF Staff Papers. 1(45), 81-109.

- Macovei, M. (2009). *European Economy. Growth and Economic Crises in Turkey: Leaving Behind a Turbulent Past? European Commission. Economic Papers* (386).
- Marshall, D. (1998). *Understanding the Asian Crisis: Systemic Risk as Coordination Failure. Economic Perspectives*. Federal Reserve Bank of Chicago. 3(22).
- Mishkin, F. S. (1991). *Anatomy of a Financial Crisis*. NBER Working Paper Series. National Bureau Of Economic Research. (3934). Cambridge.
- Mishkin, F. S. (2001). *Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries*. National Bureau of Economic Research. NBER Working Paper Series. (8087).
- Müslümov, A. (2002). *21. Yüzyılda Türkiye’de KOBİ’ler Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri (1. Baskı)*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Nooteboom, B. (1994). *Innovation and Diffusion in Small Firms: Theory and Evidence*. Small Business Economics, 6(5), 327-347.
- OECD (2000). *OECD Small and Medium Enterprise Outlook*. Organisation for Economic Co-Operation and Development. 2000 Edition.
- OECD (2005). *SME and Entrepreneurship Outlook*. Paris: OECD Publishing.
- Onis, Z. ve Riedel, J. (1993). *Economic Crises and Long-Term Growth in Turkey*. World Bank Comparative Macroeconomic Studies. 11744.
- Öncel, Y. (2005). Kurumlar Vergisinde Değişim ve Uluslararası Vergi Rekabeti. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları. 47. Seri. Prof. Dr. Türkan Öncel’e Armağan.
- Özdemir, B. K. (2007). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Erken Uyarı Sistemleri: Markov Geçiş Modellemesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Özel Tüketim Vergisi Kanunu (2002). Kanun Numarası: 4760. Kabul Tarihi: 06.06.2002. Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 12.06.2002. 7(24783). Tertip: 5.
- Öztürk, M. (2010). *Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Krizler (2000-2010)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, S. ve Saygın, S. (2017). *1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri Ve Stagflasyon Olgusu*. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi. 6(12), 1-12.
- Paksoy, S. ve Bakan, S. (2010). *Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 Sonrası)*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 9(32). 150-170.
- Pehlivan, O. (2016). *Vergi Hukuku. Genel İlkeler ve Türk Vergi Sistemi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Perry, G. ve Serven, L. (2003). *The Anatomy of Multiple Crisis. The World Bank. Policy Research Working Paper* (3081).
- Polar, M. A. (2019). *Türkiye Kaynaklı Finansal Krizlerin Anatomisi*. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD). 6(1). 329-345.
- Rad T., Sevgi, G., Gökbudak, Y. S. ve Yılmaz, E. K. (2016). *KOBİ’lerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı: Erdemli Örneği*. Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi. (6) 121-131.
- Redelet, S. ve Sachs, J. (1998). *The Onset of the East Asian Financial Crisis*. National Bureau of Economic Research. NBER Working Paper Series. (6680).

- Roiser, B. (1991). *İktisadi Kriz Kuramları* (N. Yentürk, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Romer, C. D. (2003). *Great Depression*. Encyclopædia Britannica. https://eml.berkeley.edu/~cromer/Reprints/great_depression.pdf. Erişim Tarihi: 4.10.2020.
- Roubini, N. ve Mihm, S. (2010). *Crisis Economics: A Crash in the Future of Finance*. Newyork: The Penguin Press.
- Sarıipek, D. B. ve Kesici, M. R. (2010). *Yeni Keynesyen İktisat ve Emek Piyasaları*. Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi. 6(2). 17-38.
- Sarısoy, İ. (2006). *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Sağlanan Vergi Teşvikleri ve Türkiye Uygulaması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Serdengeçti, S. (2002). *Şubat 2001 Krizi Üzerine Düşünceler: Merkez Bankası Bakış Açısından Çıkarılacak Dersler*. ERC/ODTÜ 4. Uluslararası Ekonomi Konferansı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı Açılış Konuşması. Ankara: 11 Eylül 2002.
- Sipahi, B. (2005). *İşletme Performansının Ölçülmesinde Ekonomik Katma Değer*. Öneri Dergisi. 6(23), 107-112.
- Sirkeci, O. (2011) *KOBİ'lerde Yeni Yaklaşımlar Açısından Mikro Girişimlerde Mali Teşvikler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sönmez, M. (2002). *100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, S. (2018). *Prof. Dr. Nihat Edizdoğan'a Armağan* (1. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın ve Dağıtım. 369-412.
- Şen, S., Tabar, Ç. ve Tokatlıoğlu, M. (2018). *Küresel Krizde Devlet Müdahalesi ve Maliye Politikası*. İş ve Hayat. 4(8). 9-26.
- Şimşek, H. A. ve Altay, A. (2009). *Küresel Kriz Ortamında Türkiye'de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi*. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar. 46(528), 11-23.
- T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı (2008). 2008-07-31 *KOBİ'lere AB Desteği*. <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=42165>. Son Güncelleme: 17.09.2008. Erişim Tarihi: 18.05.2021.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2015). *Küresel Rekabetçilik Raporu 2014-2015*. Ekonomik Analiz ve Değerlendirme Dairesi. Ankara.
- T.C. Hazine Müsteşarlığı (1999). 09.12.1999 *Tarihli Niyet Mektubu*. Sayı: B.02.1.HM.0.DEİ.02.00/500-90584. Ankara.
- T.C. Hazine Müsteşarlığı (2000). 10.03.2000 *Tarihli Niyet Mektubu*. Sayı: B.02.1.HM.0.DEİ.02.00. Ankara.
- T.C. Hazine Müsteşarlığı (2000). 18.12.200 *Tarihli Niyet Mektubu*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/f5c83fd3-2a16-48ff-8fe9-0e0eed9b2fb3/18.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-f5c83fd3-2a16-48ff-8fe9-0e0eed9b2fb3-m3fB7yR>. Erişim Tarihi: 29.03.2021.
- T.C. Hazine Müsteşarlığı (2001). 03.05.2001 *Tarihli Niyet Mektubu*. Sayı: B.02.1.HM.0.DEİ.02.00.500/. Ankara.
- T.C. Hazine Müsteşarlığı (2001). 30.01.2001 *Tarihli Niyet Mektubu*. Sayı: B.02.1.HM.0.DEİ.02.00.500/. Ankara.

- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Girişimcilik, KOBİ'ler Esnaf ve Sanatkarlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2011). *Muhasebe ve Finansman. Dış Ticaret Kavramları* 344MV0042. Ankara.
- Tabar, Ç. ve Tokathioğlu, M. (2018). *Küresel Ekonomik Kriz Döneminde Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi*. International Journal of Public Finance. 3(1), 27-46.
- Taş, Y. H. (2009). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Sosyal ve Ekonomik Roller Açısından KOBİ'ler* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taş, Y. H. ve Özcan, Selami (2015). *Yenilikçi ve Sosyal Boyutlarıyla Avrupa Birliği ve Türkiye'de KOBİ'ler (1. Baskı)*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Teach, E. (2007). *The Bright Side of Bubbles. Chief Financial Officer (CFO)*. 1 Mayıs 2007. <https://www.cfo.com/strategy/2007/05/the-bright-side-of-bubbles/>. Erişim Tarihi: 4.10.2020.
- Teyyare, E. (2013). *Kriz, Kuramsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- TİSK (2019). *Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu 2019*. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- TOBB (2009). *Ekonomik Rapor*. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. <https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomik%20rapor.pdf>. Erişim Tarihi: 19.05.2021.
- TOBB (2020). *Türkiye'nin KOBİ'leri*. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. 26.12.2020. <https://mobil.tobb.org.tr/MansetResimleri/26166-3.pdf>. Erişim Tarihi: 27.08.2021.
- TOBB (2021). *Türkiye'nin KOBİ'leri Bülteni*. <https://www.tobb.org.tr/KobiArastirma/Sayfalar/TRninKOBILERiBulteni.php>. Erişim Tarihi: 09.08.2021.
- Turan, Z. (2011). *Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi*. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi. 4(1), 56-80.
- Turgut, A. (2006). *Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler*, TÜHİŞ İş Hukuku ve İktisat Dergisi. 20(4-5), 35-45.
- TÜİK (2018). *Haber Bülteni*. Türkiye İstatistik Kurumu. Sayı: 30910. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?jsessionid=10tBfcQbZL0XGkdxjPLf3gLNLPmyX9hbHQHnRWg6hJfQDnYkPOT7!-1808706775?id=30910>. Erişim Tarihi: 12.11.2020.
- TÜİK (2020). *Girişimlede Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2020*. Türkiye İstatistik Kurumu. Sayı: 33667. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-\(ICT\)-Usage-in-Enterprises-2020-33677](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-(ICT)-Usage-in-Enterprises-2020-33677). Erişim Tarihi: 19.08.2021.
- TÜİK (2020). *Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. Sayı: 37548 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kucuk-ve-Orta-Buyuklukteki-Girisim-Istatistikleri-2019-37548#:~:text=KOB%C4%B0'ler%202019%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20toplam,de%C4%9Ferin%20%44'%C3%BCn%C3%BC%20olu%C5%9Fturdu>. Erişim Tarihi: 01.09.2021.
- Türk Dil Kurumu (2020). *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 23.09.2020.

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2001). *Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b/program.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b-m3fB7oF>. Erişim Tarihi: 30.03.2021.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2001). *Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*. 26.
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2015). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014)*. Temmuz 2015. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Ekonomik_ve_Sosyal_Gostergeler_1950_2014.pdf. Erişim Tarihi: 08.05.2021.
- Türkoğlu, M. (2002). *Bölgesel Kalkınmada Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ'lerin) Rolü ve Göller Bölgesi Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TÜSİAD (2001). *Türkiye Ekonomisi*. Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş. Yayın No: TÜSİAD-T/2001-12-316.
- U.S Small Business Administration (2019). *SBA's Size Standards Methodology*. Office of Size Standards. Nisan 2019.
- Uçan, O. ve Çebe, G. N. (2018). *2008 Krizi Öncesi ve Sonrası Türkiye'de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi*. Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 11(3). 6-17.
- Ulusoy, R. ve Akarsu, R. (2012). *Türkiye'de KOBİ'lere Yapılan Destekler ve İstihdam Üzerindeki Etkileri*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (23), 105-126.
- Ural, M. (2003). *Finansal Krizler ve Türkiye*. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 18(1), 11-28.
- Uz, C. (2019). *KOBİ Finansmanına Bütüncül Bakış*. TSKB Ekonomik Araştırmalar. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.
- Uzay, N. (2012). *Finansal Krizin Reel Sektör Üzerindeki Etkileri ve Kriz Sonrası Temel Göstergelerdeki Değişim: Kayseri Örneği*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 17(2), 121-143.
- VII. KOBİ Zirvesi (2011). *KOBİ'ler İçin Rekabetçi Stratejiler ve Uluslararası İşbirliği İmkanları*. İstanbul Ticaret Odası. 16-17 Mart 2011.
- Vossen, R. W. (1998). *Combining Small and Large Firm Advantages in Innovation: Theory and Examples*. Research Report 98B21, University of Groningen, Research Institute SOM (Systems, Organisations and Management).
- World Bank (2019). *Doing Business 2019*. A World Bank Flagship Report. 16th Edition. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/438351541154265866/pdf/131718-WP-DB2019-PUBLIC-Turkey.pdf>. Erişim Tarihi: 27.11.2020.
- Yentürk, N. (2003). *Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, S. (2010). *2008 Yılı Küresel Ekonomik Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 12(18), 47-55.
- Yılmaz, Ö., Kızılatan, A., Kaya, V. (2005). *İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri*. Erciyesi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. (24), 77-96.
- Yiğiter, Ş. Y. ve Özyiğit, H. (2016). *Türkiye'deki Finansal Kriz Dönemlerinde Halka Açık İşletmelerin Likidite Performanslarının Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi*. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi. 18(2), 515-541.

Yiğitoğlu, A. İ. (2005). *2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi*. Sosyoekonomi Dergisi. (1). 115-125.

Yüksel, Ö. ve Murat, G. (2002). *Şubat Krizinin KOBİler Üzerindeki Etkileri ve Çözüm Önerileri*. EMU Smeconf. <https://silo.tips/download/ubat-krznn-kobler-zerndek-etkiler-ve-zm-neler>. Erişim Tarihi: 04.05.2021.

